

ΣΚΟΥΦΑ

ΕΤΟΣ 1ον

ΑΡΤΑ — ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1955

ΤΕΥΧΟΣ Αον

Ἐκδότης: Μουσικοφιλολογικὸς Σύλλογος Ἀρτης ὁ «Σκουφᾶς». — Ἐπιτροπὴ Ἐπιμελείας Ἐκδόσεως: Γρηγόριος Νάκος, Ἀγγελὸς Στεργίου, Εὐστράτιος Παταλιᾶς, Ἰωάννης Τσοῦτσιнос, Κωνσταντῖνος Χαρ. Βάγιας. — Ἰπεύθυνος Συντάκτης: Ἰωάννης Τσοῦτσινος.

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὴν ὑψίστην σπουδαιότητα καὶ σημασίαν τὴν ὁποίαν ἔχουν διὰ τὸ Ἔθνος ἡμῶν αἱ ὠραῖαι παραδόσεις καὶ ἡ πλουσία ἱστορία αὐτοῦ, μετ' ἰδαιτέρως χαρᾶς χαιρετίζομεν τὴν ἔκδοσιν τοῦ ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν προστασίαν τεθέντος ἱστορικολογογραφικοῦ τούτου περιοδικοῦ.

Καίτοι δύσκολον τὸ ἔργον, ἐν τούτοις πιστεύομεν ὅτι ἡ πίστις τῶν διευθυνόντων τὴν ὄλην πνευματικὴν κίνησιν τοῦ «Σκουφᾶ» θὰ φέρῃ τοὺς ὠραίους καρποὺς τῆς νέας αὐτῆς προσπάθειάς των.

Ἐπευχόμενοι πατρικῶς πλουσίαν τὴν ἀπόδοσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπὶ ἔτη μακρὰ ἀπρόσκοπτον ἔκδοσίν του, διατελοῦμεν

Μετ' ἐνθέρμων εὐχῶν
† ὁ Ἀρτης ΣΕΡΑΦΕΙΜ

Ἀρτα 17 Ἀπριλίου 1955

ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝ

Ἐχει λαμπρὸν παρελθὸν ἡ πόλις τῆς Ἄρτας. Καὶ ἡ συμβολὴ τῆς εἰς τὴν σταδιοδρομίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὑπῆρξεν ἐπανεπιλημμένως σημαντικὴ. Εἰς ἐποχὰς τῆς μμυρῖδος τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἡ πόλις αὐτὴ κατελάμβανεν ἐξέχουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν καὶ εἰσέφερε δυνάμεις καὶ πλοῦτον διὰ τὴν σταθεροποίησιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπικρατήσεως. Εἰς ἐποχὰς δὲ ἔθνικῆς ἀμπώτιδος, καθίστατο βάσις, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξεπορεύοντο αἱ προσπάθειαι διαφυγῆς τῆς φθορᾶς καὶ ἀναβιώσεως τῆς ἑλληνικῆς ἰσχύος. Δι' αὐτὰς τὰς προσπάθειάς τῆς, ἡ Ἄρτα ἐδέχθη πολλὰκις σκληρὰν καὶ καταστροφικὴν τὴν μανίαν τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἔθνους μας.

Ἐκ τῶν συνεχῶν προσπαθειῶν τῆς πόλεως μας πρὸς διάσωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων καταστροφῶν τὰς ὁποίας αὐτὴ ὑπέστη, διεπλάσθη ἡ ἱστορία τῆς, μία ἱστορία δδύνης καὶ δόξης.

✱

Προσπίζουσα τὸ φιλελεύθερον ἑλληνικὸν ἰδεώδες, συνέβαλεν εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῶν κλασικῶν νικῶν τῆς ἀρχαιότητος. Μετ' αὐτάς, κατέστη μία τῶν ἐξ λαμπροτέρων ἑλληνικῶν πόλεων.

Βραδύτερον, ὅτε ὁ ἑλληνισμὸς κατὰ κοπος ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιθέσεων του, ἀπεχώρει ἀπὸ τὸ προσκήνιον τῆς ἱστορίας, ἡ πόλις αὐτὴ προσέφερεν φιλοξενίαν καὶ δυνάμεις εἰς τὸν ἀετὸν Πύρρον· μετ' αὐτὸν ἐπὶ κεφαλῆς, ἐπεχείρησε μίαν χιμαϊρικὴν ἴσως, ἀλλὰ τολμηρὰν προσπάθειαν διασώσεως τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ καὶ ἀναχαίτισεως τοῦ ἐπικινδύνως ἀναπτυσσομένου ρωμαϊκοῦ ἱμπεριαλισμοῦ. Μέσα εἰς ἕνα κόσμον ὁ ὁποῖος ἀνεξήτει κυρίαρχον, ὁ Πύρρος καὶ ἡ πόλις αὐτὴ ἠγωνίσθησαν καλῶς καὶ διεφιλονέι-

κησαν τὴν κοσμοκρατορίαν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῆς Ρώμης καὶ τῆς τύχης. Τὴν φιλοδοξίαν αὐτὴν ἐτιμώρησεν ἡ Ρώμη διὰ τῆς ἐκθεμελιώσεως τῆς πόλεως μας, ὅταν αἱ λεγεωνές τῆς κατέκλυσαν τὴν Ἄρειον.

Μὲ τὸν ἐξελληνισμὸν τοῦ Ἀνατολικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, ἐμφανίζεται πάλιν εἰς τὴν ἱστορίαν ἡ πόλις μας, κοσμοῦσα ὡς λαμπρὸς ἀδάμας τὸ στέμμα τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ ὅταν ἡ αὐτοκρατορία ἐκίλιε πρὸς τὴν δύσιν τῆς, ὑπὸ τὸ βάρος τῶν σφαλμάτων τῆς καὶ τῆς φυσιολογικῆς φθορᾶς, αἱ ἐλπίδες τοῦ Γένους διὰ τὴν παράτασιν τῆς ζωῆς τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἀναστήλπωσιν τῆς βυζαντινῆς λαμπρότητος, ἔναπε τέθησαν εἰς τὴν Ἄρειαν.

Ἐν μέσῳ τοῦ τουρκικοῦ κατακλισμοῦ, ἡ Ἄρτα μετὰ τῆς περιφερείας τῆς κατέστη κιβωτὸς, διαφυλάξασα περισσότερον πάσης ἄλλης περιφερείας τὴν ἱστορίαν, τὰς παραδόσεις καὶ τὴν ὑπερηφάνειαν τοῦ ἔθνους, χαρίσασα εἰς αὐτὸ διδασκάλους, ἱερεῖς καὶ ὀπλαρχηγούς, μέγιστος μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁ Νικόλαος Σκουφᾶς, ὁ θερμὸς ἔθναπόστολος, ὅστις ἦδυνῆθη νὰ μετουσιώσῃ τὸ μῖσος κατὰ τῶν τυρράνων εἰς δύναμιν καὶ τὴν παθητικὴν ἀντίστασιν εἰς ἐνσυνείδητον μαχηκότητα.

✱

Ἡ ἱστορία τῆς Ἄρτας ἐμφανίζει ἐποχικῶς μέγιστον ἐνδιαφέρον. Παραλλήλως πρὸς τὸ ἱστορικόν, ἡ Ἄρτα μετὰ τῆς περιφερείας τῆς, παρουσιάζει καὶ λαοκραφικὸν ἐνδιαφέρον. Παραδόσεις, θρύλοι, ἔθνικὰ καὶ δημοτικὰ τραγούδια, διητηρήθησαν καὶ ἀπαντῶνται ἐν αὐτῇ ἀφθόνως, καὶ μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξιν ὕψη

λοῦ ἔθνικοῦ φρονήματος καὶ ἠθικοκοινωνικοῦ βιώματος.

Οὐδέποτε ὅμως ἐγένετο ὁ ἱστορικὸς καὶ λαογραφικὸς πλοῦτος τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς περιφερείας τῆς ἀντικείμενον συστηματικῆς ἐρεύνης. Τὴν ἐρευνᾶν αὐτὴν φιλοδοξεῖ νὰ πραγματοποιήσῃ ὁ «Σκουφᾶς». Παραλλήλως ὁ «Σκουφᾶς» φιλοδοξεῖ νὰ διασώσῃ εἰς τὰς σελίδας τοῦ παλαιᾶ χειρόγραφο καὶ «ἐνθυμήσεις». Καὶ ἀκόμη, φιλοδοξεῖ νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν δημιουργίαν πνευματικῆς ζωῆς καὶ παραδόσεως εἰς τὴν πόλιν μας. Τὸ τελευταῖον θὰ ἐπιτευχθῇ ἀσφαλῶς, διὰ τῆς προσφορᾶς τῶν γνώσεων καὶ τῆς τέχνης τῶν ἐπιστῆ

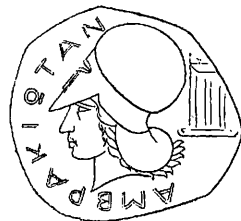
μόνων καὶ λογοτεχνῶν τοῦ τόπου μας, μετὰ τοῦ «Σκουφᾶ», πρὸς τὸ εὐρὺ κοινὸν τῆς περιφερείας τῆς Ἑλλάδος.

✠

Τὸ παρελθὸν τῆς πόλεώς μας γεννᾷ διὰ τοὺς σημερινούς πνευματικούς ὁδηγούς τῆς τῆν ὑποχρέωσιν νὰ καταστήσουν καὶ τὸ μέλλον τῆς ἐξ ἴσου λαμπρόν. Ὅσονδήποτε καὶ ἂν φαίνεται δύσκολος ἡ πραγματοποιήσις αὐτῆ τῆς φιλοδοξίας, δὲν εἶναι ἀκατόρθωτος, ἐὰν οἱ ἔχοντες τὰ πνευματικὰ πρωτεῖα τῆς Ἑλλάδος συνεργασθῶν μεταξύ των ἀνιδιοτελῶς.

Ἡμεῖς προσπαθήσονται.

Ι. Τς

ΕΥΣΤΡ Μ. ΠΑΤΣΑΛΙΑ

ΕΓΓΡΑΦΑ ΑΠ' ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΡΩΣΙΚΟΥ ΥΠΟΠΡΟΞΕΝΕΙΟΥ⁽¹⁾ ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ

Στὴν Ἄρτα, πρὶν ἀπ' τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, οἱ Μεγάλες Δυνάμεις τῆς τότε ἐποχῆς, εἶχαν ἰδρύσει Προξενεῖα. Ἡ ἐμπορικὴ κίνησις ποὺ παρουσίαζε ἡ Ἄρτα, οἱ συναλλαγές της μὲ τὸ ἔξωτερικὸ καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὴ Βενετία, τὴν Τερζέστη, καὶ τὴ Γαλλίαν, ὅπου λειτουργοῦσαν σημαντικοὶ ἐμπορικοὶ οἶκοι διευθυνόμενοι ἀπὸ Ἀρτινοῦς, ἔκαναν ἀναγκαῖα τὴν ἰδρύσιν τῶν προξενείων.

Μετά τὴν ἀπελευθέρωσιν ἡ Ἄρτα ἔγινε παραμεθόρια περιοχὴ. Ἔτσι, πλᾶί στο ἐμπορικὸ ἐνδιαφέρον παρουσίαζε ἐνδιαφέρον καὶ γιὰ ἄλλα κράτη ποὺ ἂν καὶ δὲν εἶχαν ἐμπορικὴς συναλλαγές μὲ τὴν Ἄρτα, ὅμως φιλοδοξοῦσαν νὰ διαδεχθοῦν τὴν Τουρκικὴ αὐτοκρατορία καὶ εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ ἀθθεντικὴς πληροφορίες γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ τῆς κατάστασιν. Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ προσφέρονταν ἰδιαίτερα ἡ Ἄρτα.

Ἀπὸ τὸ 1830 μέχρι τὸ 1881 ποὺ ἐλευθερώθηκε ἡ Ἄρτα, ὑπῆρχαν σ' αὐτὴν τὰ ἑξῆς πρακτορεῖα: Γαλλικὸ (τὸ ἀρχαιότερον), Αὐστριακὸ, Ἀγγλικὸ, Ἑλληνικὸ καὶ τέλος Ρωσικὸ.

Ὅλα τὰ προξενεῖα αὐτὰ ἦταν συγκεντρωμένα στὴ συνοικίαν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, στὴ σημερινὴ δὸδ Βλαχοῦτσιν—Λογοθέτη.

Τὸ Ρωσικὸ ἦταν τὸ σπίτι τοῦ Βαρζέλη. Τὸ σπίτι αὐτὸ ὕστερα ἀπὸ τὸν ἀφανισμὸ τῆς οἰκογένειας Βαρζέλη ἀγοράστηκε ἀπὸ τὸν Γ. Καζατζῆ καὶ στέγασε τὸ Α. Δημοτικὸ Σχολεῖο καὶ ὕστερα τὰ Δικαστήρια. Μὲ τὸ γερμανικὸ βομβαρδισμὸ τοῦ 1941 τὸ παλαιὸ ἀρχοντικὸ ἐγκρημίστηκε, ὥστε σήμερον δὲν ὑπάρχουν παρὰ τὰ ἐρεῖπιά του.

Ἀπὸ ὅλα τὰ προξενεῖα τῆς Ἄρτας, τὴ μεγαλειότερη αἰγλή εἶχε τὸ Αὐτοκρατορικὸ Ρωσικὸ Ὑποπροξενεῖο. Χάρη στὸ καθεστῶς τῶν δημολογήσεων ποὺ πέτυχε ἡ Ρωσία καὶ χάρις στὴ διαρκῆ πλᾶσιν ποὺ ἀσκοῦσε πάνω στὴν Τουρκίαν, τὰ Ρωσικὰ Προξενεῖα ἐξελίχτηκαν σὲ ἰσχυροὺς προστατῆτες τῶν χριστιανῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ εἶχαν δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνουν σὰ κάθε τι ποὺ ἀφοροῦσε τῇ ζωῇ καὶ τὴν περιουσίαν τῶν χριστιανῶν.

Βέβαια, τὰ Ρωσικὰ Προξενεῖα, δὲν παρέλειπαν νὰ δίνουν πρὸς τίς προϊστάμενές τους ἀρχές καὶ πληροφορίες σχετικὰ μὲ τίς στρατιωτικὴς δυνάμεις καὶ τὰ ὄχυρά τῶν Τούρκων. Ὅπως θὰ δοῦμε, τὸ Ρωσικὸ Ὑποπροξενεῖο τῆς Ἄρτας ὑπὸ τὸν Νικόλαο Βαρζέλη καὶ ἀργότερα τὸ γιὸ του Γεώργιο, ἐκτελοῦσε εὐσυνείδητα καὶ μὲ μεγάλη σχολαστικότητα καὶ τίς δυὸ αὐτῆς ἀρχαίας.

Παρακάτω δημοσιεῦνται μερικὰ ἐνδιαφέροντα ἐγγραφα ἀπ' τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ρωσικοῦ Ὑποπροξενεῖου τῆς Ἄρτας, ἀπαυθυνόμενα πρὸς τὸ Προξενεῖο τῶν Ἰωαννίνων καὶ πρὸς ἄλλες ἀρ-

1. Στὴν Ἄρτα, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ ἐγγραφα ποὺ δημοσιεῦνται, στὴν ἀρχὴ εἶχε ἰδρυθῆ Προξενικὸ Πρακτορεῖο, ποὺ ἀργότερα προβιβάστηκε σὲ Ὑπόπροξενεῖο. Τὰ Προξενεῖα καὶ Ὑπόπροξενεῖα εἶχαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνῃ τὰ δικαιώματα ποὺ ἔχουν σήμερον οἱ πρεσβεῖες. Κατὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἐγγράφων τοῦ Ρωσικοῦ Ὑποπροξενεῖου τῆς Ἄρτας, θὰ μᾶς δοθῇ ἡ εὐκαιρία νὰ σημειώσουμε λεπτομερῶς αὐτὰ τὰ δικαιώματα.

χέει. Τὰ ἔγγραφα αὐτὰ διασωθήκαν χάρις στήν ἐπιμέλεια καὶ τὴ φροντίδα τοῦ δικηγόρου κ. Ἰωάννου Ζαχαρή, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ τὰ διαθέσῃ γιὰ τὸ «Σκουφά».

Τὸ Αὐτοκρατορικὸν Προξ. Πρακτορεῖον τῆς Ρωσίας ἐν Ἄρτη
Ἄρτα τῆ 14 Ἰανουαρίου 1859 Ἀριθ. 1.

Ἐξοχώτατε,

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ γνωστοποιήσω τὴν ὑμετέραν Ἐξοχότητα, ὅτι αὔριον εἰς τὰς ὥρας πέντε θὰ ὑψωθῇ ἡ Σημαία τοῦ Τρισεβαστοῦ Αὐτοκράτορος καὶ Κυρίου μου. Δεχθῆτε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐξαιρέτου ὑπολήψεώς μου μεθ' ἧς ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ἦμαι.

Ὁ Αὐτοκρατορικὸς Πρόξ. Πράκτωρ (ὑπογ.) Ν. Βαρζέλης (²) (Τ. Σ.).

Πρὸς τὸν Ἐξοχώτατον Ἀβδουραχμάν Πασᾶν
Καϊμακάην (³) Ἄρτης καὶ Πρεβέζης κλπ. κλπ. εἰς Ἄρταν.

Τὸ Αὐτοκρατορικὸν Προξ. Πρακτορεῖον τῆς Ρωσίας ἐν Ἄρτη.
Ἄρτα τῆ 14 Ἰανουαρίου 1859 Ἀριθ. 2.

Ἐκλαμπρότατε καὶ Σεβαστέ μου Κύριε,

Ἔλαβον μετὰ σεβασμοῦ τὴν Διαταγὴν τῆς 10/22 τρέχοντος ἡμερομηνίαν καὶ ὑπ' ἀριθ. 11, ἐν ἣ εὔρον τὴν διαταγὴν τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ τῆς Ἡπείρου Χουσι Πασᾶ πρὸς τὸν ἐνταῦθα Καϊμακάην Ἀβδουραχμάν Πασᾶ, διὰ τὴν ἀναγνώρισίν μου, ὡς Προξενικοῦ Πράκτορος, καὶ ἀνύψωσιν τῆς Αὐτοκρατορικῆς Σημαίας. Ἔσπευσα λοιπὸν, Ἐκλαμπρότατε, νὰ παρουσιασθῶ πρὸς τὴν Ἐξοχότητά του, ἣτις ὑπεδέχθη, ἀξιόλογα. Τῷ ἐνεχείρισα τὴν ἀνωτέρω διαταγὴν καὶ ἀφοῦ τὴν ἀνέγνωσα καὶ μ' ἐσυγχώρη διὰ τὸν διορισμόν μου, με' ἡρώτησε, πότε θὰ ὑψώσω τὴν Σημαίαν, καὶ τῷ ἀπήντησα ὅταν ἐτοιμασθῶ.

Μ' ἀναπήντησεν δέ, ὅταν ἀποφασίσω τὴν ὑψώσιν, νὰ τὸν εἰδοποιήσω καὶ τοῦ ἀπεκριθῆν μάλιστα καὶ ἀνεχώρησα.

Ἐπιστρέψας εἰς τὸ Πρακτορεῖον με' ἐπισκέφθησαν ἐπισήμως οἱ Συναδελφοί μου Κύριοι Ἰποπρόξενοι τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας καὶ Ἑλλάδος συγχαρέντες με διὰ τὴν ἀναγνώρισίν μου. Ἀφοῦ δὲ ἔθεσα τὸν ἴστόν καὶ προητοίμασα τὰ πάντα ὅσα ἦσαν ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἀνύψωσιν τῆς Τρισεβάστου Σημαίας, σήμερον τὸ δῆλυ δι' ἐγγράφου μου (κατὰ τὴν ἐνταῦθα παρὰ τῶν συναδέλφων μου ἐπικρατοῦσαν ἐθιμοταξίαν) τοῦ ὁποῖου, ὡς ἐπισυνάπτω ἀντίγραφον, ἠδοποίησα τὴν Καϊμακάην Ἀβδουραχμάν Πασᾶν, ὅτι αὔριον ἡμέρα Πέμπτη εἰς τὰς ὥρας 5 θὰ ὑψώσω τὴν Σημαίαν. Συγχρόνως παρήγγειλα τῷ ἐπιτρόπῳ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου, Ἀρχιδιάκονῳ Κυρίῳ Ματθαίῳ νὰ παρευρεθῇ εἰς τὸ Πρακτορεῖον, παραλαμβάνων καὶ ὄσους ἱερεῖς ἐγκρίνη διὰ τὴν ψαλῆν ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Πρακτορείου, ἡ δοξολογία διὰ τὸν Τρισεβάστον Αὐτοκράτορα καὶ Κύριόν μας καὶ νὰ ἀγιάσθῃ καὶ ἡ Σημαία.

2. Ὁ Νικόλαος Βαρζέλης ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἄρτα τὸ 1844 καὶ ἀπόκτησε σημαντικὴ κτηματικὴ περιουσία. Ἡ πατρικὴ του οἰκογένεια διέμενε στὴν Πρέβεζα, στὴν ὁποία εἶχε ἐγκατασταθῆ τὸ 1830 προερχόμενη ἀπ' τῆ Ζαβέρδα.

Ὁ ἀδελφὸς του Θεόδωρος Βαρζέλης κατεῖχε ἐκλεκτὴ θέσιν στὴ Ρωσικὴ Αὔλῃ καὶ ἔτσι ἐξηγεῖται ὁ σύνδεσμος τῆς οἰκογένειας Βαρζέλη μετὰ τὴ Ρωσία.

Ὁ Νικόλαος Βαρζέλης πέθανε στίς 9 Δεκεμβρίου 1868 καὶ θάφθηκε στὸν οἰκογενειακὸ τάφο τῶν Βαρζελαίων στὴν Πρέβεζα, στὸν περίβολο τοῦ Ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Νικολάου, ὑποπρόξενος τῆς Ρωσίας στὴν Ἄρτα διορίστηκε ὁ γιός του Γεώργιος Βαρζέλης.

3. Καϊμακάης—προϊστάμενος τῆς διοικητικῆς ὑπηρεσίας τῶν καζάων (=ὑποδιοικήσεων). Ἔφερε τὸ βαθμὸ τοῦ ἀντισυνταγματάρχη.

Ὁ Καϊμακάης τῆς Ἄρτας εἶχε τὴ δικαιοδοσία του περιφέρειαν ποῦ ἀντιστοιχεῖ περὶ πον μετὰ τὴν περιφέρειαν τῶν σημερινῶν Νομῶν Ἄρτας καὶ Πρέβεζας.

Ταῦτα πάντα ἀναφέρων πρὸς τὴν Ἑμετέραν Ἐκλαμπρότητα, ἔχω τὴν τιμὴν
νὰ ἤμαι. Τῆς Ἑμετέρας.

Ἵποκλινέστατος δούλος (ὑπογ.) Ν. Βαρζέλης.

Πρὸς τὸν Ἐκλαμπρότατον Κύριον

Κ. Σπυρίδωνα Δενδρινόν, Ἰππότην καὶ Σύμβουλον τῆς Ἐπικρατείας καὶ Γενικὸν
Πρόξενον τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας, εἰς Ἡπειρον καὶ Ἀλβανίαν κλπ. κλπ.
κλπ. εἰς Ἰωάννινα. (4)

Τὸ Αὐτοκρατορικὸν Προξ. Ρωσικὸν Πρακτορεῖον ἐν Ἀρτῇ.
Ἄρτα τῇ 15 Ἰανουαρίου 1859. Ἀριθ. 3.

Ἐξοχώτατε,

Χθὲς σὰς ἠδοποίησα δι' ἐγγράφου μου ὅτι σήμερον θὰ ὑψώσω εἰς τὸ Πρα-
κτορεῖον μου τὴν Σημαίαν τοῦ Τρισεβάστου Αὐτοκράτορος καὶ Κυρίου μου, ἀλλὰ
προσκαλέσας τὸν Ἐπίτροπον τοῦ Μητροπολίτου, διὰ νὰ παρευρεθῇ εἰς τὸν Ἀγία-
σμὸν τῆς Σημαίας, μετὰ τῶν Ἱερέων κατὰ τὴν συνθήειαν, μοῦ ἐμύνησε παρ' ἐλ-
πίδα καὶ μ' ἐκπληξίν μου, ὅτι δὲν δύναται νὰ παρευρεθῇ, ἐπειδὴ ἡ Ἐξοχότης Σας
δὲν τοῦ ἐδώσατε τὴν ἄδειαν, γράψαντες αὐτῷ εἰς ἀπάντησιν τοῦ περὶ ἀδείας τακρι-
ρίου (5) τοῦ ὅτι δὲν εἶναι κανονισμένη τοιαύτης φύσεως ἄδεια, καθὼς καὶ ἐνώπιον
ἐμοῦ καὶ τοῦ ρηθέντος ἐπιτρόπου τὰ αὐτὰ εἶπατε, μολονότι δὲν ἔλεψα νὰ σὰς κά-
μνω παρατηρήσεις, ὅτι καὶ εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ εἰς Πρέβεζαν ἐγενεῖν ἡ Ὀρθοκρυ-
τικὴ αὐτῇ Ἱεροπραξία, τῇ ἀδείᾳ τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ τῆς Ἡπείρου ὡς γνωρί-
ζετε. Ὅθεν Ἐξοχώτατε σπεύδω νὰ σὰς ἠδοποιήσω ὅτι ἐνεκα τῆς ἀνωτέρω ἀρνή-
σεως Σας πρὸς τὸν Ἐπίτροπον τοῦ Μητροπολίτου ἐμποδίζομαι ἀπὸ τοῦ νὰ ὑψώσω
σήμερον τὴν Σημαίαν τοῦ Τρισεβάστου Αὐτοκράτορος καὶ Κυρίου μου, διὰ τοῦτο
καὶ διαμαρτύρομαι μὲ τὸν ἐπισημότερον τρόπον κατὰ τῆς διαγωγῆς Σας ταύτης.
ἣτις ἔφερε πρόσκομμα εἰς τὴν ἀνύψωσιν αὐτῆς, νομίζων ὑμᾶς ὑπεύθυνον περὶ τοῦ
του. Ἀντίγραφον δὲ τῆς παρούσης διαμαρτυρήσεώς μου θέλω διευθύνῃ πρὸς τὴν
Προϊσταμένην μου Ἀρχὴν διὰ τὰ περαιτέρω.

Δεχθῆτε Ἐξοχώτατε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψιώς μου μεθ'
ἧς ἤμαι.

Ὁ Αὐτοκρατ. Προξ. Πράκτωρ τῆς Ρωσίας.
(ὑπογ.) Ν. Βαρζέλης. (Γ. Σ.)

Πρὸς τὸν Ἐξοχώτατον Ἀδδουραχμὰν Πασᾶν Καϊμακάμην Ἀρτῆς καὶ Πέ-
βέζης κλπ. κλπ. εἰς Ἄρτα.

Τὸ Αὐτοκρατορικὸν Προξ. Πρακτορεῖον τῆς Ρωσίας ἐν Ἀρτῇ.
Ἄρτα τῇ 15 Ἰανουαρίου 1859. Ἀριθ. 4.

Ἐκλαμπρότατε καὶ Σεβαστέ μου Κύριε,

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἀναφέρω εὐσεβάστως εἰς τὴν ὑμ. Ἐκλαμπρότητα
ὅτι δι' ἐγγράφου μου ὑπ' ἀριθ. 3 τῆς χθεσινῆς ἡμερομηνίας ἀνέφερον πρὸς τὴν
ὑμ. Ἐκλαμπρότητα, τὰ τῆς παρουσιάσεώς μου πρὸς τὸν Ἀδδουραχμὰν Πασᾶν,
καὶ τῆς ἐγχειρίσεως τοῦ πρὸς αὐτὸν Μπουγιουρτιοῦ (6) τοῦ ὑψηλοτάτου Χουσι Πά-

4. Τὸ Προξενικὸν Ρωσικὸν Πρακτορεῖον τῆς Ἄρτας ἔκαμνε τὴν ἀναφορὰν πρὸς τὴν προϊσταμένην
τοῦ ἀρχῆ. τὸν Γενικὸν Πρόξενον τῆς Ρωσίας, πού εἶχε τὴν ἔδραν του στὰ Γιαννενα, ἔδραν καὶ
τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ Ἡπείρου Χουσι Πασᾶ.
5. Τακρίριον = τὸ ἐγγράφον πού ἔστειλε τὸ Πατριαρχεῖον πρὸς τὴν Ἱψηλὴν Πύλιν καὶ κατ' ἐπι-
τάσιν κάθε ἐγγράφον πού στέλλονταν ἀπὸ ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν πρὸς τὴν
καθολικὴν ἀρχήν. Ἡ λέξις τακρίρ εἶναι ἀραβικῆς προελεύσεως καὶ σημαίνει τὸ ἀπόρητο, τὸ
ἐμπιστευτικόν.
6. Μπουγιουρντί = διάταγμα τῆς Μεγάλης Βεζυρίας. Ἀργότερα ὅμως σημαίνει καὶ τὴν διαταγὴν
τῆς Νομαρχίας ἢ ἄλλης ἀνωτέρας ἀρχῆς (τουρκιστὶ μπουγιουρδουλτου).

σά Γενικοῦ Διοικητοῦ, διὰ τὴν ἀναγνώρισίν μου ὡς Ρωσικοῦ Πράκτορος Ἐπιτοῦ Ἄρτης κ.λ.π. Ἄλλὰ παρ' ἐλπίδα μου φέρεται ἐπὶ τὸ ἐσπέρως ὁ Ἱερολογιώτατος Ἀρχιδιάκονος Κύριος Ματθαῖος, ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ἄρτης, μοι ἐμήνυσε ὅτι δὲν δύναται νὰ παρευρεθῆ σήμερον εἰς τὴν δοξολογίαν καὶ τὸν Ἀγιασμόν τῆς Σημαίας, μήδε Ἱερεὺς νὰ ψάτῃ εἰς τὸ Πρακτορεῖον, διότι ἐζήτησε διὰ τακτρίου του τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ Καϊμακάμη Ἀδδουραχμάν Πασά (καθότι τοιαύτην ἔχει διαταγὴν παρὰ τοῦ Μητροπολίτου, εἰς τοιαύτας περιπτώσεις, νὰ ζητᾶ προηγουμένως μετὰ τακτρίου του τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ Διοικητοῦ καὶ ἐγγράφως νὰ λαμβάνῃ τὴν ἄδειαν ἐπειδὴ πρόκειται νὰ μνημονευθῆ ξένου Ἡγεμόνος ὄνομα) καὶ ἡ ἐνδοξότης του τῷ ἀπήντησεν εἰς τὸ τακτρί του, ὅτι δὲν γνωρίζει ἂν τοιαῦται τελεταὶ γίνονται εἰς τὴν ὑψωσιν τῶν Σημαίων, μήτε εἰς κανένα κανονισμόν εὕρισται προσδιορισμένος τοιαύτας Ὀρησκευτικὰς τελετάς. Ταραχθεὶς οὐκ ὀλίγον διὰ τὸ ἀνέλπιστον καὶ παράλογον τοῦτο πόρισμα τοῦ Καϊμακάμη, ἐσπευσα νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὴν Ἐξοχότητά του καὶ ζητήσω ἐξηγήσεις περὶ τῶν ὄσων ὁ Ἀρχιδιάκονος μοι ἐμήνυσε. Ἡ Ἐξοχότης του, μοι ἀπήντησεν ὅτι «φοδοῦμαι νὰ δώσω διαταγὴν διότι εἶναι ἐκτὸς τῶν καθηκόντων μου, καὶ μήτε εἰς κανένα ταλιμάτι (1) εὕρισκεται κανονισμένον». Δὲν ἔληψα νὰ τῷ κάμω πολλὰς παρατηρήσεις, ὅτι δὲν ἔχει νὰ φοβῆται τίποτε, ἀλλὰ ἂν δὲν δώσῃ ἄδειαν πρέπει νὰ φοβῆται, διότι εἰς Πρέβεζαν, ὁ ἴδιος Χουσνὶ Πασᾶς ἔδωκεν ἄδειαν εἰς τὸ Ἱερατεῖον νὰ ψάλουν πᾶσαν Ὀρησκευτικὴν τελετὴν, συνηθισμένην εἰς τοιαύτας περιστάσεις, καὶ ἦτο παρὼν ἡ Ἐξοχότης του. Εἰς τὴν παρατήρησίν μου ταύτην μοι ἀπήντησεν ὅτι ὁ Χουσνὶ Πασᾶς εἶναι Βεζύρης (2) καὶ κάμνει ὅ,τι θέλει, ἐγὼ δὲ εἶμαι ὑπάλληλος καὶ θέλω διαταγὴν του καὶ δι' αὐτὴν τὴν Ὀρησκευτικὴν τιμὴν. Τὸν ἀντεπαρατήρησα δέ, ὅτι διαταγὴν τοῦ Χουσνὶ Πασᾶ τὴν ἔλαβε. «Μάλιστα, μεῦ εἶπεν, ἀλλὰ διορίζει μόνον Πολιτικὰς τιμὰς, δηλαδὴ τόπια (3) νὰ ρίξῃ τὸ φρούριον κλπ, διὰ Ὀρησκευτικὰς τιμὰς δὲν γράφει τίποτε, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναμαι νὰ δώσω ἄδειαν». Ἀφοῦ λοιπὸν ἀπὸ τὸν πανικὸν φόβον, ὅπου ἔχει ἀπὸ τὸν Χουσνὶ Πασᾶν, δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸν κωταπέισω παρόντος καὶ καὶ τοῦ Ἀρχιδιακόνου, τὸν εἶπα ὅτι ἐγὼ δὲν δύναμαι, νὰ ὑψώσω τὴν Σημαίαν σήμερον καὶ θὰ διαμαρτυρηθῶ διὰ τὴν διαγωγὴν τῆς ταύτης, ἀναφέρων αὐτὴν εἰς τὸν Προϊστάμενόν μου καὶ οὕτως ἀνεχώρησα. Σήμερον λοιπὸν ἔκρινα εὐλογον, νὰ τοῦ γράψω ἕν ἔγγραφον τοῦ ὁποίου ἐπισυνάπτω ἀντίγραφον πρὸς τὴν ὑμ. Ἐκλαμπρότητα νομίμως μήπως φοβηθῆ καὶ ἐνδώσῃ διὰ τὰ μὴν σὰς ἐνοχλήσω μετ' ἐκθέσεις καὶ τὸ ἔσται λα μὲ τὸν Γιασαξῆν (10) τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑποπροξενείου, παραγγείλας νὰ τῷ εἴπῃ καὶ προφορικῶς ὅτι περιμένω ἀπάντησίν του μέχρι τῶν 4 σήμερον, διότι ὑστερον θὰ ἀναφερθῶ πρὸς τὴν Ὑμετέραν Ἐκλαμπρότητα. Ἀναφέρων ὅθεν ταῦτα πάντα πρὸς γνῶσιν τῆς Ὑμετέρας Ἐκλαμπρότητος καὶ περιμένων τὰς διαταγὰς τῆς. Ἐχὼ τὴν τιμὴν νὰ εἶμαι τῆς Ὑμετέρας Ἐκλαμπρότητος. Ὑποκλινέστατος Δούλος.

(Ὑπογ.) Ν. Βαρζέλης

Πρὸς τὸν Ἐκλαμπρότατον Κ. Σ. Δενδρινὸν κλπ. Ἰωάννινα.

Τὸ Ἀυτοκρατορικὸν Προξ. Πρακτορεῖον τῆς Ρωσσίας ἐν Ἄρτη.
Ἄρτα τῆ 15 Ἰανουαρίου 1859. Ἀριθ. 5.

7. Ταλιμάτι= οἱ ὁδηγίαι. Καὶ κατ' ἐπέκτασιν οἱ κανονισμοὶ καὶ ἰδιαίτερα οἱ στρατιωτικοὶ κανονισμοί.
8. Βεζύρης= ὁ Πασᾶς τῶν τριῶν ἱππουρίδων. Ἀργότερα ὁμοίως, τὸν 19ο αἰῶνα ὁ τίτλος τοῦ βεζύρη διδόνταν σὲ κάθε πασᾶ ὅταν ἦταν Διοικητὴς Γεν. Διοικήσεως ἢ συγγενὴς τοῦ Σουλτάνου.
9. Τόπια= οἱ βολίδες τῶν πυροβόλων ὄπλων καὶ μεταφορικὰ ὁ κανονιοβολισμός.
10. Γιασαξῆς= θυρωρὸς ἀπὸ τῆ λέξιν γιασαξ, ποῦ σημαίνει ἀπαγορευθῆ. Κυρίως τέτοιους θυρωρούς χρησιμοποιοῦσαν στὰ σεράγια τοὺς οἱ Τούρκοι ἀριστοκράτες, τὰ Προξενεῖα κ.λ.π. Ἄν τὰ οἰκονομικὰ ἦσαν πενιχρά, ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ γιὰ ἀγγελιοφόροι (καβάσηδες).

Ἐκλαμπρότατε καὶ Σεβαστέ μοι Κύριε.

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ σὰς ἐπισυνάψω ἀντίγραφον τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Καϊμακάμη Ἀβδουραχμάν Πασᾶ, μὲ τὴν σημερινὴν διαμαρτυρίαν μου. Περιμένων τὰς Σεβαστὰς διαταγὰς τῆς Ὑμετέρας Ἐκλαμπρότητος ὑποσημειοῦμαι.

Τῆς Ὑμετέρας Ἐκλαμπρότητος Ὑποκλινέστατος Δούλος
(ὕπογ.) Ν. Βαρζέλης

Πρὸς τὸν Ἐκλαμπρότατον Κύριον Κ. Σπυρίδωνα Δενδρινὸν Ἱππότην Σύμβουλον τῆς Ἐπικρατείας καὶ Γενικὸν Πρόξενον τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας καθ' ἑλλην τὴν Ἠπειρον καὶ Ἀλβανίαν κλπ. κλπ. κλπ. εἰς Ἰωάννινα.

Τὸ Αὐτοκρατορικὸν Προξ. Πρακτορεῖον τῆς Ρωσίας ἐν Ἀρτῇ.
Ἄρτα τῇ 17 Ἰανουαρίου 1859 Ἀριθ. 7.

Ἐξοχώτατε.

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ εἰδοποιήσω τὴν ὑμετέραν Ἐξοχότητα ὅτι αὐριον 18 τρέχοντος καὶ τὰς ὥρας ἕξι ἤτοι 6 τῆς ἡμέρας θὰ ὑψώσω τὴν Σημαίαν τοῦ Τρισεβάστου Αὐτοκράτορος καὶ Κυρίου μου. Δέχθητε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐξαιρέτου ὑπολήψεώς μου μεθ' ἧς εἶμαι Ὁ Προξ. Αὐτοκρατορικὸς Πράκτωρ.

(ὕπογ.) Ν Βαρζέλης (Γ Σ.)

Πρὸς τὸν Ἐξοχώτατον Ἀβδουραχμάν Πασᾶν Καϊμακάμη Ἀρτῆς καὶ Πρεβέξης κλπ. κλπ. κλπ. εἰς Ἀρταν.

Τὸ Αὐτοκρατορικὸν Προξ. Πρακτορεῖον τῆς Ρωσίας ἐν Ἀρτῇ.
Ἄρτα τῇ 19 Ἰανουαρίου 1859 Ἀριθ. 8.

Ἐκλαμπρότατε καὶ Σεβαστέ Κύριε.

Τὴν ὕπ' ἀριθμὸν 14 καὶ 16 τοῦ τρέχοντος Σεβαστὴν διαταγὴν τῆς ὑμετέρας Ἐκλαμπρότητος ἔλαβον καὶ ἐσπευσα νὰ ἐγχειρίσω πρὸς τὸν ἐνταῦθα Καϊμακάμη Ἀβδουραχμάν Πασᾶν τὴν πρὸς αὐτὸν ἐσώκλειστον διαταγὴν τοῦ Ἐξοχότατου Γενικοῦ Διοικητοῦ Χουσι Πασᾶ. Χθὲς λοιπὸν ἡμέρα Κυριακῇ καὶ τὰς ὥρας 11 Π. Μ. ὑψώθη ἡ Αὐτοκρατορικὴ Σημαία, ἀφοῦ ἐτελέσθη ἡ Δοξολογία ὑπὲρ τοῦ Τρισεβάστου Αὐτοκράτορος, καὶ πάσης τῆς Αὐτοκρατορικῆς Οἰκογενείας, καὶ ὁ ἀγιασμός τῆς Αὐτοκρατορικῆς Σημαίας, παρὰ τοῦ Αἰδεσιμωτάτου Ἀρχιμανδρίτου Κυ-Σωφρονίου καὶ τοῦ Ἀρχιδιακόνου Κυρίου Ματθαίου, ἐπιτρόπου τοῦ Ἁγίου Ἀρτῆς, ἀπόντος εἰς Κωνσταντινούπολιν ⁽¹¹⁾, τεσσαρῶν ἡγουμένων, ἕξι Ἱερέων καὶ δύο ψαλτῶν ἐντὸς τοῦ Πρακτορείου. Εἰς τὴν τελετὴν ταύτην παρεῖσαν ἐν στολῇ οἱ Κύριοι Ὑποπρόξενοι Ἀγγλίας καὶ Ἑλλάδος, καὶ πλῆθος Χριστιανῶν πάσης Ἐθνικότητος καὶ ἡλικίας. Ἄμα ὑψώθη ἡ Αὐτοκρατορικὴ Σημαία, τὸ φρούριον ὕψωσε τὴν Ὀθωμανικὴν Σημαίαν ὡς καὶ τὰ Ὑποπροξενεῖα τὰς ἰδικὰς των, χαιρετῶντων μὲ 21 Κανονιοβολισμούς. Ὁ Ἐνδοξότατος Ἀβδουραχμάν Πασᾶς Καϊμακάμης Ἀρτῆς καὶ Πρεβέξης μ' ἐπεσκέψθη ἐν μεγάλῃ στολῇ ὁμοῦ μὲ ἄλλους ἀξιωματικούς τοῦ Διοικητηρίου, ὁ φρούραρχος, ἔλοι οἱ χριστιανοὶ καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν Ἑβραίων. Τὸ ἑσπέρας ἔγινε φωταφία εἰς τὸ Πρακτορεῖον τὴν ὁποίαν συνεμερίσθησαν καὶ τὰ δύο Ὑποπροξενεῖα καὶ τινες ὑπήκοοι Ἕλληνες καὶ Ἴονικοί. ⁽¹²⁾ Τὰ πάντα ἐγένοντο ἐν πλήρῃ ἀξιοπρεπεῖᾳ ἀκρᾷ ἡσυχίᾳ καὶ φρονήσει, συμφώνως τῶν ὁδηγῶν τῆς ὑμετέρας Ἐκλαμπρότητος.

11. Ὁ Σωφρόνιος ἀπουσίαζε στὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ ἀπολογηθῆ στὴν Ὑψηλὴ Πύλη ἐπὶ τῆς μνημόσεως τοῦ Γεν. Διοικ. Ἠπείρου Χουσι Πασᾶ ὅτι τροφοδοτοῦσε τὸ λήσταρχο Δημητράκη Σκαλτσουγιάννη. Μὲ τὴ βοήθειαν τοῦ Πατριάρχου ὕστερα ἀπὸ ζωροδοκίαν τῶν Τούρκων ἀρμολίων ἀβωάθηκε καὶ γύρισε στὴν Ἄρτα, στίς 11—1—1861.

12. Ἴονικοί = οἱ ὑπήκοοι τῆς Ἰονίου Πολιτείας, ποῦ ἦταν τότε ὑπὸ ἀγγλικὴ κατοχῇ.

Ἐναφέρω πρὸς τὴν ὑμετέραν Ἐκλαμπρότητα ὅτι ὁ Καίμακάμης τρία ἔτη ὑπάρχων ἐνταῦθα εἰς οὐδὲν Ὑποπρόξενεῖον ἐπεσκέφθη ἐν στολῇ ἐπ' εὐδεμιᾶ περιπτώσει.

Ταῦτα πάντα ἐκθέτω τῇ Ὑμετέρᾳ Ἐκλαμπρότητι ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ἤμαι. Τῆς Ὑμετέρας Ἐκλαμπρότητος Εὐπειθέστατος Δούλος.

Πρὸς τὸν Ἐκλαμπρότατον Κύριον

Κ. Σπυρίδωνα Δενδρινὸν

Ἰππότην Σύμβουλον τῆς Ἐπικρατείας

καὶ Γενικὸν Πρόξενον τοῦ ὑποκράτορος τῆς Ρωσίας

καθ' ὄλην τὴν Ἑπειρον καὶ Ἰθναίαν κλπ. κλπ. κλπ.

Εἰς Ἰωάννινα.

Τὸ Αὐτοκρατορικὸν Προξ. Πρακτορεῖον τῆς Ρωσίας ἐν Ἀργῇ.
* * *

Ἄρτα τῇ 27 Ἰανουαρίου 1859. Ἄριθ. 9.

Ἐκλαμπρότατε καὶ Σεβαστέ μοι Κύριε.

Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 19 καὶ ἡμερομηνίαν 24 τοῦ τρέχοντος Σεβαστὸν ἔγγραφον τῆς ὑμετέρας Ἐκλαμπρότητος ἔλαβον καὶ ἀναγνοὺς αὐτὸ μετὰ σεβασμοῦ καὶ προσοχῆς, ὡς εὐγνωμονῶ διὰ τὰς συγχαρητηρίους εὐχὰς, τὰς ὁποίας εὐαρεστήθητε νὰ μοὶ κάμνητε διὰ τῆς Αὐτοκρατορικῆς Σημαίας τὴν ὕψωσιν. Παρακαλῶ δὲ ἤδη τὴν ὑμετέραν Ἐκλαμπρότητα, ὅπως μοὶ ἐπιτρέψῃ νὰ τῇ ζητήσω ὁδηγίας περὶ τῶν ἐξῆς τριῶν ἀντικειμένων.

Α. Ἄν ποτε ὁ ἐνταῦθα Ὑποπρόξενος τῆς Ἑλλάδος ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τοῦ Αὐτοκρατορικῆς τούτου Πρακτορείου, διὰ καμμίαν ἑκτακτον περίστασιν, πῶς πρέπει νὰ πράξω;

Β. Ἄν τις ξένος ὑπήκοος, μὴ ἔχων ἐνταῦθα Προξενεῖον τοῦ, παρουσιάσῃ τὸ διαβατήριόν του καὶ ζητήσῃ τὴν προστασίαν τοῦ Πρακτορείου τούτου δύναμαι νὰ τὸν παραδεχθῶ καὶ προστατεύσω;

Γ. Ἄνίσως χριστιανὸς τις καταφύγῃ καὶ ζητήσῃ ἄσουλον ἐντὸς τοῦ Πρακτορείου πῶς πρέπει νὰ φερθῶ ἀπέναντι τῆς τοπικῆς Διοικήσεως;

Τὸ ἐνταῦθα Σῶμα τῶν Δραγῶνων (13) λέγεται ὅτι κατ' αὐτὰς μεταβαίνει αὐτόσε. Ταῦτα πάντα ἀναφέρων πρὸς τὴν ὑμετέραν Ἐκλαμπρότητα ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ἤμαι.

Τῆς Ὑμετέρας Ἐκλαμπρότητος Εὐπειθέστατος
(ὕπογ.) Ν. Βατζέλης

Δούλος

Πρὸς τὸν Ἐκλαμπρότατον Κύριον

Κ. Σπυρίδωνα Δενδρινὸν Ἰππότην Σύμβουλον τῆς Ἐπικρατείας

καὶ Γενικὸν Πρόξενον τῆς Ρωσίας εἰς Ἑπειρον καὶ Ἀλβανίαν κλπ. κλπ. κλπ.

Εἰς Ἰωάννινα.

13. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ τουρκικοῦ συντάγματος ἱππέων τοὺς ὁποίους ὁ Ρῶσος Ὑποπρόξενος ὀνομάζει Δραγῶνους ὅπως βλέπομε πρόκειται γιὰ καθαρῶς στρατιωτικὴ πληροφορία.

Η ΑΡΤΑ ΣΤΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΩΝ ΧΩΡΙΩΝ ΤΗΣ

Τὰ ὀρεινότερα ἀπ' τὰ χωριά τῆς Ἄρτας εὐρίσκονταν παλαιότερα σὲ πολὺ πρῶ-τόγονη κατάσταση ἀπὸ ἀποψη συγκοινωνίας, ὑγιεινῆς καὶ διατροφῆς.

Οἱ ἀμαξιτοὶ δρόμοι ἦταν μόνο στὸν κάμπο καὶ ἔφταναν ὡς τὸ Πέτρα, τὸ Πλατανόρρεμα, τὴ Γραμμεινίτσα καὶ κοντὰ στὶς Κουμζιάδες. Ὅταν ἀργότερα ἔφτασε ὁ δρόμος ὡς στὴν Καλεντίνη, αὐτὸ θεωρήθηκε μεγάλο γεγονός.

Πρῶτα, οἱ κάτοικοι ἔρχονταν μὲ τὰ πόδια τους, 7—12 ὥρες ποδαρόδρομο, καὶ μὲ φορτίο στὴν πλάτη σὲ τροβάδες ἢ σακκιά. Στὰ μέρη ἐκεῖνα πιὸ πολὺ φορτώνονται οἱ γυναῖκες, βάζοντας στὴ ράχη ὀλόκληρη «μεριά» (=σακκί γεμάτο) ποὺ συγκρατιέται μὲ τριχιά ἀπὸ τραχὺ μαλλο, μὲ «ἀργανέλλα» ἢ «σιντζίμι» ἀπὸ λινάρι, ποὺ διπλώνεται γύρω ἀπὸ τὸ λαιμὸ, περνάει ἀπὸ τοὺς δυὸ ὤμους, διασταυρώνεται πίσω στὸ σακκί, γυρίζει κάτω ἀπὸ τὶς ἀμυσχάλες καὶ δένεται μπροστὰ στὸ στήθος ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ. Τὸ βάρος μπορεῖ νὰ περνᾷ καὶ τὶς 40 ὀκάδες καὶ ἡ φορτωμένη ἔτσι γυναῖκα πάει στὸ μύλο, στὰ ξύλα, στὴ βρύση, στὸ κουδάλημα τῆς σοδειᾶς, σὲ ψώνια ἀπὸ μακρινὸ μέρος, στὸ κουδάλημα λιθαρῶν καὶ πλακῶν γιὰ νὰ χτίσουν σπίτι.

Συνήθως ἡ φορτωμένη αὐτὴ γυναῖκα θὰ κρατᾷ καὶ κάτι στὰ χέρια: ἢ παιδί, ἢ ρόκα καὶ θὰ γνέθῃ, ἢ ἀδράχτι καὶ θὰ κλώθῃ, ἢ θὰ πλέκῃ.

Νὰ φορτωθῇ ἔτσι ὁ ἄντρας θεωρεῖται

πολὺ ταπεινωτικό· αὐτὸς ρίχνει τὸ φορτίο στὸν ὦμο στὸ ἐπάνω μέρος καὶ τὸ κρατεῖ χωρὶς τριχιά. Οἱ πιὸ πλούσιοι ἢ ὅσοι εὐρίσκονται σὲ κάποια ἀνάγκη, κουβαλοῦν τὸ φορτίο καὶ μὲ ζῶο τοῦ ἀγωγιᾶτι (μουλᾶρι). Μερικὰ σπίτια διαθέτουν ἰδιόκτητο ζῶο «ζαντραβέλι» (=γαῖδούσι) ἢ «ζοντόβουλο» (=γαῖδουράκι) ἢ σπανίως μουλᾶρι καὶ ἔτσι κάνουν μὲ εὐκολία τὶς μεταφορὰς τους καὶ κάποτε τὸ δανεῖζουν καὶ στοὺς γειτόνους ἢ συγγενεῖς καὶ φίλους. Γιὰ νὰ ταξιδέψῃ κανεὶς καθάλλα μὲ ζῶο, πρέπει ἢ νὰ εἶναι δικό του ἢ νὰ εἶναι ἄρρωστος ἢ ξένος.

Οἱ ἀγωγιᾶτες κάνουν συστηματικὰ αὐτὴ τὴ δουλειὰ μὲ τὰ χωριά καὶ τὴν Ἄρτα καὶ συχνὰ κοντὰ στὰ ψώνια κάνουν καὶ πολλὰς ἄλλες παραγγελίες: φέρνουν χρήματα στὸ ξενιτεμένο παιδί, παίρνουν φάρμακα καὶ ἄλλα μικροπράγματα, διευκολύνουν πολὺ κοσμᾷκη. Συχνὰ πᾶνε πολλοὶ μαζί καὶ ἀποτελοῦν καραβάνι. Ὁ δρόμος εἶναι μεγάλος καὶ πολὺ ἀνώμαλος, μὲ πέτρες, λακκοῦδες, λάσπες καὶ γκρεμίλες. Περνάει ἀπὸ ρεματιές καὶ «στεφάνια» καὶ πλαγιές, ἀλλοῦ σὲ ἀνήφορο καὶ ἄλλοῦ σὲ κατήφορο καὶ κάπου - κάπου σὲ ἴσιωμα· ἐπειδὴ νυχτώνονται μακρὰ ἀπὸ σπίτια καὶ μαγαζιά, ἀναγκάζονται νὰ νυχτοπερπατοῦν καὶ αὐτὴ ἡ πορεία μέσα στὸ σκοτάδι καὶ τὴν ἐρημιὰ ξυπνάει τοὺς πόνους τους καὶ ἀρχίζουν λυπητερὰ τραγοῦδια: «Νύχτωσα ὁ μαῦρος νύχτωσα καὶ ποὺ θὰ μείνω βράδυ; | Μπροστὰ νὰ πᾶνω σκιάζομαι, πίσω νὰ πᾶω φοβοῦμαι. | Ξένος κ' ἐδῶ, ξένος κ' ἐκεῖ, κίθε

νά πάνω ξένος. | Θά πάρω δίπλα τὰ βουγά
κι ὀρθά τὰ κορφοβούνια...». «Τ' ἔχεις,
καημένε πλάτνε, καὶ στέκης μαραμένος |
μὲ τὶς ριζοῦλες στὸ νερό, μὲ τὴ δροσιά στὰ
φύλλα; | — Πέρασε ἀπὸ τὸν ἴσκιο μου
τ' Ἀλῆ - πασά τ' ἄσκειν | καὶ στὸ σημάδι
μ' ἔβαλαν. | Ἄλλοι βαροῦν στὰ φύλλα μου
κι ἄλλοι χτυποῦν στοὺς κλώνους | κι αὐτὸς
ὁ γέρο - Ἀλῆ πασᾶς μὲς τὴν καρδιά μου
ρίχνει...». «Συνέφιας' ὁ Γοργόμυλος καὶ
μεῖς στὰ καμποχώρια, | καὶ σύ, Διαμάν-
τωμ', νύχτισες πού πᾶς αὐτὴν τὴν ὥρα;
Πάω γι' ἀθάνατο νερό, γι' ἀθάνατο βοτά-
νι, | νὰ δώσω τῆς ἀγάπης μου, νὰ πιῇ νὰ
μὴν πεθάνῃ...». «Ψηλά σ' ἔκεινο τὸ βουνό,
τὸ κορφοβουναρισμένο, | πῶχει ἀνταρούλα
στὴν κορφή καὶ καταχνιά στὸν πάτο...». «Σήκω,
Δημήτρω μ' κι ἄλλαξε, καὶ βάλε
τὰ χρυσά σου. | Πάω νὰ βαπτίσω ἕνα παιδί
νὰ βγάλω τ' ὄνομά σου...». «Κλάψε με, μά-
να μ' κλάψε με, τὴ νύχτα μὲ φεγγάρι, |
ὅσο νὰ σκάσ' ὁ Αὐγερινός, νὰ πάῃ ἡ Πού-
λια γιόμα, | καὶ τὴν ἀνοῦλα μὲ δροσιά,
ὅσο νὰ σκάσ' ὁ Ἥλιος, | νὰ βγοῦν τὰ λά-
φια στὴ βροχή κ' οἱ γιόμορφες νὰ πλύ-
νουν... «Κάτω στὰ πέντε μάρμαρα, στὰ
ἔξι λιθαρίτια, | κοιμάται Ρουῖσα μοναχή,
κοιμάται ἀποσταμένη... | Πῆρε τὴμ πλάκα
πεθερά, τὴ μαύρη γήση ἄντρα | κι αὐτὰ
τὰ λιανοχάλικα τὰ πῆρε συγγενάδια...».

Ἦστερα ἀπὸ πολὺν κόπο φτάνουν στὰ
χάνια, ὅπου διανυκτερεύουν.

Εἶναι ὠραῖο νὰ ἀκούῃ κανεὶς αὐτοὺς
τούς ἀλογοσύρτες τὴ νύχτα νὰ βαδίζουν στὸ
ντερβένι, νὰ σαλαγοῦν τὰ ζῦα καὶ νὰ τρα-
γουδοῦν μελαγχολικά τραγοῦδια (κλέφτικα
ἢ μοιρολόγια). Ἀκούονται μονότονα τὰ κου-
δούνια τῶν μουλαριῶν, οἱ χτύποι καὶ τὰ
γλιστρήματα τῶν πετάλων πάνω στὶς πέ-
τρες καὶ κάπου - κάπου τὰ χρεμετίσματα.
Στὸ πέρασμά τους ξυπνάει ἡ ρεματιά, τὸ
δάσος, τὸ ριζὸ καὶ ὁ ἔρημος δρόμος μὲ τὰ
νυχτοπούλια καὶ τὰ ζουλάπια.

Ὅλα τὰ καλά τῆς ζωῆς ἔρχονται στὰ
χωριά ἀπὸ τὴν Ἄρτα. Γι' αὐτὸ καὶ ἐκεῖ
ἦταν στραμμένη ἡ φαντασία καὶ οἱ πόθοι
τῶν κατοίκων, ἰδίως τῶν παιδιῶν καὶ γυ-
ναικῶν. Πότε θὰ πάῃ ὁ πατέρας ἢ ὁ ἀδελ-
φός νὰ φέρῃ ψώνια καὶ καλοῦδια. Πιὸ
πολὺ λαχταροῦσαν τὴν «καρβέλα», τὸ χά-
σικο (=ἄσπρο φωμί) καὶ τὰ πορτοκάλια

ποὺ τρώγαν ἀκόμη καὶ τὶς φλοῦδες καὶ δά-
ζαν τὰ κουκαλιτσια στὴν καμένη πλάκα
τῆς γωνιάς γιὰ νὰ σκάσουν καὶ ἀπὸ τὸ πέ-
ταμα ποὺ θὰ κάμουν νὰ προμαντεύσουν ὅτι
βάλῃ ὁ νοῦς τους.

Ὅταν θὰ φτάσῃ ἀπὸ τὴν Ἄρτα ὁ πα-
τέρας, θὰ φέρῃ τὰ ζαχαράτα, τὴν καρβέλα,
τὰ πορτοκάλια. Ἰψασμα, συνήθως ντριλι,
γιὰ φορέματx, πανί γιὰ ἐσώρουχα καὶ χασέ
ἢ ζαφεῖρι γιὰ «κοντά» (=ὑποκάμισα ἀν-
τρῶν) καὶ τραπεζομάντηλα· κεφαλομάν-
τηλα γιὰ τὶς γυναῖκες «πολίτικα» ἢ μαῦ-
ρα, ἀτλαζοσκούφες γιὰ τοὺς ἄντρες, τσα-
ρούχια κόκκινα μὲ χρωματιστὲς φούντες
γιὰ τὰ μικρὰ παιδιά, καρόμπρικα, πηρού-
νια, κίκαρες ἢ φλυτζάνια (=κουδουνίστρες)
γιὰ τὰ μωρά, γάστρα, χαλκώματα, μπούγλα
γιὰ λάδι ἢ πετρέλαιο, λυχνάρια, χτένια κ.ἄ.

Εἰδικὰ ψώνια γίνονται ὅταν πρόκειται
νὰ κάμουν γάμο. Τότε κατβαίνουν οἱ μελ-
λόνουμοφοὶ ἢ οἱ συγγενεῖς τῶν καὶ ψωνίζουν
τὰ σουπέτια, συνήθως δύο, ὀμπρέλλες, φο-
ρέματα καὶ ποκάμισα ἢ κοντά, πετοέτες,
κάλτσες, χειρομάντηλα γιὰ δῶρα πρὸς τὸ
νονό καὶ τὰ συγγενάδια.

Ὁ κάθε ἕνας θὰ ἔχη καὶ μερικὸς φι-
λους ἐμπόρους ποὺ θὰ κἀνῃ τὰ ψώνια του·
ἄλλοι πηγαῖναν στοῦ Βιδάλη, ἄλλοι στοῦ
Σαμπᾶ, ἄλλοι στοῦ Ζάρρα, στοῦ Ψαθᾶ,
στοῦ Βάγια, στοῦ Λογοθέτη Τὰ πιὸ πολλὰ
ψώνια θὰ τὰ κἀνουν στὸ πανηγύρι ποὺ γί-
νεται τοῦ Σταυροῦ στὸ Μουχοῦστι. Μὲ πό-
ση λαχτάρα τὸ περιμένουν τὸ πανηγύρι αὐ-
τὸ, πρὸ παντὸς τὰ μικρὰ παιδιά καὶ τ' ἀ-
νύπαντρα κορίτσια.

Ἡ Ἄρτα εἶναι ἡ μαγικὴ πολιτεία ποὺ
ἢ φαντασία τὴν κάνει παραμυθένια· ποὺ ἔ-
χει ἀσύγκριτες ὀμορφιὲς καὶ χιλιάδες πλού-
τη; Δρόμους ἴσιους ποὺ τρέχουν κάρρα, σοῦ-
στες κι ἀμάξια. Σπίτια ψηλά κκι μαγαζιά
μὲ ἀμέτρητο θιὸ. Κόσμο πολιτισμένο καὶ
γυναῖκες πεντάμορφες. «Στὴν Ἄρτα εἶν' οἱ
ξανθιᾶς, στὸ Μεσολόγγι οἱ ἄσπρες καὶ στὴν
καημένη Πρέβεζα ξανθιᾶς καὶ μαυρομάτες»
ἢ «καὶ στὴν καημένη Κάτουνα κοντούλες
καὶ γιομάτες».

Στὴν Ἄρτα μπορεῖ κανεὶς νὰ ζήσει εὐκο-
λα, γιὰτὶ εἶναι πλούσια καὶ φτωχομάνα.»
«Στὴ Νησίστα-σὲ βαροῦν μὲ τὴν ἔυστρα, στὴ
Σκούπα· σὲ βαροῦν μὲ τὴ σκούπα, στὸ Κομ

πότι σὲ θαροῦν μὲ τὸ μπότῃ, στὰ Πιστιανὰ
 ἢ μὴ σταθῆς π(ου)θενά, ἢ Ἄρτα εἶναι ἀ-
 ρτομὴ τοῦ κόσμου, καὶ στὴν Ἀθήνα ψ. φᾶς
 ἀπὸ τὴν πείνα». «Ἡ Ἄρτα εἶναι χρυσὸς
 μπαξές, κλουβὶ μὲ πέντε ἀηδόνια καὶ ὅποι-
 ος τὴν κατηγορεῖ, νὰ τοῦκοποῦν τὰ χρόνια». «Ὅποιος
 ἔζησε στὴν Ἄρτα θεωρεῖται ὅτι ἐ-
 ξευγενίστηκε. «Αὐτὸς πῆγε σ' Ἄρτα. Ἄμ'
 τί σὰ γκ' ἱμάς πού ζοῦμι κρυφὰ ἀπ' τοῦ
 γκόσμου μὲς στοῦ λόγγου; Ἡ γναῖκα αὐτῆ
 ἔγινε Ἄρτινιά (ἐξευγενίστηκε, πολιτίστη-
 κε). Τὰ παιδιὰ πῆγαν σ' Ἄρτα κί' συμ-
 μουργώθ' καν. Μακάρ' νὰ πᾶν κί τὰ θκά-
 μας ν' ἀνοιξ' νὰ μᾶτια τ'ς κί νὰ ξυπνήσ' ν,
 νὰ ἰδοῦν πῶς ζῆ οὐ κόσμους.

Καλότυχος ὅποιος εὐκολυνθῆ νὰ πάη στὴν
 Ἄρτα νὰ τὴν ἰδῆ! Θὰ θυμᾶται, ὅσα ἰδῆ καὶ
 ἀκούση σὲ ὄλη του τῆ ζωῆ Ἰβόσες φορές
 τὰ παιδιὰ παρακαλοῦν τὸν πατέρα: «Θὰ μὲ
 πάρ'ς σ' Ἄρτα;». «Ὅχ' φέτου, τ' χρόν'
 θὰ σὲ πάρου, νὰ ἀξήν'ς τοῖστος ἀκόμα. Νὰ
 κάθισι φρόν'μα κί νὰ κἀν'ς οὐλῆς τ'ς δλοῦ
 λῆς. Φέτου θὰ σ' φέρου μαναχὰ καλοῦδικα κί
 λίλια». Τὸ παιδί ἀρχίζει τὰ κλάματα, ἀλ-
 λὰ παρεμβαίνει ἡ βᾶθω ἢ ἡ μάννα:
 — «Τί λιές, μῶρα χαντακουμένου; Ὅχ' πᾶς
 νὰ χαθῆς; Ὅχ' πᾶς, μῶρα φουτουκαμένου, νὰ
 σὶ πιάσ' σὶ Οὐδραῖοι νὰ σὶ βάλ' νὰ στὰ λα
 νάρια; Ἄμα σὶ ἰδοῦν θὰ σὶ ζ' γῶσ' ν κί θὰ
 σὶ καλοπιᾶσ' ν:

»Ἰέλα ἰδῶ, καλὸ μ' ἰέλα νὰ ἰδῆς, θὰ σ'
 δῶκουμι ὅ, τ' θέλ'ς κί καρβέλα κί ζαχαρά-
 τα κί λακούμια, θὰ σὲ ντύσομι στὰ μετα-
 ξουτὰ κί θὰ νὰ εἶσι τὰ βασιλόπλου. Ἰέλα
 πάρα μέσα στοῦ σπῖτ'.

»Ἔτσι θὰ σὲ ξιγιάλάσ' ν κί θὰ σὶ κρύ-
 ψ' ν. Ἰκεῖ σ' ν ἀρχῆ θὰ τρῶς κί θὰ πίν'ς
 ἔ, τ' θέλ' ἢ ψ' χῆ σ', ἀπ' πλοῦ τοῦ γάλα.
 Θὰ σὶ πουθῆψ' ν σὰ μανάρ' πουλὺ γκιρὸ γὰ
 νὰ βάλ'ς πουλὺ αἷμα. Κί ἄμα παχὺνς καλὰ
 καλὰ θὰ σὶ πάρ' ν κί θὰ σὶ βάλ' ν στὰ λανά-
 ρια ξιμπλέτσουτου. Ὅχ' τὰ λανάρια μὲ τὰ
 μ' κρὰ βιλόνια π' γραινοῦμι τὰ πρόβεια μαλ
 λιὰ, ἀλλὰ τὰ γυφτουλάντρα μὲ τὰ μιγάλα
 πιρόνια κί θὰ σὶ κ' λᾶν νὰ σὶ τρυπᾶν τὰ πι
 ρόνια κί θὰ τρέχ' τοῦ αἷμα στοῦ σκαφίδ' κί
 θὰ τοῦ μαζῶν' σὶ ἄσπρου πανί».

Αὐτὴ βέβαια ἢ ἀγρία παραδῶση δὲν ἔχει
 καμιὰ σχέση μὲ τοὺς συμπαθέστατους καὶ
 πολὺ ἀγαπητοὺς μου Ἰσραηλιτεῖς τῆς Ἄρ-

τας.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ φόβητρο τῶν Ἑβραίων, πα-
 ρεμβάλλουν στὸ παιδί καὶ ἄλλα ἐμπόδια:
 — «Πῶς θὰ μπουρέης μῶρα καψαρὸ, νὰ πῆρ
 πατῆσης ἰφτὰ ὠρις πουδαρόδουμου; Μέσα
 στ' μπόλ' μπουρεῖ νὰ ξικλιφτῆς ἢ νὰ ξικου
 πῆς λίγου κί νὰ σὶ χάσ' οὐ πατέρας σ' γιὰ
 τί ἰκεῖ χάν ἢ μάννα τοῦ παιδί κί τὸ πῆδι
 τί μάννα. Ἰκεῖ χάν' τοῦ σκ' λλί τὸν ἀφέ-
 ντ'. Ἐπειτα εἶνι τὰ κάβρα κί τ' ἀμάξια
 π' πῆρα στὸν δρόμου σὺν ἀστραπῆ κί ἄμα
 ζὲν προυφτάης ν' ἀναμερίης θὰ σὲ σκουτώ
 σν. Μπουρεῖ κί οὐ ἀέρας ἀκόμα νὰ σὶ ριξ'
 καταῆ. Ἰκεῖ εἶνι κ' σὶ μόρτις. Εἶνι κ' σὶ
 λουπουδίτις π' σ' παῖρν' τὰ λιπτὰ ἀπ' ντζι
 ἐπ' χουρίς νὰ τοῦ δουκ' θῆς. Εἶνι κί ἄλλ'
 κακοὶ ἄντρις κί γναῖκις πού κυν' γαν τὰ πι
 δια. Οὐ κόσμους εἶνι μιρμηγῆ κί ἀσταμά-
 τητα πακί ν' κί ἔρχιτι ἀπάνκἀτ' κί ντραλί-
 ζιτι τὸ κεφάλις».

Ἄλλο ἐμπόδιο παρουσιάζεται τὸ ποτάμι
 πού θὰ τὸ περάσοῦμε μέσα ἢ μὲ τὸ μονόξυ-
 λο· τὸ ποτάμι αὐτὸ τρῶει δῶδεκα νομάτους
 τὸ χρόνο κί ἄμα δὲ θρίσκη νὰ συμπληρώση
 τὸν ἀριθμὸ σκούζει καὶ βογγάει. Προτιμά
 εἰ τοὺς ξένους καὶ περυστατικούς καὶ τοὺς
 λέει:

«Ἐλα ἐσὺ πού δὲ σ' ἔχω· τοὺς ἄλλους
 τοὺς ἔχω πού τοὺς ἔχω».

Ὅταν θάρχόταν ἡ ποθητὴ μέρα νὰ τὸν
 πάρουν τὸ μικρὸ στὴν Ἄρτα, στὴ σκέψη
 του θὰ ἀχογύριζαν ὅλα ὅσα νομίζει ὅτι θὰ
 ἰδῆ καὶ θὰ ἀκούση: οἱ δρόμοι καὶ ὁ κάμ-
 πος πού δὲν ἔχουν τελειωμὸ καὶ κόβεται ὁ
 ἄνθρωπος νὰ περπατῆ· τὰ σπῖτια καὶ τὰ
 μαγαζιά πού χιλιάδες ἀπλώνονται κοντὰ
 στὸ ποτάμι καὶ στὸ Πετροδούνη· ἢ Παργη
 ορίσκα μὲ τὴν Παντάνασσα, τὴ Βλαχιόρινα
 καὶ τὴν Κόκκινη Ἑκκλησιὰ τοῦ Βουργαρε-
 λιεῦ καὶ μὲ τὸ γεφύρι τῆς Ἄρτας πού χτί-
 ζονταν μαζὶ καὶ ἔχουν ἀπὸ μιὰ δραματικὴ
 ἱστορία· τὸ Κάστρο τῆς Ὠρας πού μιὰ τρύ-
 πα περνᾶει κάτω ἀπ' τὸ Ποτάμι καὶ συγ-
 κινωνεῖ ἔτσι ὑπογεῖως μὲ τὴν ἀπέναντι
 Βλαχιόρινα· ἢ Δρακότρυπα κοντὰ στὴν
 Πρένιστα πού τρυπάει τὸ θουνὸ Γκρίμποδο
 καὶ βγαίνει στὴν Ἀγία Παρασκευὴ τοῦ Χα-
 νόπουλου, ὅπου ἢ Ἀγία σκότωσε τὸ Δράκο
 πού ἀρπάζε κάθε χρόνο ἀπὸ τὸ χοροστάσι
 τῆς Νησιόστας τὴν ὁμορφότερη κοπέλλα· τὸ

Τούρκικο τζαμί στό Ἰμαρέτ μὲ τὸν ὑψηλὸ
μιναρέ· οἱ ἀπέραντοι μπαξέδες μὲ τὰ φορ-
τώματα τὰ πορτοκάλια καὶ τὰ πελώρια
λιωτόπια μὲ τὸ γαλάζιο δάσος τῶν ἐλαί-
οδένδρων...

Ἔτσι ἐφανταζόμαστε μικροὶ τὴν Ἄρτα
προτοῦ τὴ γνωρίσουμε. Τώρα ἔμωξ πού τὸ

λεωφορεῖο εἰσχωρεῖ καὶ στὰ πιὸ ὀρεινὰ χω-
ριὰ καὶ φέρνει γοργὰ τὸν πολιτισμὸ, δὲν
ξέρω πού τοποθετοῦν τὴ μυθικὴ Κολχίδα
τῶν ὀνείρων τους τὰ παιδάκια καὶ οἱ ἀτα-
ξίδευτοι τῶν χωριῶν μας.

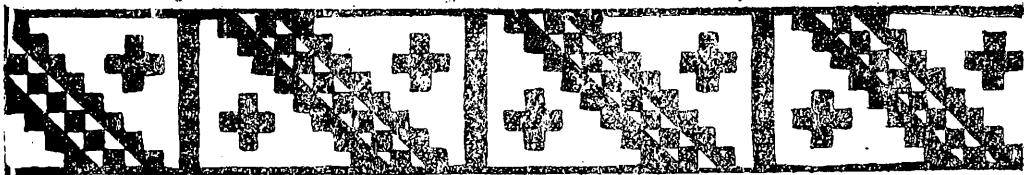
ΚΩΝ. ΑΘ. ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

ΝΕΟΙ ΠΟΙΗΤΑΙ

ΟΝΕΙΡΟ

Ἔλυσα τὰ ξανθὰ μαλλιά
τῆς Σελήνης καὶ κατέβηκα
στό παράθυρό σου. |
Ντύθηκα τὴν πραότητα
τῶν ἄστρων κι' ἦρθα σὰν φωτοχυσία
στὴν ἀλαβάστρινη ἀγκαλιά σου. |
Μὲ μιὰ νυσταγμένη ἀχτίδα
σοῦ κλείνω τὰ βλέφαρα
καὶ μὲ τὸ ρίγος τοῦ Ἐρέβους
σκορπῶ στὸν ὕπνο σου
ἄλκιμα ρόδα. |
Μὲ τὴν γλυκιὰ ἀνάσα τῆς νύχτας
σοῦ φιλῶ τὸ μέτωπο,
μ' ἓνα χλωμὸ ἀστέρι ξενυχτῶ
στό προσκεφάλι σου. |

ΚΩΣΤΑΣ ΤΣΕΤΗΣ

ΚΩΣΤΑ ΧΑΡ. ΒΑΓΙΑ

ΘΕΟΧΑΡΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΝΤΟΥΪΑΣ

ΟΙ ΕΝ ΑΡΤΗ, ΕΝ ΟΥΣΙΟΤΗΤΙ ΔΙΑΠΡΕΨΑΝΤΕΣ

«Αίτιοι εις τὸν αἰῶνα ζῶσι,
διὰ τοῦτο λήφονται τὸ Βασιλεῖον
τῆς εὐπρεπείας καὶ τὸ διάδημα
τοῦ κάλλους ἐκ χειρὸς Κυρίου».

Σοφία Σολομώντος

Τὴν ἐποχὴ πού ὀλόκληρος ὁ Ἑλλη-
νισμὸς συνταράζονταν ἀπὸ τὴν ἠθικο-
θηρησκευτικὴ καὶ πατριωτικὴ διδασκα-
λία τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, καὶ ἀρ-
γότερα, τὴν ἐποχὴ πού ἡ Φιλικὴ ἐται-
ρεία ἔριχνε τὸ σπέρμα γιὰ μιὰ ἐξέγερ-
ση κατὰ τῶν Τούρκων, ἔζησαν στὴν
Ἄρτα δύο ἀδερφοὶ «μιαν γνῶμην ἔ-
χοντες οὐρανόφρονα», οἱ ἀδερφοὶ Θεο-
χάρης καὶ Ἀπόστολος Ντούϊας. Γιὰ
τὴν ἀγνὴ καὶ ἀσκητικὴ ζωὴ τους οἱ
Ἄρτινοὶ τοὺς θεωροῦν ὁσίους καὶ «ἡ
πόλις τῶν Ἄρταίων εὐφημεῖ τῆς Θεο-
φιλοῦς πολιτείας τῶν τὰς χάριτας».

Οἱ δύο ἀδερφοὶ «ἀπὸ ρίζης βλα-
στήσαντες ἀγίας» γεννήθηκαν στὴν
Ἄρτα καὶ εἶχαν πατέρα τὸν Γεώργιο
Ντούϊα, ἐφημέριο τῆς ἀγίας—Σοφίᾶς
καὶ σακκελάριο. Ἡ μητέρα τους λεγό-
ταν Φωτεινὴ. Εἶχαν καὶ ἓνα τρίτο ἀ-
δερφὸ, τὸν Κων/νο. Γιὰ τὸν ἀκριβῆ
χρόνο τῆς γέννησής τους δὲν ἔχουμε
συγκεκριμένους πληροφορίες. Πάντως
ὑπολογίζοντας ἀπὸ τὸ χρόνο τοῦ θα-
νάτου τους καὶ ἔχοντας ὑπ' ὄψιν ὅτι
καὶ οἱ δύο ἔζησαν πάντα ἀπὸ ἐβδομήν-
τα χρόνια, μπορούμε νὰ θεωρήσουμε
σὺν πιθανώτερη χρονολογία τῆς γέν-
νησης τοῦ Θεοχάρη τὸ 1755 καὶ τοῦ
Ἀποστόλου τὸ 1770.

Ἄποστολος τοὺς τοὺς ἀνάθρεψε

«ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου» καὶ
τοὺς ἐδίδαξε ὅτι πρέπει νὰ ζήσουν
«ὡς ἄνιοι ἀκηλίδωιοι» ἔχοντας πάν-
τα ὡς παράδειγμα τῆ ζωῆ τοῦ Χρι-
στοῦ.

Ἀπὸ τὰ δύο ἀδέρφια, ὁ μὲν Ἀπό-
στολος περιωρίστηκε στὰ «κοινὰ γράμ-
ματα» πού τοῦ δίδαξε ὁ ἴδιος ὁ πατέ-
ρας του, ὁ δὲ Θεοχάρης διδάχθηκε τὴν
«θύραθεν παιδείαν» στὴν ἀκμάζουσα
τότε στὴν Ἄρτα Σχολῆ τοῦ Μανωλά-
κη Καστοριώτου, πού ἦταν στὸν Ἅγιο
—Βασίλειο μὲ δάσκαλο τὸν ἱεροψάλ-
τη Δ. Δενδραμῆ ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι.

Στὰ χρόνια τῆς σπουδῆς του ὁ Θεο-
χάρης ἦταν «τύπος καὶ ὑπογραμμός»,
συντέλεσε δὲ ὥστε πολλοὶ ἀπὸ τοὺς
συμμαθητὲς του νὰ γίνουν ἱερεῖς καὶ
καλόγηροι.

Ὁ Γεώργιος Ντούϊας σκόπευε ὁ-
ταν ἠλικιωθῶν τὰ μεγαλύτερα παι-
διά του, ὁ Θεοχάρης καὶ ὁ Ἀπόστο-
λος, νὰ τάπαντρέψῃ πρῶτα καὶ ὕστερα
νὰ τὰ κἀνῃ ἱερεῖς. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ
λόγο εἶχε «ἐμβατικιάσει» (1) τὴν ἐκκλη-
σία τῆς Ἄγ.α—Σοφίᾶς στὸ ὄνομα τοῦ
Θεοχάρη. Ὁ Θεοχάρης ὁμῶς δὲν ἀπο-
δέχτηκε ποτὲ τὸ σκοπὸ αὐτὸ τοῦ πα-
τέρα του, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ μὴν τὸν
στενοχωρῆ, ἔλεγε πάντα, πῶς ἅμα τε-
λειώσῃ τὴν σπουδὴν του καὶ ἔρθῃ στὴ
νόμιμη ἡλικία, τότε θὰ κἀνῃ, ὅ,τι τὸν
φωτίσῃ ἡ θεία Πρόνοια.

1. «Ἐμ βα τικι ἄ ζ ω» = δίνω χρήματα
στὸν ἐπίσκοπο γιὰ νὰ ἀποκτήσῃ μιὰ ἐνορία.

Λίγο καιρό μετά τὸ τέλειωμα τῶν πουδῶν τοῦ Θεοχάρη πέθαναν οἱ γοεῖς τῶν δύο ἀδερφῶν. Καὶ λίγο ἀργότερα, ὁ τρίτος ἀδερφός, ὁ Κωννος, παντρεύτηκε (6). Μετὰ τὸ γάμο τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ Θεοχάρης καὶ ὁ Ἀπόστολος ἔφυγαν ἀπὸ τὸ πατρικὸ τους σπίτι καὶ ἐγκαταστάθηκαν σὲ ἄλλο ἰδιόκτητο σπίτι τους ἐκεῖ κοντὰ (6), δπου «ἅπαντα κόσμον ἠρνήσαντες» καὶ «τὴν κατὰ Χριστὸν ἀγαμίαν ἀγάπησαντες» ἔζησαν «ὡς ἄλλαι δύο μέλισσαι ἐν νοητῷ συμβόλῳ μελιττουργοῦντες ἡσύχως καὶ ἀθορύβως τὸ γλυκύτατον τῆς ἀρετῆς μέλι».

* *

Ἄν καὶ ἦταν τόσῳ κοντὰ στὴν Ἁγία—Σοφία τὸ σπίτι τῶν δύο ἀσκητῶν ἀδερφῶν, ἐν τούτοις προτιμοῦσαν νὰ ἐκκλησιάζωνται στὸ τότε ἐρειπωμένον ἐκκλησιάκι τῆς Παναγιᾶς τῆς Κασσιόπης (4), καὶ τοῦτο, γιὰ ν' ἀποφεύγουν τὸν πολὺ κόσμον ποῦ πῆγαινε στὴν Ἁγία—Σοφία.

Ἐκεῖ, στὸ μικρὸ ἐκκλησιάκι τῆς Παναγιᾶς τῆς Κασσιόπης, οἱ δύο ἀσκηταὶ γνωρίστηκαν μετὰ τὸ νεαρὸ τότε Νικόλαο Σκουφᾶ. Ὁ μέγας μάλιστα ἀπ' τοὺς δύο ἀδερφούς, ὁ Θεοχάρης, ἔγινε δάσκαλος τοῦ Σκουφᾶ. Τὸν ἔμαθε γράμματα καὶ ἀναψε στὴ καρδιά του τὴν ἄσβεστη φλόγα τῆς ἀγάπης γιὰ τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερία (5).

* *

Ἡ ζωὴ καὶ ἡ πολιτεία τῶν δύο ἀδερφῶν εἶχε προκαλέσει τὸ γενικὸ σεβασμὸ καὶ θαυμασμὸ στὴν Ἁγία. Ἄκόμα κι' οἱ ἀρχιερεῖς, οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ ἐπίτροποι τῶν Ἐκκλησιῶν τοὺς σέβονταν. Τὸν Θεοχάρη μάλιστα ποῦ ἦταν

2. Ἡ γυναικα τοῦ Κωννου λερόταν Σωσάνη καὶ ἦταν «ἀπελευθερη». Ἀπ' τὸ γάμο τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς Σωσάνης γεννήθηκαν δύο παιδιὰ ὁ Γεώργιος καὶ ὁ Θεοχάρης.

3. Ἦταν χτισμένο ἐκεῖ ποῦ σήμερα θρίσκειται τὸ σπίτι τοῦ κ. Γεωργίου Μπανταλούκα, διπλα στὸ ξενοδοχεῖο «Ἀθηναϊκόν».

4. Πρόκειται γιὰ τὸ ἐκκλησιάκι ποῦ σήμερα τὸ λέμε Κασσιόπηρα.

5. Τὰ μαθήματα ὁ Θεοχάρης τὰ παρέδιδε στὸ ἐκκλησιάκι τῆς Παναγιᾶς τῆς Κασσιόπης (Ἄν. Γρῦδας, Βίοι Παράλληλοι, τόμος Ε' σ. 9).

ποῦ πολὺ γραμματισμένος, τὸν χρησιμοποιοῦσε γιὰ γραμματικὸ ἢ Μητρόπολη, στὴ σύνταξη συμβολαίων καὶ ἐγγράφων (6). Ὅταν δμως ἐπρόκειτο γιὰ ἄχαρη ἐργασία π. χ. ἀφορισμούς, διαζύγια ἢ ἄργιτες ἱερέων, ὁ Θεοχάρης ἔκαμε τὸν ἄρρωστο. Καὶ τελικά, βλέποντας πῶς δὲν σῶνονταν τὰ τέτοια ἄχαρα ἐγγράφα, παρακάλεσε νὰ τὸν ἀπαλλάξουν ἀπ' τὴν κοπιωστικὴ αὐτὴ ἐργασία, πράγμα ποῦ τελικὰ ἐγινε.

Ὅταν τὸ 1816 ἔπεσε λοιμὸς στὴν Ἁγία καὶ ὅλοι οἱ Ἄρτινοι κατέφυγαν στὰ προάστεια καὶ στὰ γύρω μοναστήρια γιὰ ἓνα χρόνο περίπου, τὰ δύο ἀδέρφια ἦταν οἱ μόνοι ποῦ ἔμειναν μέσῃ στὴν Ἁγία. Τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ στὸ λοιμὸ τοῦ 1823, γιὰ εἶχαν τὴν πίστη πῶς ἡ Θεῖα Πρόνοια θὰ τοὺς διαφυλάξει, ὅπως καὶ τοὺς διαφύλαξε.

* *

Τὰ οἰκονομικὰ τῶν δύο ἀδελφῶν ἦταν πενιχρά. Εἶχαν μονάχα τοὺς πόρους τοῦ «Ἐμβατικίου» τῆς Ἁγίας—Σοφίας, ποῦ τὸ κράτησε ὁ Θεοχάρης ἐφ' ὄρου ζωῆς, καὶ τὰ εἰσοδήματα ἐνὸς μικροῦ ἀμπελιοῦ ποῦ τὸ καλλιεργοῦσε μετὰ τὰ ἴδια του τὰ χέρια ὁ Ἀπόστολος.

Ἡ δὲ τροφή καὶ τρυφή (7) αὐτῶν ἦν ἡ μελέτη, ἡ προσευχή, ἡ ὀλονύκτιος στάσις καὶ ἡ χαμαικοιτία ἅπαξ τῆς ἡμέρας ἐσθιοντες ἄρτον καὶ ὕδωρ καὶ ἐνίοτε ὀπώρας ἀξιούμενοι τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἅπαξ τῆς ἐβδομάδος κατὰ Σάββατον καὶ ταύτας τὰς δύο ἡμέρας, δηλαδὴ κατὰ Σάββατον καὶ Κυριακὴν κατέλυον τὴν νηστείαν καὶ ἦσαν ὀδισ. Τόσον ὀλιγαρκῆς ἦν αὐτῶν ἡ τροφή· δύο οὐγγιὰς ἄρτος καὶ τοῦτον ἔθετον ἐν πηλίνῳ σκευῇ κατὰ τὸ ἄνω μέρος στενόν, ὥστε νὰ

6. Ἴδιως τὸν χρησιμοποιοῦσε γιὰ γραμματικὸ ὁ Ἀρχιμανδρίτης καὶ Καθηγούμενος τῆς Μονῆς Κάτω Παναγιᾶς, Βενέδικτος.

7. Κῦττα: «Ἐνθύμησιν» (=σημείωμα) στὸ «Νέον Μαρτυρολόγιον τοῦ Στεφάνου Σκαθαροῦ» τῆς βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς Κάτω—Παναγιᾶς Ἁγίας. Ἐπίσης κῦττα: Ἰ. Ν. Φραγκούλα «Ἡπειρωτικὴ Ἔσθια» τεῦχος 15ον, σελ. 668.

χωρή ἡ δεξιᾶ αὐτῶν καὶ τὸ ποτόν των ἦν ὕδωρ (8) καὶ ταῦτα μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ἀφοῦ ἀνεγίνωσκον τὴν ἀκολουθίαν των μέχρι τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ μετὰ τὸν ἑσπερινὸν ἀνεγίνωσκον καὶ τρία καθίσματα ψαλτηρίου καὶ μοναχῶν μεγαλοσχῆμων, χωρὶς νὰ εἶναι κουρεμένοι οὔτε κἄν ρασοφόροι καὶ τότε ἦσθιον. Καὶ τοῦτο ἐπόλου κρυφὰ χωρὶς νὰ φανῶσιν εἰς οὐδένα. Καὶ μάλιστα πολλοὶ τῶν χριστιανῶν ἀρταίων καὶ ἐξόχως οἱ εὐπάτριδες συγενεῖς αὐτῶν κύριος Θεοχάρης Νικολάου καὶ ἡ αὐτοῦ σύζυγος κυρία Εὐφροσύνη καὶ Ἀναστάσιος Παπαγεωργίου οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς αὐτῶν, καθημερινῶς τοὺς ἔπεμπον φαγητὰ ἀπ' ὅ,τι ἐμαγειρεῖον ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν, τὰ ὁποῖα εὐχαρίστως τὰ ἐδέχοντο, ἐκ τῆς μιᾶς θύρας τὰ ἐδέχοντο καὶ τοῦς, ἤρχοντο καὶ ἐκ τῆς ἄλλης θύρας τὰ ἀπέπεμπον εἰς χήρας καὶ πτωχοὺς λέγοντες πρὸς τούτους, ὅτι αὐτὰ τὰ φαγητὰ νὰ τὰ γευθοῦν δι' ἀγάπην των, διότι ἐμαγειρεύθησαν ταῦτα διὰ τὸν εαυτὸν μας κοί μέρος ἐξ αὐτῶν ἐπάγαμεν ἀκορέστως καὶ ταῦτα μᾶς ἐπερυσσευσαν καὶ σᾶς παρακαλοῦμεν δι' ἀγάπην Θεοῦ νὰ μὴν εἴπητε εἰς τινας, ὅτι ἡμεῖς σᾶς τὰ πέμπομεν, διότι ἂν τοῦτο μάθωμεν δὲν θέλομεν σᾶς στελεῖν πλέον».

.

Ὅταν ὁ μεγαλύτερος ἀδελφός, ὁ Θεοχάρης, κατάλαβε πῶς πλησίαζε τὸ τέλος του, ἔδωσε ἐντολὴν τὸν ἀδερφὸ του Ἀπόστολο νὰ συνεχίσῃ τὴν ἀσκητικὴ ζωὴ, νὰ μὴ γίνῃ ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων του ποτέ—δηλ. τοῦ Θεοχάρη— καὶ ὅταν πεθάνῃ καὶ ὁ Ἀπόστολος, νὰ μὴ ταφῇ στὸ ἴδιο μέρος μ' αὐτόν. Μὲ τὴ διαθήκη του δὲ ἀφιέρωσε τὸ ἀσκητήριό του στὴν Ἀγία—Σοφία.

Ὁ Θεοχάρης Ντούϊας «παρέδωκε ἐν ἀγαλλιάσει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ εἰς

8. Τὸ νερὸ τὸ ἔπαιρναν ἀπ' τὸ πηγᾶδι τῆς Ἀγία-Σοφίας, ἀργὰ τὴ νύκτα. Τὸ πηγᾶδι θρίσκονταν στὴ μικρὴ πρὸ τῆς ἐκκλησίας πλατεία.

χείρας Θεοῦ» στίς 23 Μαρτίου 1928, ἀνήμερα Μεγάλῃ Παρασκευῇ. Στὴν κηδεῖα του ἦταν καὶ ὁ τότε ἀπὸ τὴν Παραμυθιά καταγόμενος Μητροπολίτης Ἄρτης Νεόφυτος. Τὸ σκῆνος τοῦ Θεοχάρη ἐνταφιάσθηκε στὴν ἐκκλησίᾳ τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων, κάτω ἀπὸ μιὰ πέτρινη σκάλα καὶ ἀπέναντι ἀπὸ τὴν κυρία εἴσοδο τῆς ἐκκλησίας. Ὁ Μητροπολίτης Νεόφυτος ἐξεφώνησε «ἐπιτάφιον ἀπλοῦν μὲν ἀλλὰ τιμητικόν» καὶ τελειώνοντας παρακάλεσε τὸ Θεὸ νὰ πεθάνῃ τέτοια μέρα κι' αὐτός. Πραγματικὰ τὴν ἄλλη χρονιά, τὴ Μεγάλῃ Παρασκευῇ τοῦ 1829, ὁ σεμνὸς καὶ ἐνάρετος Ἱεράρχης Νεόφυτος παρέδωσε κι' αὐτὸς τὸ πνεῦμα (9).

Λενε δέ, πῶς ὅταν ἐψέλναν τὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία στὸ Θεοχάρη Ντούϊα, ἀναψε μοναχός του ὁ πολυέλαιος τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων κι' αὐτὸ τὸ γεγονός χαρακτηρίσθηκε τότε σά θαῦμα. (10).

Τὸ 1866, ὁ τότε ἡγούμενος τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων ἱερομόναχος Κορνῆλιος, μετατόπισε τὴ λίθινη σκάλα κάτω ἀπ' τὴν ὁποία εἶχαν θάψαι τὸ Θεοχάρη καὶ «ποιήσας ἀνασκαφὴν εὔρεν ἐν τῷ θεμελίῳ ταύτης κεκαλυμμένην διὰ πλακὸς τὴν χαριτόβρυτον αὐτοῦ κάραν, πνέουσαν ἄρρητον εὐωδίαν. Ἄλλ' ἐκάλυψε αὐθωρεὶ διὰ τῆς πλακὸς, οὕτω διατηρουμένης μέχρι σήμερον» (11).

.

Ὁ Ἀπόστολος Ντούϊας ἔζησε 17 χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ἀδερφοῦ του Θεοχάρη. Ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια τὰ πέρασε ἀσκητικά, ὅπως κι' ὅταν ζοῦσε ὁ ἀδερφός του. Λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του κάλεσε τὸν τρίτο ἀδερφὸ Κωνσταντῖνο, ποῦ ἦταν

9. Ὁ Μητροπολίτης Νεόφυτος θάφτηκε στὸ προαύλιο τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ὅπου ὑπῆρχε ὁ τάφος του μέχρι τοῦ 1938, ποῦ ἀρχισε ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ Ναοῦ.

10. Ἄλλοι λένε πῶς ἀναψαν καθ' ὁδὸν οἱ τέσσερες λαμπάδες τοῦ νεκροστάτη.

11. Κῦττα: Μητροπολίτου Σεραφεῖμ, Δοκίμιον περὶ Ἄρτης, 1884 σελ 202.

παντρεμένος, καὶ τὸν παρακάλεσε νὰ φροντίσῃ νὰ τὸν θάψουν στὸ νεκροταφεῖο τῆς Ἁγιά—Σοφιάς, χωρὶς πομπή, ὅπως κι' ἔγινε (1845).

Τρεῖς μέρες μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἀποστόλου, μιά συγγένισσα τῆς οἰκογένειας Ντούϊα, ποὺ λέγονταν Μαρία Μπίτσαρη, σύζυγος τοῦ Γεωργίου Μπίτσαρη, μαζὺ μ' ἄλλες γυναῖκες, πήγαν στὸν τάφο τοῦ Ἀποστόλου γιὰ νὰ τὸν καλλωπίσουν. Καὶ βρέθηκαν μπροστὰ σ' ἐκπληκτικὸ θέαμα Βρῆκαν «ἐκφυὲν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ τάφου πρωτοφανές θαυμάσιον ἄνθος ἐκπέμπον ἄρρητον εὐωδίαν» δηλωτικὸ τῆς ἀγνῆς καὶ χρηστῆς ζωῆς τοῦ Ἀποστόλου Ντούϊα.

Τοὺς ὀδερφοὺς Ντούϊα, μετὰ τὸ θάνατό τους οἱ Ἀρτινοὶ τοὺς κατάταξαν στοὺς ὀσίους, μὲ φροντίδα δὲ τοῦ Οἰκονόμου Σταύρου Παπαχρήστου,

ἐφημερίου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, γράφτηκε ἡ ἀκολουθία τῶν ὀσίων ἀδελφῶν ἀπ' τὸ Μοναχὸ Γεράσιμο Μακρυγιαννενίτη στὸ Ἅγιο Ὄρος, δόθηκε δὲ ἡ ἄδεια ἀπ' τὴ Μητρόπολη τῆς Ἄρτας γιὰ νὰ γίνῃ εἰκόνα τῶν ὀσίων, ἡ ὁποία ἔγινε μὲ δαπάνη τοῦ Οἰκονόμου Σταύρου Παπαχρήστου καὶ τοποθετήθηκε στὴν ἀριστερῇ πλευρᾷ τοῦ τέμπλου τῆς Ἁγιά Σοφιάς.

Ἡ Μνήμη τῶν δύο ὀσίων γιορτάζεται κάθε χρόνο τὴν Τετάρτη τῆς Διακαινησίμου, στὴν Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγίας—Σοφιάς.

Ἀυτὰ τὰ στοιχεῖα μπόρεσα νὰ συγκεντρώσω σχετικὰ μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο τῶν ὀσίων ἀδελφῶν Ντούϊα, τοὺς ὁποίους ἐμεῖς οἱ Ἀρτινοὶ «μεσίτας καὶ πρέσβεις πρὸς τὸν Χριστὸν εὐμενεῖς ἐσχήκαμεν».

ΚΩΣΤΑΣ ΧΑΡ. ΒΑΓΙΑΣ

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ ΚΟΝΤΟΧΡΗΣΤΟΥ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἐγγράφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας σχετικά μέ τήν Ἠπειρο καί εἰδικώτερα μέ τήν Ἄρτα δέν διασώζονται· πολλά, διότι τά πλείστα τῶν ἀρχείων πού διεφυλάσσοντο εἰς τά μοναστήρια, τάς μητροπόλεις, τάς κοινότητες, τάς συντεχνίας κ.λ.π. κατεστράφησαν ἐκ τῶν συχνῶν πολέμων καί ἐπιδρομῶν. Διά τοῦτο, ἡ ἀνεύρεσις τοιούτων ἀρχείων, ἀποτελεῖ σπουδαίαν πηγῆν διά τήν ἱστορίαν τῆς πατρίδος μας.

Περιήλθον εἰς χεῖρας μου ἀρκετά τοιαῦτα ἔγγραφα συντεταγμένα ἄλλα μὲν εἰς τήν ἑλληνικήν, ἄλλα δέ εἰς τήν τουρκικήν, χρονολογούμενα ἀπό τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

Τά σπουδαιότερα τῶν ἔγγράφων αὐτῶν θά δημοσιεύσω εἰς τὸ περιοδικόν «Σκουφᾶς». Ἐξ αὐτῶν δέ θά διαφωτισθοῦν σκοτεινά σημεῖα ἢ θά ἐπιβεβαιωθοῦν γνωστά συμπεράσματα περὶ τῆς τότε κοινωνικῆς καί θρησκευτικῆς ζωῆς τῆς ἰδιαίτερας μας πατρίδος.

Τά ἔγγραφα αὐτά εἶναι κυρίως ἀγοραπωλησαί, ἀφιερώσεις, συστάσεις δουλειῶν, διαθηκαί, προικοσυμβόλαια, μητροπολιτικὰ δικαστικὰ ἀποφάσεις· καί ἄλλα «ἐμμάρτυρα καί βεβαιωτικὰ γράμματα» ὅπως τὰ ὀνόμαζον.

Πάντα τὰ ἔγγραφα τὰ εἰρικοκείμενα σήμερον εἰς χεῖρας μου δέν ἀνήκουν εἰς ἐμέ, οὐδ' εἰς ἄλλον τινά, ἀλλ' ἀποτελοῦν παρακταθήκην τῆς πόλεως καί τῆς περιφέρειας Ἄρτης. Δι' αὐτόν ἀκριβῶς τὸν λόγον θά τὰ καταθέτω διαδοχικῶς μετὰ τὴν δημοσίευσιν ἐνός ἐκάστου εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ περιοδικοῦ «Σκουφᾶς» προσωρινῶς καί μέχρι τῆς συστάσεως ἐπισήμου ἀρχείου ἐν Ἄρτῃ, ὅτε καί δέον νά περιέλθουν εἰς αὐτό.

Κατωτέρω δημοσιεύονται, ἐν ἀκριβῇ πάντοτε ἀντιγραφῇ τοῦ κειμένου των, τινὰ ἐκ τῶν προαναφερθέντων ἔγγράφων :

— 1 —

Βελήμπεγη

(Τ.Σ.)

»Ὅρισμὸς τοῦ Ὑψηλοτάτου

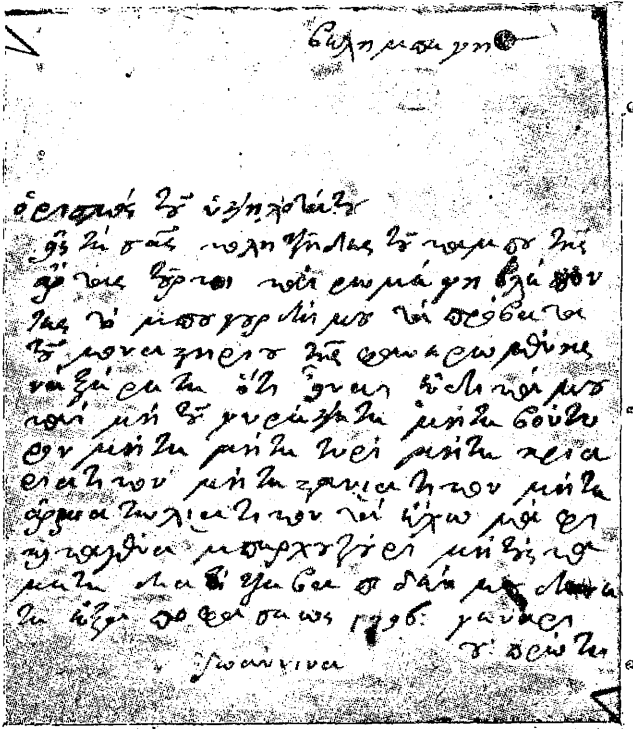
Εἰς τὴ σᾶς κολητζήδες τοῦ κάμπου τῆς Ἄρτας Τοῦρκοι καί ρω-
μέγγι βλέποντας τὸ μπουγουριτῆ μου τὰ πρόβατα τοῦ μοναστηριοῦ
τῆς Φανερωμένης νά ξέρητε ὅτι εἶναι ἐδικὰ μου καί μὴ τοῦ γυ-
ρέψητε μήτε δούτυρον μήτε μήτε τυρὶ μήτε κριαριάτικον μήτε
στανιάτικον μήτε ἀρματωλιάτικον τὰ ἔχω μάφι καί κανένα (;)
μπερχουζοῦρι μὴ τοὺς κάμετε διατὶ τζηθάπι δὲν μοῦ δίνετε ἐξα-
ποφάσεως 1299 : γεναρίου : πρώτη

Ἰωάν-νινα

— 2 —

Διὰ τοῦ παρόντος ἐνουπογράφου καί ἐμμάρτυρου γράμματος φανερόν μιν εἰ
ὑποκάτωθεν γεγραμμένοι, ὅτι ὁ ἡγούμενος τοῦ Μοναστηρίου Θεοτοκιοῦ ἐπονομαζό-
μενος κυρ - Βενέδικτος ἐπώλησεν πρὸς τὸν Χρηστάκην ἄνθρωπον τοῦ Ὑψηλοτάτου
Βεζύρ Βελῆ Πασσᾶ ἐφθένδη μας ἕναν ἐλαιῶνα διὰ γρόσια 4000 : ἤτοι τέσσερας
χιλιάδ καί λαβῶν τὰ ἄσπρα ὁ κύρ - Ἀναστάσιος Νικολάου ἔδωσεν ὁμολογίαν πρὸς

τὸν ἠγοούμενον καὶ τοῦ ἐμέτρησε κατὰ καιρούς γρόσια 2784 : ἦτοι δύο χιλ : ἑπτακόσια ὀγδοήντα τέσσαρα γρόσια· ἀπατήσας δὲ τὸν ἠγοούμενον ἔλαβε τὴν ὁμολογίαν τοῦ ὁ Ἄναστάσης, λέγοντάς του, ὅτι εἶχε νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν τότε Πανιερώτατον Ἅγιον Ἰωαννίνων, νῦν δὲ Ἰωαννίνων καὶ Ἄρτης, καὶ ὁ ἠγοούμενος ἐχρέωσε τὴν πανιερότητά του με ὁμολογίαν, καὶ νὰ πάρῃ τὴν ὁμολογίαν νὰ τῇ δώσῃ τοῦ ἠγοούμενου διὰ νὰ κλείσῃ τὰ ὄσα τοῦ χρεωστῆ γρόσια : 1216 : ἦτοι χίλια διακόσια δέκα ἕξ γρόσια. Ὁ δὲ ἠγοούμενος ἐπειδὴ μῆτε τὰ ἄσπρα τοῦ ἔδινεν ὁ Ἄναστάσης,

(Φωτοτυπία τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 1 ἐγγράφου)

μῆτε τὴν ὁμολογίαν ἀπὸ τὸν ἅγιον Ἰωαννίνων τὴν χρεωστικὴν του, ἐπρόστρεξεν εἰς τὴν πανιερότητά του, καὶ ἡ πανιερότητά του ἔστειλε τὸν ἀνεψιὸν του Μάρκον καὶ ἔκαμε τὸν λογαριασμὸν ὅπου εἶχον μεταξύ τους, καὶ δὲν ἔμεινε νὰ τοῦ χρεωστῆ, ἔγραψε δὲ καὶ τῷ τότε ἀγίῳ Ἄρτης Κυρίῳ Πορφυρίῳ, διὰ νὰ τοῦ ἀληθεύσῃ ἀπὸ τὸν ἠγοούμενον τὰ ἄσπρα ὅπου εἶχε λάβῃ με ὁμολογίαν ἡ Πανιερότης του, στενωχωρούμενος δὲ ὁ ἠγοούμενος καὶ μὴν ἔχων πόθεν ἄλλοθεν νὰ τὰ δώσῃ ἐπροσάκλεσεν εἰς τὸν τότε Ἅγιον Ἄρτης τὸν κύρ - Ἄναστάσην, ζητῶν τὸ δίκαιόν του, δηλαδή τὰ 1216 γρόσια : Ὅστις μὴν ἔχωντας καμμίαν ἄλλην πρόφασιν, ὑπεσκέθη νὰ τοῦ τὰ δώσῃ με τὸ διάφορόν τους. Μέχρι τοῦδε ὅμως δὲν τοῦ τὰ ἔδωκε. καὶ ἐπειδὴ ἐτύχωμεν παρόντες καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν Μητρόπολιν, καθ' ὃν καιρὸν ἔδωσε τὴν ὑπόσχεσίν του, μαρτυροῦμεν καὶ ἰδίᾳ ἡμῶν ὑπογραφή, ὅτι ὁ εἰρημένος κυρ - Ἄναστάσιος μένει χρεώστης εἰς τὸν ἠγοούμενον τὰ εἰρημένα χίλια διακόσια δέκα ἕξ γρόσια, καὶ διὰ τοῦτο ἐγένετο τὸ παρὸν καὶ εἰς ἐνδειξιν :

1808 : νοεμβρίου : 19 : Ἄρτα

Ἀποστόλις Μπόρος μαρτιρῶ

Ἐναγνώστης Χρόνης μαρτιρῶ
 Θύμιος κομπότης μαρτηρῶ
 Κωνσταντῆς Καριτζινός μαρτιρῶ ὡς ἄνωθεν
 Μητῆζος κοτζούμπλας μαρτιρῶ
 Ἐναστάσιος Ρίζος μαρτιρῶ

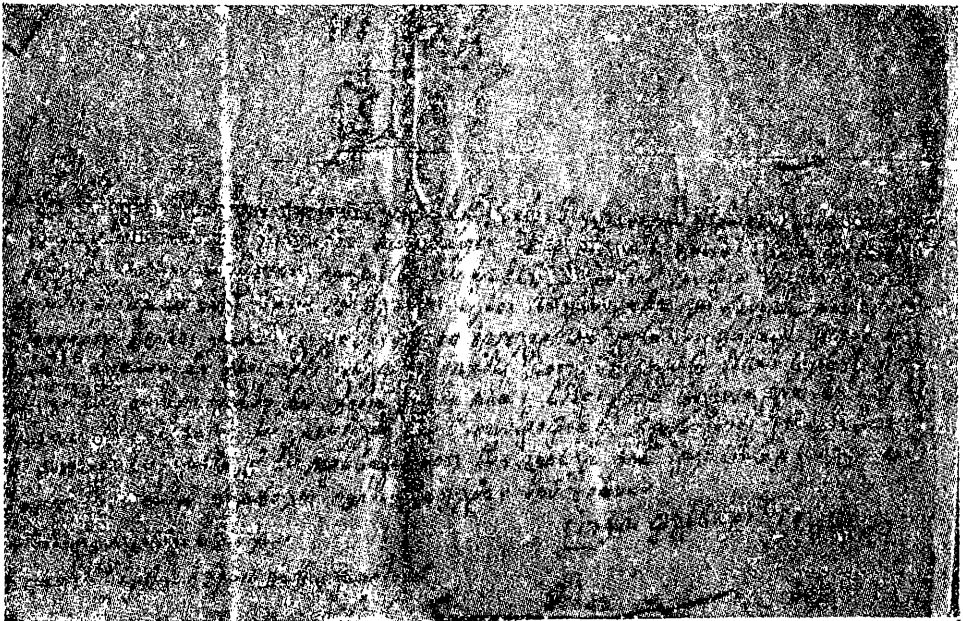
† ὁ Οἰκονόμος Πανευστάθιος μαρτυρῶ
 † Παπαχρήσιος ὁ Παταλούκας μαρτυρῶ
 † Νικόλαος Ἱερεὺς ὁ σκευοφύλαξ μαρτυρῶ
 † Κωνῆνος Ἱερεὺς ὁ χαρτοφύλαξ μαρτυρῶ
 † Ἀποστόλης Ἱερεὺς ὁ πρωτονοτάριος μαρτυρῶ
 † Στασινός Ἱερεὺς ὁ πρωτοπαπᾶς μαρτυρῶ

— 3 —

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, παναγία Θεοτόκε, σὺν τῇ μονογενῇ σου υἱῷ γενοῦ εὐτυχῶς εἰς τὸ παρὸν συνηκέσιον ὡπερ μέλω με πηοῖσε, μετὰ τὸν ἐκ Θεοῦ θέλοντα γαμπρὸν γεώργιον καὶ μετὰ τὸν ἐκ Θεοῦ θέλουσαν νῆμφην ἀλεξάνδραν, ἐν πρώτης διδωμεν αὐτῆς τὸ μέγα καὶ πλούσιον ἔλεος τοῦ παναγάθου καὶ πανεκτήρμονο Θεοῦ ἦτα χάριν προικὸς νάσκη (:) χιλιάδες 20000 σκουλαρίκια χρυσᾶ τριοπώδαρα ζευγάρ ἐν ζωνάρι ἀσιμένιο ἐν περισσότερες χάλκωμα δικάδες εἴκοσι, ἡποκάμησα δέκα, σαγιάδες δύο, φιτηγλί ἐν, ἀντέρι σκέτο ἐν, ποδιά σκέτα μία, ἔτερι ποδιά σαλάνια μία, ἀντέρι σατινένιο ἐν, σαγιάσκη (:) ἐν, μανδίλια πέντε, συντρόφια δύο, βρακοζόνες τρεῖς, ντουβαήλια ἕξ, πισίρι ἐν, μεσάλι ἐν, κρεβατώστρωσι ἐν, κασέλα μία, ἡμεῖς ἐδώσαμε ὀλίγα καὶ : ὁ ἅγιος δώση αὐτοῖς πάμπολλα καὶ τὴν δασιλείαν τῶν οὐρανῶν. (1792 Φλεβαρίου 19

† Θεοδορῆς καρατζας ὑπόσχημαι

† Στασινός Ἱερεὺς ὁ πρωτοπαπᾶς μαρτυρῶ

Διὰ τοῦ παρόντος ἐκκλησιαστικοῦ τῆς ἀποφάσεως γράμματος γίνεται δῆλον, ὅτι παρουσιασθεῖς ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἱερᾷ Μητροπόλει τῆς πόλεως Ἄρτης ἐνώπιον ἡμῶν καὶ τῶν περὶ ἡμᾶς τιμιωτάτων προϋχόντων τῆς αὐτῆς πόλεως ὁ Γεώργιος Πρεβεζάνος ἐκίνησεν ἀγωγὴν κατὰ τοῦ δσιωτάτου Ἡγουμένου Κατωπαναγίτου Διονυσίου, ἀπαιτῶν παρ' αὐτοῦ ἐν χρηματικὸν ποσὸν ἐκ γροσίων τουρκικῶν τεσσάρων ἀριθ. 4000 περίπου χιλιάδων, τὸ ὁποῖον ἀφῆκεν ὡς παρακαταθήκην εἰς χεῖρας τοῦ διαληφθέντος Ἡγουμένου κατὰ τὴν παρελθούσαν ἀνωμαλίαν τοῦ 1854 : Ε.Π., ὅπως προφύλαξῃ αὐτὸ (ὡς ὑποπτευόμενος ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ ρηθέντος ποσοῦ) ἐπὶ συμφωνίᾳ ἀγράφῳ τοιαύτῃ «ὅτι ἂν μὲν μετὰ τὴν παῦσιν τῆς ρηθείσης ἀνωμαλίας ἐπιζήσῃ αὐτὸς νὰ ἐπιστραφῇ εἰς χεῖρας τοῦ ἰδίου παρὰ τοῦ Ἡγουμένου σῶον τὸ ρηθὲν χρηματικὸν ποσόν, ἂν δὲ δυστυχῶς ἤθελεν ἀποθάνῃ ἐν καιρῷ τῆς τότε ὑπαρχούσης ἀνωμαλίας, τότε τὸ αὐτὸ ποσόν νὰ μὲνῃ ὡς ἀφιέρωμα τοῦ ρηθέντος Γεωργίου χάριν ψυχικῆς αὐτοῦ ὠφελείας εἰς τὸ ρηθὲν ἱερὸν Μοναστήριον Κατωπαναγίας». Λαβόντες ὄθεν ὑπ' ὄψιν τὴν ρηθείσαν ἀπαίτησιν τοῦ Γεωργίου μετεκαλεσάμεθα τὸν διαληφθέντα Ἡγούμενον Κατωπαναγιώτην, καὶ διεκοινώσαμεν αὐτῷ τὴν ρηθείσαν ὑπόθεσιν. Ὁ Ἡγούμενος τοίνυν ὁμολογήσας τὴν ἀλήθειαν τῶν ὄσα διὰ ζώσης φωνῆς, ὡς εἴρηται, κατέθησεν ἡμῖν ὁ Γεώργιος, ἀπεποιήθη ἀφ' ἐτέρου τὴν ἀπότισιν τοῦ διαληφθέντος ποσοῦ, ὡς δικαίων ἑαυτὸν ἀπέπειξε, ὅτι τὸ ἄνωθεν χρηματικὸν ποσὸν συνιστάμενον ὄλον ἐκ νομισμάτων ἀργυρῶν μετεποιήθη παρ' αὐτοῦ εἰς νομίσματα χρυσὰ λόγῳ εὐκολίας πρὸς προφύλαξιν, καὶ οὕτως ἐναπέθηκεν αὐτὸ εἰς θήκην μετ' ἄλλων ἰδίων χρημάτων ὁμοίων τὸ εἶδος καὶ κατέκρυψεν αὐτὴν τὴν θήκην ἐμπεριέχουσα πρὸς τὸ ἄνωθεν χρηματικὸν ποσὸν καὶ ἄλλα ἴδια χρήματα περίπου 70.000 χρυσᾶ, ἐν καιρῷ δὲ τῆς ὑπαρχούσης τότε ἀνωμαλίας δυστυχῶς ὄλον τὸ χρηματικὸν ἐκλάπη, ἐφ' ᾧπερ ὁ αὐτὸς Ἡγούμενος διὰ συνοδικοῦ ἐπιτιμίου ἀφώριστοῦς κλοπεῖς, ἀφου προηγουμένως παντοιοτρόπως ἠρεύνησεν, ὅπως ἀνακαλύψῃ εἰ δυνατόν τὸν αὐτουργὸν τῆς ἱεροσύλου ταύτης πράξεως. Τούτων τοίνυν οὕτως ἐχόντων, ἐζήτησεν ὁ Ἡγούμενος τὴν κατὰ νόμον ἀπόφασιν τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς ρηθείσης ὑποθέσεως Μελετήσαντες ὄθεν τὸν νόμον ἐν τῷ περὶ παρακαταθήκης (Ἄρμ : διδλ. Γ' τίτλ. Δ9) καὶ εὐρόντες, ὅτι πᾶσα παρακαταθήκη ἀπωλεσθεῖσα οὐχὶ δόλω τοῦ κατέχοντος, οὐδὲ ἀδιαφορίας καὶ ἀμελείας αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ περιστάσεως ἀπροόπτου ἔξωθεν ἐπελθούσης, ὑπάρχει πρὸς ζημίαν τοῦ παρακαταθέσαντος, ἐγγωμεν καὶ συμφῶν τῇ διακελεύσει τοῦ νόμου ἀπεφασίσαμεν, ὅτι ὁ ρηθεὶς Γεώργιος οὐδόλως δικαιούται ἵνα λάβῃ τι ἐκ τοῦ ρηθέντος ποσοῦ, καὶ πᾶσα αὐτοῦ ἀπαίτησις ὑπάρχει ἄδικος καὶ ἄνομος ἀναφορικῶς τῆς ρηθείσης παρακαταθήκης—ἐχόντες ὅμως ὑπ' ὄψιν τὴν δυστυχίαν αὐτοῦ καὶ πενίαν ὑπεχρεώσαμεν τὸν δσιώτατον Ἡγούμενον Κατωπαναγιώτην Κύρ Διονύσιον ἵνα δώσῃ χάριν ἐλέους εἰς τὸν ρηθέντα Γεώργιον Πρεβεζάνον γρόσια χίλια ἀριθ. 1000, ὅπερ καὶ ἔλαβεν ὁ Γεώργιος καὶ οὕτω διελύθη πᾶσα ἀπαίτησις τοῦ Γεωργίου, ἀναφορικῶς τῆς ὡς εἴρηται παρακαταθήκης αὐτοῦ ἀφεθείσης εἰς τὰς χεῖρας τοῦ δσιωτάτου Ἡγουμένου. Διδὸ καὶ πρὸς ἐνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν ἐγένετο τὸ παρὸν ἐπίσημον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ἀποφάσεως γράμμα καὶ ἐδόθη εἰς χεῖρας τοῦ διαληφθέντος ἡγουμένου.

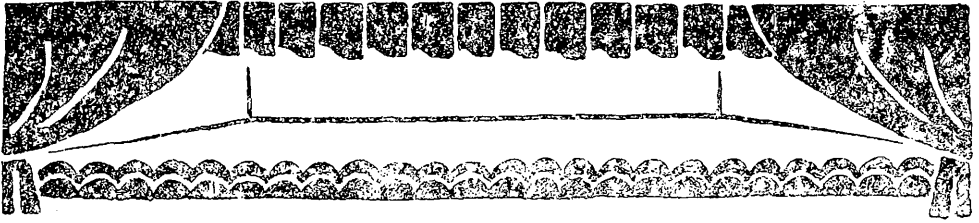
Ἐν Ἄρτῃ : 1856 : Φεβρουαρίου 7 Ἄρτα

† Ὁ Ἄρτης Σωφρόνιος ὑποφαινεται

Γεώργιος Μπόρος

N. Ἀντονόπουλος

N. K. Καριτζινός

ΤΑΚΗ ΒΑΦΙΑ

ΤΟ ΕΡΑΣΙΤΕΧΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΗΝ ΑΡΤΑ

Ἀπὸ τὰ πρῶτα μεταπελευθερωτικὰ χρόνια τῆς Ἄρτας, παρατηρήθηκε μεγάλη κλίση τῶν νέων τῆς πόλεώς μας πρὸς τὴ θεατρικὴ τέχνη. Ἀρχικὴ τους πρόθεση ἦταν νὰ μπορέσουν νὰ φτιάξουν ἓνα ντόπιο θεατρικὸ συγκρότημα. Ἀλλὰ βρέθηκαν μπροστὰ σὲ τέτοια ἐμπόδια, κυρίως οἰκονομικά, ὥστε παράτησαν αὐτὴ τὴν ἀρκετὰ μεγαλεπίβουλη — γιὰ τότε — ἐπιδίωξη. Καὶ περιορίστηκαν στὸ νὰ βοηθοῦν, σὰ δευτερεύοντα πρόσωπα, τοὺς τότε ἀπὸ τὴν Ἄρτα διερχόμενους θιάσους, μὲ ἀντιμισθία τὴν παράδοση μαθημάτων ὑποκριτικῆς. Ἐτσι ἐκπαιδεύτηκαν ντόπιοι ἠθοποιοί, πού ἀργότερα μπόρεσαν ν' ἀνεβάσουν μόνοι τους θεατρικὰ ἔργα μὲ μεγάλη ἐπιτυχία.

Στὰ 1898 πέρασε ἀπὸ τὴν Ἄρτα μὲ τὸ θίασό του ὁ Λεκατσᾶς, ἀπὸ τὶς παραστάσεις τοῦ ὁποῦ ἐνθουσιάστηκαν οἱ τότε νεαροὶ τῆς Ἄρτας. Ὑστερα ἀπὸ λίγους μῆνες πέρασε ἀπὸ τὴν Ἄρτα, ἐρχόμενος ἀπ' τὰ Γιάννενα, ὁ Βασονέρας μὲ τὴ γυναίκα του Πιπίνα Βασονέρα — τὴν ἀργότερα Ταβουλάρη — καὶ μὲ τρεῖς ἄλλους ἠθοποιούς. Ἐπειδὴ δὲν ἦταν πλήρης ὁ θίασός του, σκέφτόταν ὁ Βασονέρας νὰ τραβήξῃ γιὰ τὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ τὸν ἀνασυγκροτήσῃ. Τότε παρουσιάστηκαν ἐθελοντικὰ νὰ τὸν βοηθήσουν σὲ δευτέρους ρόλους οἱ ἀρτινοὶ νέοι Γ. Καζατζῆς, Θ. Διαμαντῆς, Ν. καὶ Ι. Ρήγκας, Ἄρ. Μυλω-

νᾶς καὶ Ἄπ. Χαραλάμπος. Ἐτσι ὁ Βασονέρας παρέμεινε στὴν Ἄρτα καὶ ἄρχισε τὶς πρόβες. Σὲ λίγες μέρες στὸ θέατρο Κ. Φέζου (ἦταν ἐκεῖ πού ἀργότερα λειτούργησε τὸ Α'. Ἑλληνικὸ Σχολεῖο, κοντὰ στὴν Ἀγιά—Σοφιά) δόθηκε ἡ «Γαλάτεια» τοῦ Βασιλειάδη καὶ ἡ «Λουκρητία Βοργία». Καὶ τὰ δύο ἔργα κράτησαν ἀπὸ 4—5 μέρες μὲ ἐξαιρετικὴ ἐπιτυχία. Οἱ εἰσπράξεις μιᾶς παραστάσεως διατέθηκαν γιὰ τοὺς φυλακισμένους.

Ὑστερα ἀπὸ λίγους μῆνες, στὰ 1899 πέρασε ἀπὸ τὴν Ἄρτα ὁ Κ. Νέζερ μὲ τέσσερους ἠθοποιούς. Συμπράττουν μὲ τὸ θίασο πάλι οἱ προοδευτικοὶ νέοι τῆς Ἄρτας, καὶ ὁ Βαρζέλης παραχωρεῖ τὴν κρεββάτα τοῦ σπιτιοῦ του (ἐκεῖ πού ἦταν ἄλλοτε τὸ Παρθεναγωγεῖο καὶ σήμερα τὸ γκαράζ Κολιοπάνου) ὥστε νὰ δοθοῦν οἱ παραστάσεις τοῦ θιάσου. Σ' αὐτὴ τὴν περίοδο παίχτηκαν τὰ ἔργα ὁ «Ἄγγελος» τοῦ Παταβίου, ὁ «Ἀθαν. Διάκος», ὁ «Μάρκος Μπότσαρης» καὶ διάφορες μονόπρακτες κωμωδίες. Ἡ συμμετοχὴ τῶν νέων τῆς Ἄρτας στοὺς διερχόμενους θιάσους συνεχίστηκε καὶ στὰ ἐπόμενα χρόνια.

* * *

Μὲ τὴν ἴδρυση τῆς «Νέας Σκηνῆς» τοῦ Κ. Χρηστομάνου τὸ 1901 καὶ τὴν ἴδρυση τοῦ Βασιλικοῦ Θεάτρου, ὠριμάζει πιά στοὺς νέους τῆς Ἄρτας ἡ σκέψη γιὰ τὴν ἴδρυση καὶ στὴν Ἄρτα ἐνός

παρομοίου οργανισμού. Ἡ ἰδέα αὐτὴ κυριεῦει κυριολεκτικὰ τὸν Σοφοκλῆ Κατσαδήμα, μὲ πρωτοβουλία τοῦ ὁποῦο τὸν Γενάρη τοῦ 1903 ἱδρύεται ὁ «Δραματικός Σύλλογος Ἄρτης». Ἡ ἴδρυση τοῦ συλλόγου ἔγινε ὡς ἑξῆς: Συγκεντρώθηκαν στὰ γραφεῖα τοῦ Μουσικοφιλολογικοῦ Συλλόγου «Σκουφᾶς» ποῦ ἦταν τότε στὸ σημερινὸ σπῆτι τῶν Β. Ζαχαρή—Χαρ. Ζάγκλη, οἱ Σοφοκλῆς Κατσαδήμας, Θεοχάρης Τσοῦτσινος, Χρ. Καλλέλης, Ἄλ. Σύρρος, Χαρ. Δημόπουλος, Δημ. Γκίνος, Χρ. Ἀλεξόπουλος, Τηλ. Βίτος, Γ. Κομπορόζος, Ἡρ. Γῶγος, Σπ. Νίκας, Γ. Τσικνιάς, Β. Φρίτσας, Σωτήρ. Δαρειώτης καὶ ἄλλοι. Ἐκεῖ, ἔκανε τὴν εἰσήγηση γιὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ ὑπὸ ἴδρυση συλλόγου ὁ Σοφ. Κατσαδήμας, ποῦ ἦταν ἡ ἀνάπτυξη τῆς Δραματικῆς ποίησης, τῆς σκηνηκῆς τέχνης, καὶ τὸ χτίσιμο μὲ τὴ βοήθεια τοῦ τότε δημάρχου Ἄντ. Γαρουφαλῖα καὶ ἄλλων φίλων τοῦ θεάτρου, ἐνός μονίμου χειμερινοῦ θεάτρου. Μέσα σὲ βαθύτατα συγκινητικὴ ἀτμόσφαιρα, ὑπογράφεται τὸ πρακτικὸ τῆς ἴδρυσης τοῦ «Δραματικοῦ Συλλόγου Ἄρτης» καὶ συντάσσεται τὸ Καταστατικὸ μὲ βάση τὸ καταστατικὸ τῆς «Νέας Σκηνῆς» καὶ τοῦ Βασιλικοῦ θεάτρου.

Μὲ τὴν ἴδρυση τοῦ «Δραματικοῦ Συλλόγου» ἀρχίζει ἡ προκαταρκτικὴ ἐργασία, ἡ πρόσληψη τῶν ἐρασιτεχνῶν ἠθοποιῶν καὶ ἡ ἐγγραφή μελῶν. Γράφτηκαν τότε περὶ τὰ 80 μέλη. Καὶ τὰ γραφεῖα τοῦ συλλόγου στεγάστηκαν στὸ σπῆτι τοῦ γιατροῦ Ἀλεξοπούλου (ἐκεῖ ποῦ ἀργότερα ἦταν τὸ σπῆτι τοῦ Θ. Κατσαοῦνου ποῦ γκρεμίστηκε ἀπὸ τὸν γερμανικὸ βομβαρδισμό τοῦ 1941). Ὁ θίασος ἀπαρτίσθηκε ὄλο ἀπὸ ἄνδρες, μερικοὶ δὲ ἀπ' αὐτοὺς ὑποδύονταν καὶ τοὺς ρόλους τῶν γυναικῶν. Πρωταγωνισταὶ ἦσαν οἱ Σ. Κατσαδήμας, Ἡρ. Γῶγος, Ἄλ. Σύρρος, Χρ. Καλλέλης, Δ. Γκίνος, Χαρ. Δημόπουλος, Χρ. Ἀλεξόπουλος, Τηλ. Βίτος, Γ. Κομπορόζος.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὸν Μάρτιο ἀρχίζει τὸ χτίσιμο τῆς σκηνῆς γιὰ νὰ στεγαστῇ ὁ θίασος τὸ καλοκαίρι. Τὰ σχέδια τὰ ἔβαλε ὁ μηχανικὸς τοῦ Δήμου Εὐ-

άγγελος Χατζόπουλος. Σύγχρονα ὁ Σοφ. Κατσαδήμας ἀναχωρεῖ γιὰ τὴν Ἀθήνα καὶ κάθεται ἐκεῖ ἕνα μῆνα γιὰ νὰ παρακολουθῆσῃ τὴ θεατρικὴ κίνηση, ν' ἀγοράσῃ ἐνδυμασίες καὶ χρώματα κι' ὅτι ἄλλο ἦταν ἀπαραίτητο γιὰ τὰ σκηνικά. Τὰ ἔξοδα γιὰ ὄλα αὐτὰ τὰ ἔκανε ὁ ἴδιος ὁ Κατσαδήμας, βοηθούμενος ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν δῆμαρχο Ἄντ. Γαρουφαλῖα, ποῦ διέθεσε πεντακόσιες δραχμῆς, ὀλόκληρη περιουσία γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη.

Στὸ τέλος Μαΐου 1903 τὸ θερινὸ θέατρο ἦταν ἔτοιμο (στὸ τότε γυμναστήριο, στὸ σημερινὸ προαύλιο τοῦ Α'. Δημοτικοῦ Σχολείου). Καὶ τὴν πρώτη Κυριακὴ τοῦ Ἰουνίου ἀνεβάστηκε τὸ πρῶτο ἔργο, ἑλληνικὸ, ὁ «Ἀγαπητικὸς τῆς Βοσκοπούλας». Τὸ μικρὸ θέατρο (μὲ τὴν ὠραία αὐλαία του στολισμένη μὲ τίς ἐννέα Μοῦσες) γέμισε ἀπὸ κόσμο, ὁ ὁποῖος στὸ τέλος τοῦ ἔργου καταχειροκρότησε τοὺς ἠθοποιούς. Ὅλοι ἔφυγαν μὲ τίς πιὸ καλὰς ἐντυπώσεις, καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς ἡ καλὴ ἀρχὴ θὰ ἔχη μιὰ καλλίτερη συνέχεια.

Τὴ διδασκαλίαν (ὅπως ἔλεγαν τότε τὴ σκηνοθεσίαν) τοῦ «Ἀγαπητικοῦ τῆς Βοσκοπούλας» τὴν εἶχε ἀναλάβει ὁ ἀείμνηστος Θεοχ. Τσοῦτσινος. Τὸ ρόλο τοῦ Γκέρλα τὸν ἔπαιξε ὁ Ἡρ. Γῶγος, τὸ Μῆτρο ὁ Χρ. Ἀλεξόπουλος, τὸ μάρμα Χρόνη ὁ Δημ. Γκίνος, τὴν κυρὰ Γιάννενα ὁ Σοφ. Κατσαδήμας, τὸ Λιάκο ὁ Χαρ. Δημόπουλος, τὴν Κρυστάλλω ὁ Κομπορόζος (γιὰ πολλὰ χρόνια ἀργότερα τὸν Κομπορόζο τὸν φώναζαν μὲ τὸ παρατσούκλι Κρυστάλλω).

Ὅλο τὸ καλοκαίρι τοῦ 1903 ὁ «Δραματικὸς Σύλλογος» συνέχιζε τίς παραστάσεις του, ἀνεβάζοντας κάθε βδομάδα κι' ἕνα νέο ἔργο. Τὴ διδασκαλίαν τῶν δραμάτων εἶχε ἀναλάβει ὁ Θεοχ. Τσοῦτσινος καὶ ὁ Χρ. Καλλέλης. Τῶν κωμωδιῶν ὁ Σοφ. Κατσαδήμας. Μόνιμος ὑποβολεὸς ἦταν ὁ Τηλ. Βίτος.

Στὴ θερινὴ περίοδο τοῦ 1903 παίχτηκαν τὰ ἔργα: «Τόσκα» (μὲ Σκαρπία τὸν Σύρρο), «Στρίγγλα», «Χάϊδω ἢ Λυγερή», «Βαβυλωνία» τοῦ Βυζαντίου μὲ μεγάλῃ ἐπιτυχίαν τοῦ Δημ. Γκίνου στὸ

ρόλο του 'Ανατολίτη, «Καπετάν-Γιακουμής», ή «Λύρα του Γερο-Νικόλα» κ.ά. Στο τέλος κάθε έργου παίζονταν κι' από μιά μονόπρακτη κωμωδία, όπως οί κωμωδίες «Ζητείται υπηρέτης», «ὁ Γενικός Γραμματεὺς» κ.λπ. Μὲ τὰ ἔργα αὐτὰ καὶ μερικά ἄλλα, τέλειωσε ἡ θερινὴ περίοδος.

Ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε χειμερινὴ αἴθουσα, ὁ «Σκουφᾶς», πού πάντα βοηθοῦσε καὶ συνεργαζόταν σ' ὄλες τίς καλλιτεχνικὲς ἐκδηλώσεις, προσφέρθηκε νὰ διαρρυθμίσῃ τὴν αἴθουσά του, μὲ τὸ γκρέμισμα ἑνὸς μεσότοιχου, ὥστε νὰ δίνονται ἐκεῖ οἱ παράστασεις, "Ἐτσι ὁ «Δραματικὸς Σύλλογος» ἀπόκτησε μιά μικρὴ ἀλλὰ κομψὴ αἴθουσα ἑκατὸ καθισμάτων γιὰ τὴ χειμερινὴ του δραστηριότητα.

Στὴ χειμερινὴ περίοδο ἐπαναλήφθηκαν πολλὰ ἔργα τῆς θερινῆς περιόδου, ἀνεβάστηκαν ὅμως καὶ νέα, ὅπως τὰ «Κόμης Μοντεχρήστος» (μὲ θεατρικὴ διασκευὴ τοῦ Σ. Κατσαδήμα, μὲ Μοντεχρήστο τὸν ἴδιο τὸν Κατσαδήμα καὶ Μερσεδές τὸν Γ. Κομπορόζο), οἱ «Μυλωνάδες κ.λπ.

Ἄτυχως, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἠθοποιοὺς ἦταν σπουδαστές, κι' ἔφυγαν γιὰ τὴν Ἀθήνα. Σύγχρονα παρενεβλήθησαν μικροεγώισμοι καὶ προσωπικά—ἐλαττώματα συνηθισμένα στίς ἐπαρχίες—κι' ἔτσι ἡ ὥραία προσπάθεια τοῦ «Δραματικοῦ Συλλόγου "Ἄρτης» σταμάτησε στὰ μέσα τοῦ Δεκεμβριοῦ τοῦ 1903.

* * *

Ἀπὸ τὸ 1904 μέχρι τὸ 1911, καμμιά σημαντικὴ θεατρικὴ προσπάθεια δὲν ἔγινε, ἂν καὶ σ' ὄλα αὐτὰ τὰ χρόνια πολλοὶ εἶχαν τὸν καὺμὸ νὰ ξαναδοῦν ζωντανεμένον τὸ «Δραματικὸ Σύλλογο».

Στὰ 1911 ἦταν Νομάρχης στὴν Ἄρτα ὁ Καλοστίπης. Αὐτὸς εἶχε δυὸ θυγατέρες ἀρκετὰ μορφωμένες καὶ θαρραλέες. Αὐτές λοιπόν, μὲ τὴν καλλιτεχνικὴ συνδρομὴ τῶν τότε Δεσποινίδων Δέσπ. Χέλμη, Φιφίκας Μυλωνᾶ κ.λπ. ὠργάνωσαν καὶ ἔδωσαν στὸ τότε Δημοτικὸ Σχολεῖο Πριοβόλου ("Ἄγιος Μηνᾶς) μιά καλλιτεχνικὴ παράσταση μὲ

μεγάλῃ ἐπιτυχίᾳ.

Αὐτὴ ἡ παράσταση ἦταν σὰ θρυαλίδα στὸ μπαροῦτι. Ἀμέσως συγκεντρώθηκαν νέοι καὶ νέες καὶ ξαναἰδρυσαν στίς 10 Μαΐου 1911 τὸ «Δραματικὸ Σύλλογο». Τὸ θίασο τὸν ἀπέτελεσαν τὰ ἀδελφία Κομπορόζου, πού εἶχαν καὶ τὴν πρωτοβουλία, ὁ Ἰ. Τσοῦτσινοσ, ὁ Ἄπ. Κωτσάκης, ὁ Δημ. Παναβέλης, ὁ Ἄλκ. Παπαγεωργίου, ὁ Θεοχ. Κατσαοῦνος, ὁ Εὐγεν. Χοῦσος, ὁ Ἄθ. Ζησόπουλος καὶ τρεῖς-τέσσερες ἄλλοι ξενοὶ μαθηταί. Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου ἐκλέχθηκε ὁ Δημ. Κωσταντόπουλος καὶ ἀντιπρόεδρος ὁ Ἰωάν. Κομπορόζος, ὁ ὅποιος εἶχε ἀπέραντὸ πάθος πρὸς τὸ θέατρο καὶ ἠθελε τὰ πάντα νὰ γίνωνται μὲ τάξη καὶ καλὴ ὀργάνωση.

Ἡ πρώτη παράσταση δόθηκε τὴν τελευταία Κυριακὴ τοῦ Μαΐου, μὲ τὸ ἔργο τοῦ Περισιάδη «Ἡ Γκόλφω», στὸ παλιὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο. Ἡ ἐπιτυχία ἦταν τεράστια καὶ ὁ πολὺς κόσμος πού παρακολουθοῦσε ἔμεινε κατενθουσιασμένος. Τὴν Γκόλφω ὑποδύονταν ὁ Θεοχ. Κατσαοῦνος, τὸν Τάσο ὁ Ἄθ. Ζησόπουλος, τὸν Μῆτρο ὁ Ἄπ. Κωτσάκης, τὴν Σταυροῦλα ὁ Κ. Καλυβιώτης.

Ἀργότερα ἀνεβάστηκαν τὰ «Παναθήναια» τοῦ 1911, στὰ ὁποῖα ἐσημείωσε μεγάλη ἐπιτυχία ὁ Ἄπ. Κωτσάκης, ὁ ὅποιος κατάφερε νὰ σκορπάῃ τὸ γέλιο ὄχι μὲ μέσα μπαλαφαρικά, ἀλλὰ μὲ τὴν ὁμορφιά καὶ τὴ λεπτότητα τῆς τέχνης του. Μιὰ ἀπ' τίς μεγαλύτερες ἐπιτυχίες του ἦταν στὸ ρόλο τοῦ Χοντρο-Νικολοῦ, πού τοῦ τραγουδοῦσανε :

"Ἄχ, κύρ Χοντρο—Νικολέ μου
τί νὰ σοῦ συνεριστῶ
πού ἐκλούβιανες καλὲ μου
σοῦφυγε τὸ λογικὸ.—

Θαυμάσιος ἐπίσης στὰ «Παναθήναια» ἦταν ὁ ἀείμνηστος Δημ. Παναβέλης. Ψηλὸς, λεπτοκαμωμένος, ντυμένος ἀψογα, μὲ τὸ μονόκλ καὶ τὸ ἀσημένιο μπαστουνάκι, τραγουδοῦσε :

Μὲ κουστούμια καὶ λουστρίνια πάντα
[φίνα

δλη μέρα κι' δλη νύχτα τριγυρνῶ
κι' εἶμαι λέων ξακουσμένος στήν 'Α-
θῆνα
καί τούς λέοντας τούς ἄλλους κυνηγῶ.

Ἡ ὀρχήστρα στά «Παναθηναία» ἀ-
πετελεῖτο ἀπό δέκα ὄργανα, μέ διευ-
θυντή τόν μαέστρο Μονάντερο καί μέ
βοηθοὺς στό πρῶτο βιολί καί στό φλά-
ουτο τούς Σωκρ. Χατζόπουλο καί Δημ.
Παναβέλη (ὅταν ὁ τελευταῖος δέν ἦταν
στή σκηνή)

Στό Δημοτικό Σχολεῖο δόθηκαν δέκα
περίπου παραστάσεις. Κατόπιν ὁ θια-
σος μεταφέρθηκε στό ἐξοχικό Καπού-
τση. Ἐκεῖ δόθηκαν ἀρκετές παραστά-
σεις μέ τὰ «Παναθηναία», τή «Βοσκο-
πούλα» καί τήν «Τύχη τῆς Μαρούλας»
τοῦ Δ. Κορομηλά. Στήν «Τύχη τῆς Μα-
ρούλας» σημείωσε μεγάλη ἐπιτυχία ὁ
'Απ. Κωτσάκης καί στή «Βοσκοπούλα»
ὁ Χρ. Μητσογιάννης. Στή «Βοσκοπού-
λα» μάλιστα συνέβηκε τὸ ἐξῆς χαριτω-
μενο ἐπεισόδιο: Ὁ Χρ. Μητσογιάννης
ἔπρεπε, βγαίνοντας σὲ μιά σκηνή τοῦ
ἔργου, νὰ κρατᾷ μιά τσίτσα μέ κρα-
σί. Ὁ φροντιστὴς τῆς σκηνῆς ὅμως ἐξέ-
χασε νὰ προμηθευτῆ καί νᾶχῃ ἔτοιμη
τὴν τσίτσα, ὁπότε μόλις κόντευε ὁ Χρ.
Μητσογιάννης νὰ βγῆ στή σκηνή, ἔ-
στειλαν ἐспеυσμένως στό διπλανὸ καφ-

φενεῖο νὰ πάρουν ἓνα μπουκάλι, ἀντίς
γιά τσίτσα πού δέν ὑπῆρχε. Ὁ καφ-
φετζῆς ὅμως στή βιασύνη του, ἀντίς νὰ
στείλῃ μπουκάλι μέ κρασί, ἔστειλε ἓνα
μπουκάλι μέ γομαλάκα. Κι' ὁ συμπα-
θέστατος μπάρμπα Χρῆστος Μητσο-
γιάννης ἤπιε τὴ γομαλάκα. . . . γεγο-
νὸς πού φυσικά ἀποκαλύφθηκε ἀμέσως
ἀπ' τὴν ταραχὴ τοῦ ἠθοποιοῦ, μέ ἀπο-
τέλεσμα νὰ ξελιγωθῆ στὰ γέλια ἢ πλα-
τεία.

Οἱ παραστάσεις συνεχίστηκαν πάλι
μέ τὰ «Παναθηναία» καί ἡ θερινὴ περι-
οδὸς ἔκλεισε στὶς ἀρχές Σεπτεμβρίου.

Μὲ τὸ κλείσιμο τῆς θερινῆς περιόδου
τοῦ 1911, σταματᾷ καί ἡ θεατρικὴ κί-
νηση στήν Ἄρτα. Τὰ γεγονότα τοῦ
1912—1913, ὁ πρῶτος παγκόσμιος πό-
λεμος, ἡ μικρασιατικὴ ἐκστρατεία, ἐμ-
πόδισαν τὴ συνέχιση τῆς θεατρικῆς
προσπάθειας. Ἄλλες προσπάθειες πολ-
λὸ σοβαρώτερες, οἱ ἐθνικὲς προσπάθει-
ες τῶν σκλάβων ἀδελφῶν μας τράβη-
ξαν τούς ἠθοποιούς μας ἀπὸ τὸ θέατρο
τῆς τέχνης, σ' ἓνα ἄλλο θέατρο, στὸ
θέατρο τοῦ πολέμου, στὸ ὁποῖο ἔπαι-
ξαν τὸ ρόλο τους μέ τὴν ἴδια ἐπιτυχι-
α. Ἔτσι ἀπὸ τὸ 1912 μέχρι τὸ 1923 δὲ
εἶχαμε θέατρο στήν Ἄρτα.

ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΕΣ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ ΤΟΥ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ

(ΕΝΑ ΑΓΝΩΣΤΟ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ ΤΟΥ)

Οι σημαντικώτερες λεπτομέρειες τῆς ζωῆς τοῦ Κρυστάλλη ἔχουν ὡς τώρα ἀντληθεῖ ἀπὸ τὰ διάφορα γράμματά του. Ἐξ ἴσου ὁμοῦ ἀποκαλυπτικά θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι καὶ τὰ γράμματα ποὺ λάβαινε τόσο ἀπὸ τὸν πατέρα του, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν μικρότερο ἀδελφὸ του Γούλα. Μὲ τὸν πρῶτον ξέρουμε ὅτι εἶχε ταχτική ἀλληλογραφία, κι' ἔχι μόνον οἰκογενειακῆς φύσεως, ἀλλὰ καί... φιλολογικῆς, ἐφ' ὅσον τοῦ ἀνέθετε τὴ σιγνένη τρωσὴ προφορικῶν ἱστορικῶν παραδόσεων καὶ λαϊκῶν ὑθῶλων—στοιχεῖα ποὺ δὲν μποροῦσε πιά νὰ μαζέψῃ ὁ ἴδιος, αὐτοεξόριστος στὴν Ἀθήνα, ὕστερα ἀπὸ τὴν καταδίκη του ἀπ' τοὺς τούρκους. Μὲ τὸν δεῦτερον, δάσκαλο στὸ Συρράκιο, ἀλληλογραφοῦσεν ἐπίσης συχνά, κατατοπίζοντάς τον στὶς ἐκάστοτε ποιητικῆς του προόδους. Δυστυχῶς ὁμοῦ τὰ γράμματά τους χάθηκαν¹. Τὰ λίγα στοιχεῖα ποὺ διασώθηκαν, θφειλονται στὴν ἀείμνηστο Γ. Γάγαρη, στὴ στοργὴ τοῦ ὁποῦ πολλὰ θφείλει ἡ μνήμη τοῦ ποιητῆ. Στὴν κατοχὴ τοῦ Γάγαρη ὑπῆρχε καὶ τὸ ἀκόλουθο γράμμα τοῦ Γούλα, ἄγνωστο ὡς τώρα, σημαντικὰ ὡστόσο ἀποκαλυπτικό, ἰδίως σὲ θ,τι ἀφηροῦσε τὶς σχέσεις τοῦ ποιητῆ καὶ τῶν ἀδελφῶν του μὲ τὴ μητριά

τους². Ἄς ἀφήσουμε ὁμοῦ καλύτερα νὰ μιλήσει τὸ γράμμα :

¹Ἐν Συρράκιοι, 29 Ἰανουαρίου 1894

²Ἀγαπητῆ μοι ἀδελφῆ Κωστῆκη.

Βεβαίω προηγουμένη μου ! ἢ 10 ψυχόρραχθοντος μέσον Πραμάντων διὰ τοῦ κ. Μπέκα, ὁ ἔποιο; ἐκεῖνας τὶς ἡμέρας μᾶς εἶχεν ἔλθει ἔως ἐδῶ, ἐξεπίτηδες, διότι τοῦ ἐπόνεσεν ὀλίγον τοῦ ὄρφανοῦ «γιατὸ νόψα». Καὶ συνάμα νὰ ἔγ ἔξπὸ τὸν νοῦν τοῦ κόσμου μὴ ψευτοῖδέα, ὅτι δηλαδὴ σκοπεῖ νὰ τὴ χωρίσει. Ἐπειδὴ ἡ ὀμιλία τὴν ὀποιον ἐκάματε τὸ φθινόπωρον μὲ αὐτὸν ἐν Ἄρτι³, σὶδ καφενεῖον, διὰ χωρατὰ καὶ διὰ φόδθην τὴς πενθεράς του, ὅτι δηλαδὴ θὰ τὴν χωρίση καὶ αὐτὸς τὴν μνηστὴν του καὶ μᾶζι θὰ φύγετε εἰς τὴν Εὐρώπην νὰ ἐπιτύχετε τίποτε μπάζες καλὰς, αὐτὴ ἡ ἀστεία

3. Ὁ Γ. Γάγαρης ἐσκόπευε νὰ δημοσιεύσει ὁ ἴδιος τὸ γράμμα αὐτὸ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν μείωση στὸ ἄρθρο του: «Ἀνέκδοτα ποιήματα τοῦ Κρυστάλλη» π. Ἰωαννίνων «Ἡπειρωτικὰ Γράμματα», τευχ. 5. Μᾶης 1914 σ. 156, ὅπου γράφει: «Προσεχῶς θὰ δημοσιεύσωμεν καὶ ἐπιστολὴν τοῦ Γούλα ἐκ Συρράκου» κ.λπ. Ἡ δημοσίευση αὐτὴ γίνεται τώρα ἀπὸ ἀντίγραφο ποὺ μᾶς εἶχεν ἐπιστευθεῖ ὁ Γάγαρης.

4. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1893 ὁ Κρυστάλλης εἶχεν ἐπισκεφθεῖ τὴν Ἄρτα καὶ ἀνέβηκε στὰ Τζουμέρκα φτάνοντας ὡς τὶς Καλαρρῦτες. Ἐτόμας μάλιστα ἀλλοῖσα εἰδικὴ μελέτη μὲ τὶς ἐντυπώσεις τῆν (κῦττα σχετικὰ: Μ. Περάνθη «Κρυστάλλης—Ἄπαντα», σ. 61), ποὺ τελικὰ δὲν γράφτηκε ἢ γράφτηκε καὶ χάθηκε.

1. Κῦττα: Μιχ. Περάνθη: «Κρυστάλλης—Ἄπαντα», ἐκδ. Κολλάρου, 1952 σ. 701-736.

2. Περιεκτικῶς ἐπιστολῶν τοῦ πατέρα Κρυστάλλη, προερχόμενες ἀπὸ τὸ ἀρχεῖον Γάγαρη, περιλαμβάονται ὁ.κ.π., σ. 67.

εμιλία διεδόθη ἐδῶ και θεωρεῖται μάλιστα ἀκόμη παρά τισιν ὡς ἀληθεύουσα. Ὁ Μπέκας εἶναι πεταγμένος ἀπὸ τὴν χαρὰ του διὰ τὸ κέρδος τοῦ λαχείου, τὸσον μάλιστα πού τοῦ ἐφάνικεν σὰ νὰ τὸ ἐκέρδισεν αὐτός.

Ἀνὰ χεῖρας μου ἔχω τὴν ἀδελφικὴν σου ἀπὸ 22 π.ξ. καὶ τὸ ἐντός φακέλου ἐπισκεπτήριόν σου 8 Ἰανουαρίου, τὰ ὁποῖα ἔλαθον ἐγκαίρως μέσον Ἰωαννίνων διὰ τοῦ ἐκεῖ φίλου Τζιαμπίρα, καὶ θὰ σοὶ ἀπὸ τῶν ἐκτοτε, ἀλλ' ἔχω 15 ἡμέρας πού με ἔστρωσαν μπροστά κατὰ ἀντίχριστες, ἀναθεματισμένες θέρμες ἀδιάκοπες, ἢ μὴ κοντὰ ἀπὸ τὴν ἄλλην, πού με ἀφάνισαν, με χαντάκωσαν καὶ δὲν ἔμπορῶ νὰ πάρω μπροστά, διὰ τοῦτο καὶ δὲν σοῦ ἔγραφα πρότερον, με τὸ μὴ καὶ μὴ σηκωθῶ, καὶ τώρα σοῦ γράφω, εἶναι ἀπὸ τὸ στρῶμα. Καὶ ἰδοῦ ἢ αἰτία τῆς ἀσθενείας μου.

Εἰς τὰς 16 τοῦ μηνὸς ἡμέραν Κυριακὴν με ἔπιασε ἕνα συνάχι σὰν πρόγγα ἢ εὐλογημένη ἢ ἰνφλουέντζα, ἢ ὁποῖα ἔχει κάμποσο καιρὸ πού μᾶς ἦλθεν καὶ ἐδῶ καὶ ἐρριξεν τὸν κόσμον ὅλον καταγῆς. Αὐτὴ λοιπὸν ἢ κυράτσα μ' ἔπιασε καὶ μένα καὶ τὴν Κυριακὴν τὸ βράδυ ἔφαγα μιὰ θέρμη ἕλγιν τὴν νύκτα με κάφες μεγάλες πού εἶπα ἀμάν, ὅσο νὰ ξημερώσῃ. Τὴν δευτέραν τὸ πρωὶ ἐξημέρωσα πάλι με θέρμην καὶ με φερδὸν πονοκέφαλον, ἀπὸ τὸν ὅποιον δὲν ἔβλεπα μπροστά μου. Τὴν Τρίτην ἐξημέρωσα καλύτερα καὶ δυὸ ἡμέρας κατὰ σειρὰν ἐπῆρα κινίνο καὶ ἔτσι ἐσηκώθηκα. Ἀλλὰ δὲν ἐπέρασαν 3-4 μέρες καὶ τὴν παρελθούσαν Παρασκευὴν μου ἦλθεν ἄλλη θέρμη με ὀργιὸ κακό, πού ἔλγιν νύκτα ἐψήθηκα στὴ φωτιά με τρεῖς βελέτζες σκεπασμένους

5. Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1893 ὁ Κρυστάλλης ἀπολύθηκε ἀπὸ τοὺς ΣΠΑΗ ὅπου ἐργαζόταν. Αὐτὸ στάθηκε ὡς θεινὸ πλῆγμα, γιατί βρέθηκε ἀνεργὸς τὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς πού εἶχε περισσότερη ἀνάγκη ἀπὸ κάποια οἰκονομικὴ ἀσφάλεια τὴν ἐποχὴ πού ἀρχισαν τὰ πρῶτα συμπτώματα τῆς ἀρρώστειας του. Ἡ τύχη ὡστόσο τὸν εὐνόησε. Κέρδιε στὸ Λαχεῖο τῶν Ἀρχαιοτήτων 2.500 δρχ. τοῦ καιροῦ, με τίς ὁποῖες καὶ συντηρήθηκεν ὡς τὴν ἀνοίξῃ τοῦ ἐπομένου χρόνου πού πέθανε.

6. Ὁ Γούλας εἶχε προσβληθεὶ ἀπὸ φυματίωση.—ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν περιγραφὴν πού δίνει τῆς ἀρρώστειας του—καὶ ἀπὸ φυματίωση πέθανε τὸ 1895, ἕνα χρόνον μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ποιητῆ.

καὶ δὲν ἠμπόρεσα νὰ ζεσταθῶ. Τὴν ἄλλη ἡμέρα με ἔπιασε τὸ κορμί, αἱ πλάτες καὶ ἢ μέση πού δὲν ἠμποροῦσα καλλὰ νὰ πῶ ἀναπνοήν. Ἐνεκα τούτου ἐπῆρα ἀμέσως τὸν ἱατρὸν Δουραμάνην ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπεν ὅτι ἦτο κρουλόγημα, με διέταξε νὰ τριφτῶ καὶ μοῦ ἔδωσε ἄλλες δυὸ μέρες κατὰ σειρὰν κινίνο καὶ ἔτσι προχθὲς Τρίτην εἰς τὰς 25 ἐσηκώθηκα με τὸ στανιὸ καὶ ἐπῆγα εἰς τὸ σχολεῖο. Ἀλλὰ μόλις ἐπέρασεν δυὸ ἡμέρες καὶ τὴν Τετάρτην εἰς τὰς 11 μοῦ ἦλθεν ἄλλο ὀργιὸ με θέρμην πού ἐτρέμαξα νὰ φθάσω σπῆτι. Ἀμα ἐφθασα καὶ ξαπλώθηκα στὴ φωτιά, ἀμέσως ἐκείνην τὴν ὥρα μου παρυσίασθηκα καὶ ἔνα σφγιὸ στὸ στῆθος, εἰς τὸ ἀριστερόν μέρος ἄνωθεν τῆς καρδίας πού με ἐκάρφωσε σὰν μαχαίρι... Ὁ Δουραμάνης μοῦ εἶπεν ὅτι εἶναι ρευματισμὸς καὶ θὰ περάσῃ καὶ νὰ τοῦ δάλω καὶ ἄλλο σινάπι. Ἀλλὰ τέτοιος ρευματισμὸς δὲν μοῦ ἀρέσει ἐμένε. Φοβοῦμαι πολὺ μὴ εἶναι ἄλλο τίποτε, καθόσον μάλιστα με τὴν δεύτερη θέρμην μοῦ παρυσίασθηκα προσέτι κι' ἕνας δῆχας ξηρὸς ξηρὸς, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ βράδυ με σφίγγει περισσότερον... Τέλος ἀδελέφῃ μου αἱ ἀλλεπάλληλες αὐτὲς ἐντὸς 15 ἡμερῶν θέρμες με ἐχαντάκωσαν, με ἀδυνάτισαν πάρα πολὺ, σὰν τὸν Ἰούνιον αὐτοῦ, καὶ πρὸς ἐνδυνάμωσιν μοῦ εἶπε ὁ ἱατρὸς χρειάζεται κρέας καὶ κρασί παλαιὸ νὰ ἀναλάβω ὀλίγον. Ἀλλὰ κρέας ἄφες πού δὲν εὐρίσκει ὁ ἄνθρωπος ἐδῶ ὅποτε θέλει, ἀλλὰ καὶ ἂν εὕρη θέλουν γρόσια β τὴν ὀκάν καὶ τὸν παρὰ μπουστὰ, ἐνῶ δὲν ἔχω παράδες. Καὶ κρασί πάλι δὲν ἔχουν, παρὰ κατὰ παλικράσια ἀπὸ Γότσιστα, Κράψι κ.λ.π. Ἐὰν εἶχα κανένα μετζήτι, θὰ ἔστειλα τοῦ Τζιαμπίρα μιὰ πλόσκα νὰ μοῦ τὴν γεμίση κρασί παλαιὸ Σιατσιστινὸ καὶ νὰ μοῦ στείλῃ καὶ ὀλίγο κρέας βινδινὸ διὰ νὰ πορέψω κάμποσες μέρες. Χθὲς ἔσφαξα μιὰ κότα καὶ ἔτσι θὰ περάσω 4-5 μέρες. Ὁ ἱατρὸς μοῦ εἶπε προσέτι διὰ μιὰ γράφα μικρὴ Κίνα κρασί τῆς Κίνας, γιὰ δύναμιν, καὶ χθὲς ἔγραφα τοῦ πατρὸς μας. Ἐπῆρα τὸν Δουραμάνην καὶ

7. Ὁ γέρον Κρυστάλλης, πλουσιότατος ἄλλοτε, με πολυέθοδες πατριωτικὰς χειρονομίας, ἀρχόντας σωστός, πού φιλοξενούσε στὸ σπίτι του καὶς ξένην καὶ παρυσιακὴν, εἶχε ἐπέσει οἰκονο-

ὄχι τὸν Βασταρούχα, διότι ὁ Βασταρούχος θέλει γρ. ὁ τὴν ἐπίσκεψιν, ὡς ἀφήσωμεν τὰ ἱατρικά, ἐνῶ ὁ Δουραμάνης δὲν μᾶς παίρνει τίποτε.

...Δόξα σοι ὁ Θεός πού ἔχωμεν χειμῶνα καλόν. Κατ' αὐτὰς μάλιστα μᾶς κάνει κάτι ἡμέρες ἀναιξιάτικες γὰρ περιπάτους. Ἄλλὰ τί τὸ θέλω πού ἐγὼ εἶμαι κλεισμένος, κυττάζω ἔξω καὶ ζηλεύω τοὺς ἄλλους, οἱ ὅποιοι ἄλλην τὴν ἡμέρα κατὰ ἑμάδας τρέχουν εἰς περίπατον.

Πρὸ ἡμερῶν πού εἶχε ἔλθει ὁ πατὴρ μας εἰς Ἰωάννινα, μᾶς ἔστειλε κάτι ἐλείας διὰ τὴν σαρακοσίην, ὀλίγον τυρὶ καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα τοῦ σπιτιοῦ, μεταξὺ τῶν ὁπίων καὶ ὀλίγα πορτοκάλια καὶ λεμόνια, τὰ ὁποῖα αὐτὲς τὶς ἡμέρες μὲ τὴν ἀσθένηαν ἐπίσασαν τόπον, κάθε ἡμέρα λεμονάδες μὲ τὸ κινίσω, διὰ τὸ φαγητόν κλπ. Μαζὶ μὲ τὰ ἄνω ἔλαβον καὶ παρὰ τοῦ Ἰζαμπίρα δύο μποκάλια κονιάκι ἀδελφῶν Μπαρμπάρεσου καὶ πίνω ἀπὸ ἕνα ρακοπότερον τὸ πρῶτ. Ἔλαβον προσέτι καὶ τὸ ψορὸλαδον καὶ ἀμέσως τὸ ἤρχισα⁸.

...Ὅσον ἄφορᾶ τὸ σχολεῖον καὶ τοὺς μαθητάς, καὶ πρὶν ἀκόμα λάβω τὸ ἄνω γράμμα σου ἄρχισα νὰ συμμορφώνομαι πρὸς τὰ γραφόμενά σου, διότι εἶδα ὅτι κατεστρέφεται ἡ ὑγεία μου... Ἀργότερα θὰ σοῦ γράψω καὶ διὰ κάτι παράπονα πού ἔχουν ἐναντίον μας βρωμεροὶ τινες Συρακιῶται... Τότε θὰ σοῦ γράψω νὰ μοῦ κάμης καὶ ἕναν λόγο διὰ τὰς ἐξετάσεις, νὰ τοὺς στολίσω καλὰ καλὰ ὅλους αὐτοὺς μὲ τὰ παράπονα. Σὲ εὐχαριστοῦμεν πολὺ καὶ ἐγὼ καὶ ἡ Νίτσα διὰ τὰ φορέματα πού θὰ μᾶς φέρης τὸ καλοκαίρι⁹. Ἐγὼ θὰ σοῦ γράψω νὰ μοῦ φέρης κανένα πράγμα καλὸ καὶ τὸ ράπτω ἐδῶ εὐθηνότατα, ἐνῶ αὐτοῦ τὸν τρώγουν τὸν ἀνθρωπιν μὲ τὰ ραπτικά. Φρόντισε ὅπως

μικὰ μετὰ τὴν προσάρτηση τῆς Ἡπειροθεσσαλίας καὶ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ εἶχε χάσει καὶ τὸ μαγαζί του στὰ Γιάννινα. Γιὰ νὰ ζήσει ἐμπορευόταν πωξάρι σὰ χωριά τοῦ Σουλίου.

8. Παραλείπεται μιὰ μικρὴ περίοδος μὲ νέες λεπτομέρειες τῆς ἀρρώστειας του.

9. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1891 ἐπρόκειτο νὰ γίνονιν στὶς Καλαρρῦτες οἱ γάμοι τῆς Νίτσας ὁ ποιητὴς εἶχεν ὑποσχεθεὶ νὰ παρευθεῖ καὶ αὐτὸς, πηγαινόντάς τους διάφορα δῶρα, πού τὰ ὑποσχέθηκε ὅταν κέρρισε τὸ λαχεῖο.

ὅπως νὰ μοῦ στείλῃς τὰ χάπια μιάν φορὰν γληγορώτερα, διότι τὰ περιμένω ἀνυπομότως ὡς σωτηρίαν μου ἀπὸ τὶς θέρμες καὶ δυσκοιλίότητα.

Ἔκαμες καλὰ πού δὲν πῆγες νὰ ἔργασθῆς τὴν ἐφημερίδα τὸ Ἄστυ, διότι ἐκέλην ἡ ἐργασία εἶναι θάνατος, ἔλην τὴν νύκτα, ἐπίμοχθς καὶ καταστρεπτικὴ διὰ τὴν ὑγείαν καὶ ἰδίως διὰ ἐσένα πού εἶσαι ἀδύνατος καὶ ἀφορμὴ χρειάζεται νὰ σὲ ρίξῃ κάτω. Δι' αὐτὸ ἔκαμες καλὰ, ὄχι τῶρα πού σοῦ ἔστειλε ὁ Θεός τὸ μάνα διὰ τοῦ λαχείου, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ νὰ μὴν ἦτο, δὲν ἔπρεπε νὰ ἀποφασίσῃς νὰ βάλῃς τὴν ζωὴν σου εἰς κίνδυνον. Καλύτερον ἄλλην τινὰ ἐργασίαν ἀνετώτεραν καὶ μὲ ὀλιγότερον μισθόν. Ἡ ζωὴ τὴν ὅποιαν περνᾷς τώρα δημοσιεύον διὰ διηγήματα καὶ ποιήματά σου εἰς τὴν «Φωνήν», ἢ μελετῶν κλπ., εἶναι ἀθάνατος. Μοῦ ἀρέσει πολὺ ἔτσι¹⁰. Μὲ ἐλύπησεν ἡ ἀντίστασις τοῦ κ. Γραυλίδου εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιδωκομένης θέσεως¹¹. Ἄλλ' ἀπὸ τὸ καλοκαίρι ἀλλάζει ὁ πρῶτα νις, πιστεύω τότε νὰ τὴν ἐπιτύχωμεν χωρὶς ἄλλο μὲ τὴν τῶσση ἐπιμονὴν τῶν κ.κ. Βουσάκη καὶ Λάπα.

Διὰ τὸν Σ. Γκορτζιάν μου γράφεις ὅτι ἔφερον ἐκ Λεβιδείας περὶ τὰς 150 δρχ., ἡ μήτηρ του ὅμως μοὶ εἶπεν πρὸ τινῶν ἡμερῶν ὅτι ἡ θεὸν εἰς τὴν Ἄρταν καὶ εἶχε γράμμα ἀπὸ αὐτόν, ὁ κόσμος μάλιστα λέγουν ὅτι θὰ ἐξακολοθησῇ τὰ μαθήματά τ' εἰς τὸ γυμνάσιον Ἄρτης¹², ἀλλ' ἐμένα μου φαίνεται ἀπίθκιν τὸ τοιοῦτον ἐν μέσῳ τοῦ ἔτους. Εἰς Ἄρταν βεβαίως θὰ ἦλθεν νὰ

10. Ὁ Γούλας εἶχε κάνει διάφορες ἀπόπειρας νὰ φύγῃ κ' αὐτὸς ἀπὸ τὸν Συράκκο. Τὸν προηγούμενον χρόνον εἶχεν ταξιδέψῃ ὡς τὴν Ἀθήνα ἀρρώστησε ὅμως καὶ ἀναγκάστηκε νὰ ἐπιστρέφῃ. Πρῶτος νὰ φαντάζεται τὸν ἀδελφὸ του σὲ κέντρο τῆς ἀθηναϊκῆς φιλολογικῆς κίνησης, μακαρίζῃ τὴ τὴ ζωὴ του, τὶς τραγικὰς λεπτομέρειες τῆς ὁποίας ἀγνοεῖ, γιὰτὶ ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς εἰς ἀποκρύπτει.

11. Μένοντας ἀνεργός, ὁ Κρυστάλλης φαίνεται ἐπιδῶξε ἢ μιὰ ὑποτροφία, πού τοῦ τὴν εἶχεν ὑποσχεθεὶ παλαιότερα ὁ Σπ. Λάμπρος ἢ μιὰ θέση διοικητικοῦ ὑπαλλήλου σὲ Πανεπιστήμιον. Ὁ Βουσάκης κατάγονταν ἀπὸ τὶς Καλαρρῦτες.

12. Περὶ Σ. Γκορτζιάν δὲν εἶναι τίποτε γνωστόν. Ἴσως θὰ μπορούσε νὰ μᾶς πληροφορήσει κανεὶς ἀπὸ τοὺς παλαιούς Ἀρτηνοῦς.

τοιμπύση τίποτε και από τὸν Σωνδῶρην, δι' αὐτὸ γράφει μου τὰ καθέκαστα περὶ αὐτοῦ.

Εἰς Λεθαδεῖα ἔπρεπε νὰ πᾶς¹³, θὰ διασκέδαζες και θὰ τὴν περνοῦσες κ' ἐκεῖ. Καί ἐ, ὡ ἀνέχλα τὸ μέχρι Ἰωαννίνων ταξιδάκι μου διὰ τὸ μισοσαράκοστο ἢ τὸ μεγαλύτερομαδο, ὁπότε θὰ πεταχτῶ και μιὰ ματιὰ ἔως τὸν πατέρα μας, ὅπως μοῦ γράφει ὁ ἴδιος, διὰ νὰ κάμωμεν μαζί πάσχα ἐκεῖ κάτω στὸ Σουλί...

Πολὺ εὐχάριστον και ὡ:αἶον τὸ ἐν τῇ ἐπιστλή σου ὑστερόγραφον τῆς νυκτὸς 24 πρὸς 27 Δεκεμβρίου μετὰ τὰς τερπνοτάτας, ἐκρραστικωτάτας, συγχινητικωτάτας και πλήρεις ποιητικῆς ζωῆς φράσεις και λέξεις, συμφώνως μετὰ τὴν ἡμέραν πού τὰ ἔγραψες. Τί εὐμορφα εἶναι ἐκεῖ ο: «μετὰ ταῦτα θὰ πέσω εἰς τὸ κρεβατάκι μου και τοῦ Χριστοῦ νὰ φέξῃ», "Ἐπειτα τὸ ἄλλ: «θὰ κοιμηθῶ γρήγορα, διότι θὰ με νανουρίζει ὁ ὁριὰς πού φύσκει ἐξω και μουγρίζει». Πόσην ποιητικὴν φαντασίαν περιέχουν οὗτα. Πιστεύεις, ἀδελφέ μου, ὅτι τὸ διαδάζω και τὸ ξαναδιαδάζω αὐτὸ και δὲν μπορῶ νὰ τὸ χορτάσω; (14) Τέτοια θὰ κάμω χύνει: στὴν καρδιά μου, πού μοῦ διεγείρει ἕνα ἔνστικτον. Ὅσον ἀφορᾶ δὲ περὶ τῆς οἰκογενειακῆς γλύκας ἔτσι θέλησεν ἡ μαύρη τύχη μας, νὰ μὴ νιώσωμεν πετὲ εἰς τὴν ζωὴν μας ἔμεις οὔτε οἰκογενειακὴν γλυκάδα, οὔτε μητρικὴν στοργὴν και γλυκύτητα, δι' αὐτὸ καλύτερα περνᾶς σὺ αὐτοῦ εἰς τὰς μετὰ τῶν φίλων συναστρεφάς, παρὰ ἔμεις

ἔδῳ εἰς τὸ σπίτι μας, δηλ. μετὰ τὴν οἰκογενειακὴν γλυκάδα και τὰ τοιαῦτα, πρέπει νὰ νιώθῃ εἰς τὸ σπίτι τὸ θεμέλιον τῆς οἰκίας, δηλ. τὴν μάνναν, τὴ γλυκεῖα μαννούλα, μετὰ τὴν γλυκὰ τὰ λόγια, τὰ πολλὰ πολλὰ τὰ γέλια κλπ τὰ ὅποια τὸν τρέφουν τὸν ἀνθρώπον και τὸν κάνουν ἄλλον τέσον, νὰ πηγαίνει τὸ ἐρᾶσι εἰς τὸ σπιτάκι του νὰ γελάει μετὰ τὴν μάνναν του, τὰ ἀδέρφια του. Νὰ κάθωνται σιμὰ στὴ φωτιά των και τὰ παρόμοια. Ἄλλ' ἡμεῖς τέτοια τύχη ἔχουμεν ὅταν μᾶς ἄφῃσιν ἡ μάννα μας, (15) νὰ βλέπωμεν ὅλα τὰ ἄνω εἰς ἄλλα σπίτια και νὰ μᾶς τρέμῃ ἡ καρδοῦλα. Διότι ἀντὶ τῆς γλυκεῖας μάννας ἔχομεν στὸ σπίτι τὸν μπόιαν (16) τὴν αἰμ ὁρόν τίγοιν, ἡ ὁποία κυττάζει τῶς νὰ βοῆ τρέπον νὰ μᾶς ξεσχήσῃ. Δι' αὐτὸ χιλιάκις καλύτερα σὺ αὐτοῦ, παρὰ ἔμεις ἐδῶ, περισσότερα δὲν μπορῶ νὰ σοῦ γράψω, διότι ἐκ τῶν παντοίων διαλογισμῶν μου μοῦ ἐρραγίστηκεν ἡ καρδιά και κίνησαν κρουνοὶ ἰακρούων ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν.

Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς σου ἀπέσυρα τὸ ἀπὸ τὴν Φανίτσαν (17) μας γράμμα και ἠὲχαριστήθην πάρα πολὺ, διότι αὐτὴ ἡ καημένη ποιεῖ και κάθε τόσο μᾶς ἐνθυμεῖται.

Ἐγὼ ἔλας τὰς ἐλπίδας μου πρὸς ἀνδρῶν τὰς ἔχω εἰς τὴν ἀνιξίν. Ἐπειτα ἔχω μεγάλας ἐλπίδας και εἰς τὸ γάλα, αὐτὸ τὸ εὐλογημένον μοῦ φαίνεται ὅτι θὰ με γιὰ τρέψῃ. Δι' αὐτὸ τὸν Μάρτιον θὰ ἀγοράσω

13. Στὴ Λιβαδιά ὁ Κρυστάλλης θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε κάποιον γνωστὸν, ἀγνωστὸν ὅμως ποιόν. Φαίνεται ὅτι πεταγὸν συχνὰ ὡς ἐκεῖ. Γιὰ πρώτη φορά πῆγε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1889, ὅταν πρωτόρθε στὴν Ἀθήνα. Ἐτοίμαζε μάλιστα και ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν Βοιωτία πού χάθησαν.

14. Οἱ περικοπὲς πού ἀναφέρει ἀπὸ τὸ γράμμα τοῦ ποιητῆ δειχνουν ὅτι ὁ Κρυστάλλης ἔγραψε ἕνα συνειθισμένον γράμμα, χωρὶς εἰδικὴ φιλολογικὴ ἐπιμέλεια. Οἱ χαρακτηρισμοὶ τοῦ Γούλα «ἐκρραστικωτάτας, συγχινητικωτάτας» κ.λπ. εἶναι ὑπερβολικοὶ και δὲν ἔχουν παρὰ συναισθηματικὴ μόνον δικαιολογία. Γιὰ τὴν φάμαζε ἀνωπόριτα τὸν ἀδελφὸ του και γιὰ τὴν ζήλευε τὴν ζωὴ του, πού γι' αὐτὸν ἦταν ἀνεφικτὸ ὄνειρον. Ζήλευε πρὸ παντός τὴν ἐλευθερίαν του, πού αὐτὸς, μέσα στὸν κύκλο τῆς ἐπῆρειας πού ἀσκοῦσεν ἡ μητριὰ, δὲν μποροῦσε νὰ ἀπολαύσει.

15. Ἡ Ἰωάννα Κρυστάλλη εἶχε πεθάνει πρὶν ἀπὸ τὸ 1886 πού ὁ ποιητῆς τύπωσε τὴς «Σκιὰς τοῦ Ἄδου», τὴς ὁποῖας και τῆς ἀφιέρωσε.

16. Μετὰ τὸ 1881 ὁ γέρον Κρυστάλλης ἤλθε σὲ δεύτερον γάμον. Μετὰ τὴν δεύτερη γυναῖκα του, Καλλιόπην, ἔκανε ἄλλα τέσσαρα παιδιὰ. Ἐπειδὴ δὲ εἶχε και πέντε ἀνόμα ἀπ' τὸν πρώτον γάμον του, ἦταν δύσκολον ν' ἀντιπεξέλθει οἰκονομικῶς, ἰδίως τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ἡλικίας του.

Ἡ δεύτερη γυναῖκα του φυσικὸ ἦταν νὰ ἐνδιαφεύρῃται γιὰ τὰ δικά της παιδιὰ, πηλγῶν ντας ἔτσι τοὺς ἄλλους.

17. Ἡ Φανίτσα ἦταν τὸ τελευταῖον ἀπ' τὰ πέντε παιδιὰ πού ὁ γέρον Κρυστάλλης ἔκαμε μετὰ τὴν πρώτην γυναῖκα του. Ἦταν μαρὸ ὅταν πέθανε ἡ μητέρα της και τὴν πῆραν κάποιον συγγενεῖς τοὺς ἐστὴ Θεσσαλία. πού τὴν υἰοθέτησαν. Ἐχε ὅμως σύνδεσμον και ἀγάπην μετὰ τὰ ἀδέρφια της, τοὺς ἔγραφε, και ὅταν παντρεύτηκε ἡ Νίτσα, πῆγε ἀλλοῦ στὸ Σιρράκο.

μιάν δύο γίδες μόλιον διὰ τὸν ἑαυτὸν μου, νὰ χορτάσω ἄλλην τὴν ἡμέραν, πρωτῆ, γεῦμα, βράδυ, γάλα. Καὶ ἔνεκα τούτου θὰ μοῦ χρειασθῶν καὶ χρήματα διὰ τὶς γίδες, διότι ἡμεῖς τώρα δὲν ἔχομεν, δὲν μᾶς ἔμεινε καμμιά γίδα, ξεπατήθησαν. Περιμένω λοιπὸν χωρὶς ἄλλο τὰς 40—50 δραχμὰς ποῦ ἔγραψα καὶ προηγουμένως καὶ ἤδη πιστεύω νὰ εἶνα καθ' ὁδόν, θὰ μοῦ πιάσουν μεγάλον τόπον. Ἐπειτα τὴν ἀνοιξὶν ἐδῶ θὰ χορτάσω τὴν φύσιν, περιερχόμενης ἔλα τὰ βουνὰ ἀπάνω, ἕως ἔτου ἔργων οἱ ποιμένες τὸν Μάϊον ποῦ εἶναι μιὰ χαοά...

Ὁ πασαπόρτ-μαμούρης οὔτε φάνηκεν ἀκόμη νάρθη, οὔτε φαίνεται θὰ φανῆ. Γινηκε ζεῖκι ἀπὸ δῶ καὶ ἔτσι ἀνοιξε πάλι ἡ συγκοινωνία Συρράκου—Καλαρρυτῶν, μολονότι ὁ Νικκλιαζίμης κάπως ἀνθίσταται διὰ κάτι ἀναφορὰς ποῦ ἔκαμε τὸ χωριὸ ἐναντίον τοῦ Δι' αὐτὸ τὸ γράμμα σου ἡμπορεῖς νὰ τὸ στέλῃς καὶ μέσω Καλαρρυτῶν...

Τοῦ Βασταρούχα πῶς εἶναι: ἕνατὸ νὰ τοῦ εἰπῶ τίποτε διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῆς Θέσεως, ἀφοῦ οὔτε τὸν παρακάμω διὰ συναστροφὴν; Ἀπὸ τὴν ἰνφλουέντζαν πῶς πᾶτε αὐτοῦ, σὰς ἔκαμε τὴν ἐπίσκεψιν;

Σὲ φιλῶ γλυκὰ ὁ ἀδελφός σου

ΓΟΥΛΑΣ

ΓΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟΝ. Τὴν 31 Ἰωαννουαρίου Ἔχω δύο ἡμέρας ποῦ εἶμαι πολὺ καλύτερον... Μοῦ ἔειπεν, πάλιν ἡ ἄρεξις γιὰ φαγιτὸν καὶ κατ' αὐτὰς καλὰ ἐπέρασα, διότι εἶχα σφάζει μιὰ κότα καὶ θὰ περάσω καὶ ἄβριον ἀκόμη. Τίς ἀπερασμένες τρεῖς τέσσαρες βραδιὰς κατὰ σε ρὰν ἔβλεπον κάτι διέσένα. Εὐρισκόμασταν εἰς τὸν ὕπνον μου ὅλοι μαζί. Μίαν βραδιὰν εἶδα ὅτι ἐνῶ τὸ Πάσχα τὴν νύκτα εἰμεθα εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἰς τὴν Μητρόπολιν Ἰωαννίνων, αἴφνης ἤλθεν ἡ ἀστυνομία καὶ σὲ συνέλαβε διὰ προδοσίας. Καὶ ἐπειδὴ σὺ ἀνθίστασο καὶ ἠθέλες μάλιστα νὰ τῆς φύγης, σὲ ἐκτύπησαν καὶ σὲ ἐκίνησαν διὰ τῆς βίας εἰς τὸ σαράγι. Αὐτοῦ ἐξύπνησα καταλαχταρισμένος καὶ δὲν ἡμποροῦσα νὰ ἡσυχάσω, διότι μοῦ ἐφαίνοντο ἀληθῆ. Ἄλλη βραδιὰ εἶδα ἔτι ἐκκοιμώμαστε εἰς ἕνα δωμάτιον, ἐγὼ, σὺ, ὁ πατὴρ μας καὶ ἡ θάβω μας. Καὶ ἔλα αὐτὰ μὲ ἀνέβαλον εἰς ὑποψίαν μήπως εἶσαι ἄρρωστος, χωρὶς νὰ ἤξεύρω ὅτι ἦσαν προἄγγελοι τῆς ἀσθενείας μου καὶ θὰ ἔσπαναν

στὸ κεφάλι μου (ἔ").

Ὁ πατὴρ μας μοῦ γράφει ὅτι αὐτὲς οἱ θέρμες καὶ τὰ ἄλλα μοῦ προσέχονται ἀπὸ κατὰχρῖς εἰς τὸ φαγι καὶ τὸν χιαιμαϊνομι μετὰ γραφόμενά του, ἐνῶ καὶ ἐγὼ δὲν ξεῦρω πῶς ζῶ. Διότι μὲ μία προσφορὰ περὶ δέκα ἡμέρες. Ἐπειτα ἀπὸ τὸ προσφάγι μου τί εἶναι; Κανένα ἀγὸ μελάτο, ὀλίγο τομάτα ἢ ρύζι καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἄλλ' ἔχει δίνλιον. Διότι ἔτσι τοῦ γράφει ἡ Καλλιόπη του καὶ δὲν τοῦ λέγει: ὅτι οἱ θέρμες κλπ. προσέρχονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὰς καθημερινὰς μὲ αὐτὴν συγχύσεις μου (ἔ"). Ἐγὼ τῆς συνιστῶ τὴν οἰκονομίαν διότι βλέπω μεγάλην ἀσυνετίαν εἰς ἔλα, ψωμιὰ ἐδῶ ψωμιὰ ἐκεῖ πεταγμένα, χυμένα βούτυρα, ξύγγια καὶ τὰ τοιαῦτα. Ρεμπελιδὶ μεγάλου, σὰν στὸ σπῖτι τοῦ Λάμπη Ἄλλ' αὐτὴ δὲν ἀκούει. Μάλιστα γιὰ σκάσιμο ἰδικόν μου νόσον περισσότερον πηγαίνει κόντρα ἐναντίον ἐμοῦ. Ἄλλ' ἐγὼ βλέπων τὰ τοιαῦτα τρώγω τὴν καρδιά μου καὶ συγχύζομαι μὲ αὐτὴν. Ὁ ἴδιος

18. Οἱ προαισθήσεις του δὲν τὸν γέλασαν. Ὁ ποιητὴς ἦταν ἤδη ἀρρωστος καὶ ἄς μὴ τοὺς τὸ ἔγραφε. Δὲν θὰ περνοῦσε παρὰ ἕνας μῶλις μῆνας γιὰ νὰ ἐκδηλωθεῖ σ' ὅλη τὴν ἔντασή της ἡ ἀρρώστεια του.

19. Ἀρρωστος, φυματικός, κ' ἔχοντας ἀνάγκη ἀπὸ ἀνάπαυση καὶ ὑπερσοτισμὸς, ὁ Γούλας, δὲν ἔμοιρε οὔτε τὸ γάλα νὰ χαρῆ μέσα σ' ἕνα ποιμενικὸ χωριὸ καὶ περναῖ τέσσαρες καὶ πέντε μέρες μὲ μιὰ κότα. Ζητιανεύοντας ἀπ' τὸν ἀδελφὸ του. Ὡστόσο ἡ μητριὰ τὸν διαβάλλει στὸν πατέρα του δὲς πολυφαγία. Ὅλες αὐτὲς εἰς λεπτομέρειες μοροῦμε νὰ τίς μεταφέρωμε καὶ στὴ ζωὴ τοῦ ποιητῆ. Αὐτὰ ποῦ ὑπέφερε ὁ Γούλας, τὰ δοκίμασε πολὺ πρὶν καὶ ὁ Κώστας Κρυστάλλης. Ἄγνοοῦμε βέβαια τί εἶδους ἐπεισόδια τοῦ δημιουργοῦ. Ἔχομε ὁμῶς τὸ ἀποτελεσματὴς ψυχικῆς τοῦ πίκρας κ' ἀπογοήτευσης. Εἶναι δύο ποιήματα ποῦ ἔγραψε παιδι εἰκοσι χυδῶν. τὸ καλοκαίρι τοῦ 1888 ποῦ ἔσκολοι αἰρίασε στὸ χωριὸ του. Στὸ πρῶτο, «Αἰ ὀδύνα μου», τελειώνει μὲ τὸ δίστιχο:

Δουλεῖα καὶ Ἀμάθεια καὶ Μητριὰ | τρεῖς εἶναι, | οἱ δηλητηριάσσαι | τὸν βίονμον ὀδύναι

Στὸ δεύτερο, μὲ τὸν τίτλο «Τὸ ὄρφανὸ» γράφει Ἀδέφφια, μάννα, μὴν τὰ λὲς αὐτὰ τὰ δύο λόγια γιὰτι μὲν σφάζουν τὴν καρδιά μου φκιάνον μοιρολόγια. | Δὲν ἔχω μάννα τ' ὄρφανὸ, οὔτε κ' ἀδέφφια ἐξομ. | Ἔχω στὸ σπῖτι μητριὰ, γι' αὐτὸ τοὺς δρόμους τρέχω | ξεγυμνωμένο καὶ φτωχό. Κι' ἂν μὴ ποεῖ ἡ καρδιά μου | λέγει πως κάνα ἐπίτηδες στὸ σπῖτι ἡ μητριὰ μου, | καὶ μὲ πεθαίνει στὸ δαρμό, κ' εἶναι μακρὰ | ὁ πατέρας...

MIX. ΠΕΡΑΝΘΗΣ

ΓΙΑΝΝΗ ΔΑΛΙΑ

ΤΟ ΓΕΦΥΡΙ

(ΔΙΗΓΗΜΑ)

Ζοῦσε κάποτε ψηλά στὸ Λιοβούνι ἕνας ξωτάρης, ὁ πᾶτερ Διονύσιος. Ὁ κόσμος τὸν ἔλεγε Γύπα, γιατί, ἔτσι ἄγριος κι' ἀναμαλλιάρης, εἶχε σκαλώσει ἐδῶ πάνω στὸν προφήτη Ἡλία, σ' ἐτοῦτα τὰ χαμηλά βουνά, πού τὸ 'να μάτι τους ἔβλεπε σι' ἀντικρυνά Τζουμέρκα, ἐνῶ κάτω βαθειά χώνευε μέσα στὴ δύση ἡ Σουλιώτισσα τοῦ Ζαλόγγου. Ἄλλ' ὅμως χαμηλά μέσα σέ πηχτὰ κλαδιά, ἀνάμεσα ἀπ' τὰ σπαρτά, σάλευε ἕνας δεύτερος Γύπας: ὁ Λοῦρος. Ἐνα ποτάμι μὲ στενή, ἀπατη κοίτη, λαδιά νερά, λίτες, μικρά ξανοίγματα, κάθε στροφή καὶ φοβερὲς καταβόθρες, βίραγγες. Οἱ χαλασμοὶ του ἔακουστοί: στὰ 94, στὰ 27, στὰ 43, ἐκεῖ πού ἔλιαζε φρόνιμα τὴ χοντρή τραχηλιά του ξάφνου ἄρριζε, ἔσταζε ἕνα-ἕνα τὰ φράγματα, ἔζωνε ὡς τὴ μέση τὰ καλυβδόπιτα, πρόφτανε τὸ δραγάτη μὲ τὰ ζωντανὰ καὶ τὸν ἔπνιγε, ἔμπαινε καὶ διαγοῦμιζε τὴ σοδειά, κυνήγοῦσε τίς κάριες καὶ τίς ἀγριόπαπιες στὸ μάκρος τῆς πλατειᾶς πεδιάδας. Ἡ πείνα περνο σε κατόπι καὶ σφάλιζε μ' ὀσθήκωτα καρφιὰ πόρτα τὴν πόρτα. Κάθε σπίτι καὶ νεκρόκασα.

Ὁ Γύπας ψηλά στὸ Λιοβούνι ὡστόσο εἶχεν τὴ δική του ἔγνοια. — Ἐνας ἄμιρος κυνηγὸς τοῦ Θεοῦ, νὰ τι εἶμαι βογγῶσε ἀπὸ νύχτα σὲ νύχτα κάτω ἀπ' τὰ ψηλά καντηλιέρα. — Ἐσεῖς πού περνάτε στὰ μεγάλα δερβένια, μὴν εἶδατε τὸ χνάρι τοῦ Θεοῦ; Μὲ τὸ ρήμαγμα τῆς Παναγιάς τῶν Ρωγῶν πού

ἔχε κατασταλάξει ἐδῶ στὸν προφήτη Ἡλία, χρόνια καὶ χρόνια τούτη ἡ ἐρώτηση δὲν εὔρισκε ἀπόκριση, τοῦ ἀναβε πυρκαγιὰ στὰ σπλάχνα, τοῦ κατὰ-τρῶγε τὸ αἷμα καὶ τὰ μυαλά, ἀπὸ διακονιά σὲ διακονιά, ἀπὸ μετόχι σὲ μετόχι, ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι, κάθε πού χτυποῦσε λησιτῆς τὴ βρειὰ ξώπορτα, ὁ Θεὸς τοῦ ἀπόμεινε ἕνα κουβάρι φόβος μὲς στὰ σωθικά, κάθε πού τὸν ἔπαιρνε τὸ κατόπι ἕνα σκυλὶ στὰ χριστιανοχώρια τῆς Λάκκας ὁ Θεὸς του πάλι δὲν ἔδινε γνώρα, κρῶνε κι' αὐτὸς μὲς σιὰ λασπωμένα στενά σοκκάκια καὶ στίς κακοτράχαλες χαλικωσιές μόνον στὴ φαντασία τῶν παιδιῶν, ἡ μορφή του, καθὼς ἀνηθόριζε ξανά γιὰ τὴν ψηλὴ κούρνια του, ἔμπλεκε μὲ τὴ μορφή τοῦ Μωϋσῆ, ὅταν ἀνέβαινε στὸ ὄρος Σινά.

Στὸ τέλος ἀπελπίστηκε ὁ ἄνθρωπος, ἔκανε τίς οἰκονομίες του κι' ἀποφάσισε μὲς στὴν ἀγωνία του νὰ χτίσει μίαν ἐκκλησίαν στὴ Σοφία Σειράχ. Εἶχε κι' ἕνα στιχάρι κ' ἔγραφε: «1833 Φλεβάρη 17, ἕνα μετζήτι καὶ τρεῖς παραδες ἀπὸ ὄλονυχτία, παρακάτω 67 μετζήτια ἀπὸ ἀγιασμοὺς στὸ Ἰμάμ Τσαούς, 100 γρόσια δωρεὰ τοῦ εὔσεβοῦς κύρ Μάνθου Γεωργαντᾶ, εἰς γκαζοτενεκέδες λάδι τέσσερες, ἀπὸ Κοινότητα Παλιόχωρα σούμα γρόσια 320, ἀπὸ δημογεροντία Παπαδατῶν 860, ἀπὸ ἰβάρη Σαλαῶρας εἰς χιβιάρη ὀκάδες ἕξ σούμα 1520». Παρακάτω χαλασμοί: «Βγάλε, ἔγραφε τὸ στιχάρι, 120

γρόσια από ρεμούλα του καπετάν Νατζιέπη στα '46, 'Αλωναρίου 6». Κι' ύστερα πάλι κατεβατά: «2 ναπολιόνια από λιτριβιά Πέτρας, από γύρισμα της θαυματουργής εικόνας στα Κατσανοχώρια, ναπολιόνια 17». Κ' ύστερα τὸ τέλος: «1853, Φλεβαρίου 3, σοῦμα ναπολιόνια 46, γρόσια 88.000, παράδες 3, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρός, ἀμήν».

Ὡσπου μὴν αὐγή, ἄκουσε πολὺ βαθεῖα μέσα του ν' ἀνεβαίνει ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ τοῦ ὁ πάτερ Διονύσιος. Σηκώθηκε, πήρε τὸ σφουγγάρι, ἔσβησε ὡς κάτω τὸ στιχόρι του. Φῶ αξε τοῦ Στεφανῆ:

— Ἡ ξυλεια κ' ἡ πέτρα ἀπὸ τὰ ντα μάρια νὰ κατέβει κάτω σιτὴν πεδιάδα, διάταξε.

Ὁ παραγιὸς κοντοστάθηκε.

— Ἄλλαξες γνώμη γιὰ τὴ θέση της; Ὅμως κινδυνεύει κοντὰ στὸ ποτάμι, τόλμησε.

— Τί πράμμα; ρώτησε ὁ καλόγηρος.

— Ἡ ἐκκλησιά, εἶπε τὸ παιδί.

— Δὲν θὰ χτίσουμε ἐκκλησιά, εἶπε. Καὶ κανένας πιά δὲν θὰ κινδυνεύσει. Ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς ὁ κόσμος θὰ περιᾶ πᾶνω κάτω, σ' ὅλη τὴ μεγάλη πλάση τοῦ Θεοῦ.

Τὸ γένι του τρέμιζε πέρα δῶθε σὰν φυλλοκάρδι, τ' ἀπάνω χεῖλι κύρτωνε πεισματικά, τὸ βλέμμα του ἔπιανε κι' ἀγκάλιαζε ὅλη τὴν ἔκταση τῆς μέρας. Ἔτσι ὁ Γύπας τοῦ Λιοβουνοῦ ἦρθε ἡ ὥρα νὰ τὰ βάλει μὲ τὸ Γύπα τῆς πεδιάδας.

* *

Ὁ Λοῦρος τέτοιαν ἐποχὴ μοιάζει μὲ γαλανὴ γυναικα πού ἔπεισε κι' ὀνειρεύεται κ' ἔχει σιτὴ μασχάλη τῆς φωλιᾶς καὶ πεταρίσματα κορυδαλῶν καὶ τὰ πόδια τῆς χάνονται μέσα στὰ βρῦα. Ἔχει καὶ δυὸ παραστάτες: τὰ δυὸ χωριά, τὸ Ἐλευθεροχώρι μὲ τὶς καστάνες στέγες, τὸ Ἰμάμ Τσοῦμ μὲ τὰ κυρτὰ καλυβόσπιτα. Τὸ Ἐλευθεροχώρι χάνεται κάθε χειμῶνα μὲς στοὺς κρεμαστοὺς πορτοκαλλόκηπους, τὸ Ἰμάμ Τσοῦς κάθε καλοκαίρι ἔχει στίς αὐ-

λές του καλαμποκιᾶς κι' ἄστρα πετεινάρια. Κάποιος ἀπ' τὸ Ἰμάμ—Τσοῦς ἐκείνη τὴν μέρα ἀκούστηκε νὰ φωνάζει ἕναν ἀπ' τὸ Ἐλευθεροχώρι σι' ἀπέναντι περιβόλια. Ἐκεῖνος φώναξε δεύτερον, ὁ δεύτερος ἄλλους, μαζεύτηκε κόσμος πολὺς κι' ἀπ' τὶς δυὸ ὄχτες.

Ἐνος καλόγηρος πάλευε ἐκεῖ μπροστὰ τους μὲ τὸ ποτάμι. Μὲ ἀναρριχτὰ ράσα, ἀνασκουμπωμένος ὡς τοὺς ἀγγῶνες, μὲ τὰ στήθη ὡς κάτω ξεκούμπωτα νὰ γαλαζώνει ἡ βασιλόφλεβα τοῦ λαιμοῦ ἀπ' τὴν πολλὴ δύναμη, ἔριξε ἕνα μακρὸ μαδέλι καὶ τόσσα κάρφωνε ὀρθὰ δοκάρια ἀπὸ τὴ λαγαρὴ κοιλιά τοῦ ποταμοῦ κάτω, μέχρι ψηλά, πρὸ πάνω ὀπὸ τὴν τρικυμία τοῦ ἀφροῦ. Τρεῖς τέσσερες ἐργάτες δεξιά καταγίνονται στὸ ἀνοιγμα μιᾶς βαθειᾶς αὐλακιάς.

— Γύπα, χαιρετίσματα τοῦ Θεοῦ, ἂν τύχει καὶ τὸν ζητᾶς κάτω στὰ φύκια, τὸν εἰρωνεῖ τῆκε κάποιος. Καὶ σκόρπισε γελώντας κι' ἀπ' τὶς δυὸ ὄχτες τὸ πλήθος.

Ἡ ἄλλη μέρα κύλησε ἡσυχῆ, ὅμως τὴν ἄλλη ἔγινε φοβερὴ ταραχὴ. Τὸ ποτάμι καθὼς τιθαυεύτηκε ἀπ' τὸ φράγμα, εἶχε φουσκώσει κι' βάλθηκε νὰ πελαγώνει πέρα ὡς πέρα τὴν πεδιάδα. Καθὼς ὁ κόσμος πλησίαζε μὲ ὄξινες καὶ ἀλαλητὰ, ὁ πάτερ Διονύσιος ἔδωσε τὸ σύνθημα. Μιὰ μικρὴ κοινωνία ἀπὸ μαραγγοὺς πρὸ κάτω στὴ στεγνὴ κόιτη, ἔδενε καθρόνι τὸ καθρόνι, κάρφωνε τὰ σανιδώματα, ὥσπου ἄρχισε νὰ ψηλώνει μὲ ἔξοχες καὶ κουφώματα ὀλόκληρη σκαλωσιά. Δίπλα ἡ πέτρα περιμένε, βασιλόπετρα, καρδιά τοῦ βράχου, γαλαχτερὴ ρίζα τῆς γῆς, κλαδιὰ τῶν πετρωμάτων. Ὁ πάτερ Διονύσιος δίπλα τους εἶχε διαλέξει ἕνα πλάτωμα γῆς, στρώμμα ἀπὸ ψιλὰ ἀμμοχάλικα καὶ χάραζε μὲ τὸ ραβδί του σὰν κοντύλι. Ἐκεῖνος πού τὸν πλησίασε, παρ' ὅλη τὴν λύσσα του, πρόσεξε ἕνα σχῆμα κάτι σὰν καμηλοπάρδαλη μὲ δυὸ ράχες.

— Γύπα, μᾶς ἐπνιξε τὰ χωράφια.

Μπήκε, μπροστὰ του, νὰ προφυλάξει τὸ φράγμα. Ἐγινε πάλη σωστή. Ὁ

κόσμος πίσω του τὸν ἔλουζε στὶς κατάρτες. Δυὸ σώματα μισοπεσμένα μὲ τὸ νὰ γόνα στῆ, λάσπη καὶ τὸ δεξιὸ πέλαμα ν' ἀντιστέκεται στὴν ὄχτη, μὲ τὰ χέρια πίσω στὸ φράγμα. Ἐνας ἐργάτης ἔτρεξε ἀπ' τὴ σκαλωσιά, ἀνεμίζοντας τὸ σφυρί.

— Ὅχι, ὄχι σῖμα, φώναξε ὁ Γύπας. Τὰ θεμέλια, ὄλοι μαζὺ γρήγορα τὰ θεμέλια.

Ὅταν ὁ Λούρος ἐλευθερώθηκε κι' ὁ Γύπας ἀπόμεινε μισὸς ἔξω, μισὸς στὰ νερά, γεμάτος πληγές καὶ κομμάτια, ἡ πρώτη πέτρα εἶχε ριζώσει στὸ μεταξὺ, ἀπάνω τῆς δέχτικε ἄλλη, ἄλλες πολλές, ἄρχισε νὰ βγαίνει κάτι σὰν δυὸ μικρὲς ὀπίδες.

Μπήκε ἡ ἀνοιξη. Γέμισε ὀλόγυρα κάθε φρυγὴ ψηλά ἡλιοτρόπια. Ὅστε ὁ ἥλιος ἄρχισε νὰ ψήνει τὰ καλαμπόκια, τὰ κορμιά τῶν ἐργατῶν, γυμνά ἀπὸ τὴ μέση καὶ πάνω, χάλκινα, ἀραιώνοντας ἀπὸ μέρα σὲ μέρα, πιδνοντας τὸ μάρκος ὄλης τῆς κοίτης, τραβώντας κάτω ἀπ' τὸ υστρί καὶ τὴ βαρειά τὸ γιατί κάθε μέρα πιο πάνω. Χαρμάματα τυφλά ὁ ποταμὸς τοὺς δρόμισε τὰ μέτωπα κι' αὐτοὶ τὸν πολεμοῦσαν ὄλην τὴν ὥρα ὥσπου ν' ἀνάψει ἀπάνω τους ἡ λάβα τοῦ ἡλίου. Φωνάζονται πιά μὲ τὰ μικρὰ τοὺς ὀνόματα, ὁ Βλάσης, ὁ Γιάργης, ὁ Ἀρτέμης «Γιώργη, φέρε τὸ τρυπάνι, Βλάση τὴ σκάλα, Ἀρτέμη πιδ λιανὴ πέτρα», ὁ καθένος καὶ μιὰ ἀτομικότητα, ὅστε ὅρα, σὰν τὰ ποτάμια στὴ θάλασσα χάνεται ὁ καθένος μὲς' στὴ μεγάλη μάζα. Κάποτε, πετρεβολιοῦνται, κνηγιοῦνται μετέωροι κι' ὅστερα ξαναπέφτει ἡ σιγαλιά τῆς δουλειᾶς ἀνάμεσά τους. Μιὰ παραβίαση τέτα ἀπὸ πριάρι τοῦ Λούρου τοὺς μάζωνε κάθε μεσημέρι καὶ τ' ἀπογεύματα τὰ χέρια τους ἔπεφταν πιδ βαρειά, ράθυμα, γυναίκεια πάνω στὴν πέτρα ἢ στὴν ἀσβεσταριά. Ἡ φωνὴ τους τότε σιρόγγυλη, ὄριμη ἔπεφτε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα κάτω στὰ νερά κ' ἔμοιαζε μὲ τὴ φωνὴ νυχτωμένου ζώου στὴν ἐρημιὰ τοῦ κάμπου. Μετὰ τὸ ζιτιζικὶ ἦρθε ὁ γρύλλος τῆς φ' ἰορωπρινῆς βραδιάς. Μα-

ζεύονται πάνω ἀπ' τὴν ἀνοιχτὴ τέντα, σταυροπόδι ἢ τ' ἀνάσκελα μετρώντας τ' ὀστέρια κ' ἡ κουβέντα τους δὲν εἶναι πιά γιὰ γυναίκες τῆς πολιτείας ἢ τῶν λιμανιῶν, ἀλλὰ γιὰ τὰ μακρυνὰ στίγνια καὶ τὰ παιδιὰ τους. Μιὰ ντουφεκιὰ πέφτει μακρὰ, ἕνα τραγοῦδι ἀκούγεται, ψηλώνει σὰν ἐτοιμορράγιση ἀσημένια χορδὴ πού μιλά γιὰ κουρσάρους τοῦ παλινοῦ καιροῦ, γιὰ μιὰ μάννα, πού τὰ βάζει μὲ τὴν ἀποκοιτὰ καὶ τὴν παλληκαροσύνη τοῦ γιοῦ της. Ἀκούγεται μιὰ καληνύχτα ψηλά στὸ δερβένι, τὰ πέταλα τῶν ἀλόγων κ' ὅστερα ὁ ὕπνος δίπλα στὸ θρόισμα τοῦ καλαμποκιοῦ, κάτω ἀπ' τὴν ἀναμένη φωτιά τοὺς φωτίζει τὰ σκληρὰ, ἀξέφριστα πρόσωπα καὶ τοὺς σωφωλιάζει σ' ἄλλα φυλλώματα, μὲς' στὰ ὄνειρα. Μέσα στὴν παχιά νύχτα τὸ χτίσμα παίρνει χωριστὴ μορφή γιὰ τὸν καθένον, γίνεται γυναίκα ἀπὸ τὸ Πωγῶνι, περιβόλι μὲ μαγαανολήγαδα τῆς Θεσσαλίας, μιὰ χαροκαμμένη μάννα μὲ τὴ ρόκα τῆς σ' ἕνα κατώφλι τῆς Ζυγορά.

Μιὰ μέρα ἦρθε ὁ Ἀτέμ - μπης καβαλλάρης. — Ὁ Ἄλαχ νὰ σὰς εὐλογεῖ, εἶπε. Ξεπέζεψε, ἔρριξε ἕνα ναπολιόι στὰ θεμέλια καὶ δειπνισε μαζὺ του. Τὸν φίλεψαν βραστὴ παραβίδα καὶ κεφαλόψαρα τοῦ Λούρου. Ὅταν τελείωσε γύρισε καὶ ρώτησε :

— Τι χιζίετε ;

— Ἐνα γεφύρι, εἶπε ὁ πρωτομάστορας.

* * *

Ὁ χειμῶνας πέφτει κάποτε βορρὸς σ' ἔτοπτα τὰ μέρη. Μάζεψαν βιαστικὰ τὰ κύνεργα καὶ χάθηκαν μῆνες ὀλόκληρους στὸ Πωγῶνι, στὴ Θεσσαλί, στὴ Ζυγορά.

Μῆνες ὀλόκληρους καὶ τὸ γεφύρι ἀπόμεινε ἕνα χάσμα μ' ἀνοιχτὲς πλιγές, μ' ἀτέλειωτα μέλη στὴ μέση τῆς πλατειᾶς πεδιάδας, στὴ μοναξιὰ του. Ὑπομένει μερόνυχτα τὴ λύσσα τοῦ ποταμοῦ, τὰ στοιχεῖα τ' οὐρανοῦ, τὴν εἰρωνία τοῦ ὄρειοῦ βίου, τὴ δυσπιστία τοῦ ζευγολάτη. Ἐνα βράδυ, ἔρριξε βροχὴ δυνατὴ κι' ἀπαντήθηκε κάτω ἀπ' τὴν ἀκρινὴ καμάρια τοῦ ἕνα ζευγάρου.

—Μέ λένε Ν.κόλα, εἶπε ἐκεῖνος, κ' ἔχω τοὺς νερόμυλους τῆς Παλιόχωρας.

—Ἦρθα νὰ δουλέψω στὰ ρύζια, εἶπε ἡ κοπέλλα. Ἀπ' τὴν Τσαμουριά. Τῆς ἔπισσε τρυφερά τὴ μέση. Ἐγειρε φοβισμένη ἀπ' τὴ βροχὴ προφυλακτικὰ ἀπάνω του. Τὸ χέρι του κύλησε γλυκὰ στὰ μαλλιά καὶ στοὺς ἀπλετοὺς ὤμους τῆς.

—Φοβῶμαι, εἶπε ἡ κοπέλλα.

—Εἶμαι κοντὰ σου, μίλησε σταθερά, σχεδὸν παράφορα ἐκεῖνος. Θὰ ξαστερῶσει. Μοῦ φαίνεται πὼς εἶδα ἕνα ἀστέρι ἀνάμεσα ὅπ' τὰ βρεγμένα δοκάρια.

“Υστερα, ξεψυχισμένα :

—Μή, μή,

Τ' ἄστροπελέει τοὺς ἔνωσε πὶδ πολὺ κ' ὕστερα τὸ βαθὺ σκοτάδι τοῦς κατάπιε μέσα του.

Τὸ πρῶτ' :

—Θέλω ἴσα ἴσα μιὰ κοπέλλα σὰν ἐμένα στὸ μύλου μου, εἶπε ὁ ἀντρος.

Ἡ κοπέλλα βρῆκε στὴν ἐβραση τοῦ παταμοῦ μὲς τὴ λάσπη τὸ νεπολιόνι. Τὸ γυάλισε στὸ ματιτῆι τῆς.

—Τὸ ἀστέρι μας, εἶπε.

“Ἄλλη μιὰ λύχτα, ἕνας φηγοδίκος χριστιανὸς κρύφτηκε ἐδῶ μέσα. Ἐσταζε ἰδρώτα κ' ἡ ματιά του μεγελωμένη ἔφραγγε σὰν ἄγριμοῦ. Πέρασε ξυστὰ διπλα του ἕνα μπουλούκι ἀμούστακου ζαπιπέδες. Ἀκούστηκε ντουφεκιά. Ἐκεῖνος ἔφερε βόλτα τὰ κουφώματα, μαζεῦτηκε, ἕνα κομάτι πανικόβλητη σάρκα, ὥσπου νὰ ἐημέρωσει.

Τὸ γεφύρι τὰ ἔβλεπε ὅλα αὐτά, τὰ ζοῦσε, τὰ ἔκανε αἴμα του, στοίχιωναν εἰς φωνὲς καὶ τὰ καρδιοχιτύια μὲς στοὺς ἀρμούς του, μεγάλωναν ἀπὸ καμάρια σὲ καμάρια οἱ ἀντίλαλοι, πλημύριζε ζωντανὰ κύτταρα, ζεχέιλιζε ὅπδ λογῆς χυμούς, ἀπὸ σκληρὴ πείρα.

Οἱ χτίστες ὅταν γέρισαν τὴν ἄνοιξη χρειάσθηκε νὰ χαλάσουν στὴν πὶδ ψηλὴ κολώνα μιὰ πελαργοφωλιά. Τὸ πουλί, μὲ τ' ἄσπρα φτερά. ὅλη μέρα κροτάλιζε λυπητερά τὴ μακρὰ, ροζακιά τοιμπίδα του καὶ στένευε τοὺς κύκλους πάνω ἀπ. τὰ κεφάλια τῶν ἐρ-

γατῶν, ὥσπου χάθηκε κατὰ τὴν Κορκονησιά. Ὑστερα τίποτ' ἔδεν ἄλλαξε. Μόνον πού τὸ γιαπί ἀτ' ὄλες τὶς μεριές-ψηλώνει, μόνον πού ὁ Βλάσης ἀγόρσσε μὲ τὶς οἰκονομίες του δυὸ πλέθρα γῆς κ' ὁ Ἀρτεμῆς χάνεται κάθε νύχτα μὲς στὰ σιάχια ἐκεῖ κάτω πρὸ λουμπυρίζει ἕνα φῶς ἀπὸ τὴν κατασκήνωσιν τῆς Παλιόχωρας κ' ἀκούγεται μιὰ λιανοτρέμουλη γυναικεία φωνὴ κ' εἰ ἄλλοι στὴ δουλειὰ ἔχουν νὰ τὸν πειραζοῦν πὼς θ' ὀρῶξει γιὰ πάντα σ' ἐπιότα τὰ βάλτοχώρια τοῦ Λοῦρου.

“Ἀρχισε σιγὰ σιγὰ νὰ κατακάθεται κ' ἡ παλιὰ ἔχθρα τῶν δυὸ χωριῶν. Στὴν ἀρχὴ κόθε πού περνᾶ πρὸ βόρῃς ἢ γεωργὸς καλημερίζει τοῦ, ἐργάτες κάθε μέρα καὶ πὶδ ἀνοιχτόκορδι ὕστερα μαζεῦνται ποῦ καὶ πρὸ ὀλόγυρα ἀπ' τὸ γιαπί, ὀμλήτοι, μὲ τὴ ματιὰ καρφωμένη περίεργα πάνω σὲ τούτη τὴν ἀλλόκοτη οἰκοδομῇ. Μιὰ εἰρηνικὴ βραδυὰ ἕνας ἀπὸ τὰ χωράρια τοῦ Ἰμάμ Τσαοῦς παράτησε γρήγορα τ' ἄλετρι κ' ἦρθε καὶ κάθησε σταυροπόδι μαζὺ τοῦς. Τοῦ γινε τόπος. Ἐδῶσε μιὰ βόλτα σ' ὄλους τὴν ταμπάκαρα του.

—Πιὸς δίνει βάση νὰ περάσει μὲ τ' ἄλογά του ; ρώτησε.

—Μπορεῖ νὰ κρατήσῃ ὄλες τὶς βυδάμαξες τῆς Θεσσαλίας ἀπάνω του, ἀπάντησε ἥρεμα ὁ πρωτομάστορας.

“Ὑστερα ξεμακραίνοντας, χαμένους μὲς τὰ ψηλὰ καλαμπόκια, φώνησε :

—Καὶ πότε λένε νὰ πάρει τέλος ;

—Εἶναι ζήτημα ἂν μᾶς εὔρει ὁ χειμώνας, ἀκούστηκε ἡ σταθερὴ φωνὴ τοῦ πρωτομάστορα.

“Ἄλλ' ὅμως ὁ χειμῶνας κ' ὄλες ζύγωνε καὶ τὸ γεφύρι ἀκόμη δὲν τέλειωνε. Εἶναι λίγες μέρες τώρα, βδομάδες ὀλόκληρες, πού κάτι τοὺς παιδεύει τὴ σ' ἐψη, μιὰ μουγγὴ κουφόβραση τοὺς δίνει τὴ γλώσσα, μὲ τὸ τίποτα τοὺς πιάνει κακὴ νευρική κάθονται σ' ἀναμένα κάρβουνα. Ἡ καζανιά ἔχει φτωχύνει, ἡ ἀπλυσιά μέρα μὲ τὴ μέρα τοὺς ἔφαγε, ἡ ὄψη τους λίγνεψε, ἀνεβαίνει ὡς τὰ χεῖλη τους ἢ βλαστήμια. Κουρελιασμένοι, ἄκουροι,

μέ την κακία τοῦ πεινασμένου ματιοῦ· μαζεῖονται ἕνα γύρω με σμιχτιά φρυ-

τε ὄρθια, πότε κατεβατή προτείνει πολλά κάτω ἀπ' τὴν ἀουτελίη τῆς τένας.

Μιά ἐπιτροπή τέλος πήγε καὶ βρῆκε τὸ Γύπα.

—Θέλομε λεφτά, εἶπε. Ἄν ὄχι, τὰ ξημερώματα εἴμαστε μιλημένοι νὰ φύγωμε.

Ὁ Γύπας κάλεσε βιαστικὰ κοντὰ του τὸ Στεφανῆ.

—Ἐγὼ θὰ βγῶ μιά περιοδεία στὴν Τσαμουριά, εἶπε στὸ παιδί. Σ' ὄφηνῶ στὸ πόδι μου. Σ' ὁ μεταξὺ δῶσε τὸ λάδι τῆς Μοιῆς, νὰ τοὺς πληρώσεις. Νὰ στραγγίξεις ἕνα ἕνα καὶ τὰ κανιῆλια. Τὸ γεφύρι πρέπει νὰ τελειώσει αὐτὸν τὸ χειμῶνα.

Ἐμπαινε ἡ ἄνοιξη ὅταν ὁ πάτερ Διονύσιος γυρνώντας βρῆκε νὰ τὸν περιμένει ἔξω ἀνεβασμένος στὴ βίγλα ἐνὸς βράχου ὁ Στεφανῆς.

—Ἐρχεται, ἔρχεται.

Κουνούσε τὰ χέρια του ἔξαλλος. Καὶ πιάνοντάς τον ἀπὸ τὴν ἄκρη τοῦ ῥάσου.

—Ἐλα, ἔλα νὰ δεῖς ποῦ τελειώνει.

Ὁ πάτερ Διονύσιος ἔνοιωσε πάλι ν' ἀνατρεμίζει τὸ φυλλοκάρδι του. Τελειώνει—πῶς τελειώνει; Καὶ τότε εἶδε ὄχι πιὰ τὸν πρωτομάστορα κ' ἐκείνους τοὺς λίγους ἐργάτες, ἀλλὰ μίαν ὀλόκληρη κυψέλη, σωστὴ ἀνθρωποπλήμμουρα, ἀκόμη καὶ γυναικόπαιδα—φούντωνε ὁ νοτιάς φωνές καὶ δυνατὰ μπράτσα, ἄλλος ν' ἀνασκαλεῖ τὴν τελευταία ἀσβέστη, ἄλλος ν' ἀνεβοκατεβαίνει τὴ σκαλωσιά, νὰ торνεύει τὴν πέτρα.

—Νὰ ντύσομε τὴν τελευταία στρώση με κεραμοδότηβλα. Τὰ ἄχομε ψήσει ἕνα πρὸς ἕνα στὰ καμίνια μας, εἶπε ἡ μικρὴ βάρδια τῶν καμινοδόρων ἀπ' τοὺς Χαλκιάδες.

—Νὰ τὴ γυαλίσομε με γαλαζόπετρα, ν' ἀστράφτει κάθε ποῦ θὰ ἀνάβει ὁ ἥλιος τὴν πυρκαγιά του στὰ νερά τοῦ Λούρου, συμπλήρωσε μιά γυναίκα ποῦ χε τίς πλεξοῦδες τῆς τάν ἕνα δεμάτι

καστανὰ στάχυα.

Γιὰ πρώτη φορὰ ἔβλεπε μίαν ἄλλη, γνοιασμένη, ἀγαθὴν ἀνθρωπότητα. Σὰ νὰ ψηλαφοῦσε με τὰ ταλαίπωρα χέρια του τὴν ἀκάματη, τὴν τρυφερὴ μαστοριά τους. Τὸν πλησίασε ἕνας ἀπ' τὸ Ἐλευθεροχώρι, ἕνας ἄλλος ἀπ' τὸ Ἰμάμ Τσαοῦς.

—Νὰ με συμπαθᾶς. Γύπα, εἶπε. Δὲν ἤξερα πῶς μπορεῖ ἀνθρώπος νὰ τὰ βάλει με τὴν ὄργη τοῦ νεροῦ.

Κι' ὁ κόσμος :

—Ὅλοι δὲν ξέραμε. Λέγαμε καλύτερα νὰ λείπε τοῦτῃ ἡ κατάρρα τοῦ ποταμοῦ, νὰ τὸν σήκωνε, λέει, μαζὺ με τίς κατὰβόθρες του καμμιά χούφτα ἀπὸ κείνους τοὺς παλιούς ἔλληνες νὰ τὸν ἔρριχνε πέρα μακριά, πίσω ἀπὸ κείνα τὰ βουνα τὸ Ζαλόγγου.

Ὁ πάτερ Διονύσιος τοὺς χτύπησε ὀλους πατρικὰ στὴν πλάτη καὶ, σὰ νὰ μουρμούριζε κάτω ἀπ' τ' ἀρὶ γένι του «χρειάζονται, ὅλα χρειάζονται» τοὺς παραμέρισε γιὰ νὰ χαρεῖ τὸ βλέμμα του τὴν πυρόξανθη θύελλα τοῦ σταριοῦ ποῦ κατηφόριζε κυματιστὴ ὡς τὰ κατὰφλια τῶν σπιτιῶν, ὡς κάτω στοὺς μικροὺς ταρσανάδες τῆς Πρέβεζας.

Τὸ γεφύρι τελείωσε με τὸ μάζεμα τοῦ καρποῦ. Μόλις ἔξηλώθηκ ἡ σκαλωσιά μιά κραυγὴ θριάμβου χύθηκε ἀπ' ὅλα τὰ στόματα. Μπροστὰ στὰ ξαφνιασμένα μάτια τους, ἀνάμεσα στὰ ζωντανὰ καὶ στὰ χωράφια τους, ἕνα με τὸν ἰδρώτα καὶ τὰ σπιτάκια καὶ τὰ παιδιὰ τους, ὕφωνε τώρα τ' ἀνάστημά τῆς τούτῃ ἡ καινούργια παρυσία, περήφανη, γυαλιστερὴ, κάτασπρη.

Εἶναι σὰν τότε ποῦ ἀπόχτησα δικὰ μου βόδια νὰ ζευγαρίζω—καὶ πιὸ πολὺ, ἀκούστηκε κάποιος ἀνάμεσα ἀπ' τοὺς ἄντρες.

—Σὰν τότε ποῦ πιάστηκα στὴν πρώτη μου γέννα καὶ βγήκε ἀγόρι, τῆς ξέφυγε μιάς μικρομάνας.

Τὸ γεφύρι ξέφυγε ἀπ' τὰ χέρια τους σὰ μιά ὑπαρξὴ ζεστή, νεογέννητη κι' ἀντρικία μαζὺ, μύριζε ἀνθρωπιά καὶ γενναϊότητα. Εἶχε τὸ σῶμα τοῦ ζαρκαδιοῦ ποῦ πέτρωσε τὴ λυγερὴ τραχηλιά του, κύκνος ἀνατολίτης σὲ παχὺ λειβά-

δι, σὲ πλούσια φραγή, μὲ τὰ θάμνα ὡς τοὺς ἀστραγάλους ψηλά, ἀνέβαινε, κατέβαινε, ζαναέβαινε μὲ τὴν τυφλὴ δύναμὴ του, μὲ τὴ φωνὴ τῆς ὕλης ποὺ μέσῃ του μυρμίδιζε ἀπὸ κούφωμα σὲ κούφωμα ὡς τὴν ψηλὴ καμάρα του καὶ κυριαρχοῦσε σ' ὀλόκληρην τὴν κοιλάδα. Κάτω στοὺς μικροὺς τρούλους καὶ στὰ ψευδοθυρώματα ὁ χῶρος ἔμεινε ἀνοιχτὸς γιὰ τίς φωλιές τοῦ νεροπουλιοῦ, γιὰ τὴ ρίζα τῆς δρακοντιᾶς, ἀκόμη καὶ γιὰ τὰ φίδια—ὑπῆρχε ἐδῶ τόπος γιὰ ὅλα τὰ πλάσματα τῆς δημιουργίας. Κάτω τὸ ποτάμι ποὺ ἐλευθρώθηκε τὴν ἴδα στιγμὴ ἔγλειφε τώρα ταπεινὰ τὰ πιότατου, ἐνῶ ψηλὰ ἡ λευκὴ, σφριγηλὴ, πέτρινη ράχη του περιμένε τὸν ἀγωγιάτη, τὸ τραγοῦδι τῆς μικρῆς θερίστριας, τὸ πέρασμα τοῦ ἀρματωλοῦ.

Ὁ πρωτομάστορας εἶπε :

--Τὰ χέρια μου ἀκόμη καίνε, σὰ νάβαλα φαστὰ στὸ σεράγι τοῦ Ἀτέμπεη Φράσαρη.

Ἔγινε μιὰ μικρὴ φασαρία.

--Δὲν ξαναδουλεύω πιά στὰ δέκατα.

—Δὲν θ' ἀδικεῶ στὸ ζῦγι.

—Ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς θὰ κάνω ψηλὰ παιδιὰ.

Ὁ Στεφανῆς ἀνέβηκε πρῶτος. Ὑστερα τ' ἄλογα κ' οἱ σοῦστες φορτωμένες μὲ τὴ σοδειά. Ἔνα σκυλι γαύγιζε.

—Ἐλα, φώναξε ὁ Στεφανῆς.

Ὁ πάτερ Διονύσιος ὁμως δὲν πέρασε.

—Πῶς τὸ σκέφτηκες ; γύρισε πάλι καὶ τὸν ρώτησε.

Διαδόθηκε τότε ἀνάμεσα στὸ πλήθος πῶς κάπου, στὰ πολλὰ ταξίδια αὐτοῦ, καθὼς κυνηγοῦσε νὰ βρεῖ τὸ χνάρι τοῦ Θεοῦ, ὁ Γύπας τοῦ Λιοβουνοῦ εἶχε ἀκούσει γιὰ τὸν πάτερ-Κοσμά. Ναι, βέβαια, οἱ γερόντοι ἀπὸ στόμα εἰς στόμα τὸν θυμοῦνται ἀκόμη ποὺ αὐτὸς ὁ ἅγιος δὲν ἔμοιαζε μὲ πολλοὺς ἄλλους νὰ μιλά γιὰ λιβάνια καὶ προσευχάς, παρὰ ἔχτιζε σχολειά, βρῦσες, μεγάλα κάστρα.

Ὁ Στεφανῆς δὲν κρατήθηκε. Ἐτρεξε τὸν ἔπιασε ἀπ' τὶς λιγνές πλάτες, τὸ ζῦγισε μὲ τὰ μικρὰ μάτια του.

—Νὰ γράψωμ κἀτι, ποιοὺς τὸ χτισε

εἶναι κρῖμα. Τώρα ποὺ εἶναι νωπὴ ἡ λάσπη.

Ὁ πάτερ Διονύσιος δὲν ἀποκρίθηκε. Ἡ μεγάλη παλάμη του, σάν φτεροῦγα, ἄνοιξε κι' ἔδειξε κατὰ τὸ μέρος τ' οὐρανοῦ, κατὰ τὸ μέρος τῶν ἀνθρώπων. Ὑστερα ἔστριψε μὲ ἀργὰ πατήματα, μὲ ἀλύγιστη κορμωστασιά κι' ἀμέσως ἡ ματιὰ του χλώμιασε, κύλησε τὸ θειαφοκῆρι στὴν ὄψη του κι' ὀλόκληρος σάν χτυπημένους καταμεσίς τοῦ μεγάλου δρόμου γκρεμίστηκε.

Ἔγινε ταραχὴ, σιωπὴ ἀπέραντη, ὕστερα μεγάλες φωνές, κόσμος τὸν ἔζωσε.

—Ὁ Λοῦρος παίρνει τὸ αἷμα του πίσω, στρίγγλισε μιὰ γυναίκα.

Ἔνα παιδί ἔβαλε τὰ κλάματα. Ὁ Στεφανῆς εἶχε βρεθεῖ κι' ὄλας δίπλα του. Εἶδε μέσα στὴν πλήμμουρα μιᾶς ἠλιαχτίδας τὸ κορμὶ του νὰ βουλιάζει μὲς στὴ σκιά, ἕνα κουβάρι, μὲ τὴν ὀμπρέλλα τοῦ ράσου τοῦ νὰ τὸν σκέπει ὡς τὰ γυμνὰ κατασκισμένα δάχτυλα κάτω, τὸ πηγούνι νὰ ἔχει σφηνώσει στὸ στῆθος του. Αὐτὰ λοιπὸν ἦταν ὁ Γύπας τοῦ Λιοβουνοῦ ; Ὁ Στεφανῆς σηκώθηκε, χωρὶς νὰ κυττάζει κανέναν, μὲ τὸν ἀγγώνα του ἔκανε μέρος, ἀνοίχτηκε ὡρες πολλὰς στὰ τέλματα τοῦ βάλτου, τοῦ ἄρεσε νὰ βουλιάζει ὡς τὰ μηριά, παρακαλοῦσε νὰ ρίξει ὁ οὐρανὸς χοντρή χαλάζα πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι του, δὲν ἤξερε ποὺ πήγαινε, τί ζητοῦσε, μίεσ στὴν ἀδυσώπητη οἰκουμένη.

Κατὰ τὸ ἠλιοβασιλεμμα βρέθηκε στὴ Βλαχέρνα καὶ πέρασε γιὰ τὴν Ἄρτα. Ὁ δεσπότης Σωφρόνιος, ὡρα ἔσπερινου καὶ δὲν εἶχε βγεῖ ἀκόμη.

Ἄγιε πατέρα, εἶπε τὸ παιδί, ὁ Διονύσιος ἔχτισε ἕνα γεφύρι.

—Ἔνα γεφύρι, τί γεφύρι ; ρώτησε ὁ δεσπότης Σωφρόνιος.

Τὸ γεφύρι τοῦ Λούρου, εἶπε τὸ παιδί. Κ' ἤθελε ἀκόμη νὰ τοῦ ἐξιστορήσει πολλὰ, τὴν πλήμμουρα καὶ τὴν πείνα, τὴν πάλη μὲ τοὺς ἀνθρώπους, τὸ δάμασμα τῆς πέτρας, τὴν περιοδεία γιὰ νὰ τελειώσει τὸ τέρας, τὸ σῶμα ποὺ ἀφησε ἐκεῖ κάτω στὴ μέση τοῦ δρόμου, ὅλα νὰ τ' ἀφήσει στὰ πόδια του μὲ μιὰ

κραυγή, μήπως και τοῦ φανεῖ πάλι ἡ οἰκουμένη καλὴ κι' οὐρανὸς δίκαιος. —Βάλτε του νὰ δειπνήσει, κι' ἄς κοιμηθεῖ ἀπόψε στὸ μετόχι μαζύ σας, εἶπε ὁ δεσπότης Σωφρόνιος.

Καὶ φεύγοντας βιαστικά :

—Εἶδες τὸ γεφύρι τῆς Ἄρτας ; ρώτησε.

Τὸ γεφύρι τῆς Ἄρτας ; Ὡστε λοιπὸν εἶναι κι' ἄλλα γεφύρια σὲ τούτη τῇ μικρῇ πλάσῃ ; Ὅχι δὲν τόξερε, κάτι ἔχει ἀκουστά, μὰ δὲν τό'δε ποτέ του. Ρώτησε: ποιὸς τό'χτισε ; Ἐνας διάκος, τοῦ'πε, κάποιος Γιάννης, Θιακογιάννης, κάπως ἔτσι, πρᾶγματευτῆς, ἄλλοι λένε ἕνας Νικόλας στὰ 1612, μπορεῖ 1609, σιγουριά κ' ἐδῶ τίποτα. Βγῆκε ψηλὰ στὴν Περάνθη. Πραγματικά μπροστά του πρόβαλε ἡ ψιλὴ κορδέλλα τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας. Ἄναζητήσε στὸ βάθος καὶ τὸ γεφύρι τοῦ Λούρου. Βασάνισέ τῇ ματιά του—τοῦ κάκου. Κάτι κρύωνε μέσα του. Ξανακατέβηκε μὲ μολυβένια βήματα στὴν Ἐπισκοπῇ. Ἐπεφτε σκοτάδι στὰ μάτια καὶ στὴν καρδιά του. Ὁ πάτερ

Διονύσιος λοιπὸν δὲν εἶναι ὁ πρῶτος ; Κ' ὕστερα γιατί νὰ μὴν ἀναφέρεται κάπου ποιὸς τό'χτισε ; γιατί νὰ χάνεται ἔτσι ἀδέσποτα, ἔτσι ἀνυπεράσπιστα τὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου—σάν ἔκθετα, σάν ὄρφανὰ σὲ τούτη τὴν ἀπεραντῆ, τὴν ἀφιλόξενη δημιουργία. Ὁ νοῦς του δὲν τὸ χωροῦσε καὶ καθὼς βρέθηκε μόνος, πῆρε καὶ χάραξε μὲ τρεμάμενα σωϊθκά, στὴν ἀΰνια, λευκὴ σελίδα ἐνὸς ἀνοιχτοῦ Μηνιαίου : «Ἐτεῖ σωτηρίῳ 1853 κατὰ μῆνα Φλεβάριον ἄρχισε ἡ οἰκοδομὴ τῆς γεφύρας κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ τῆς ἀρχαίας πόλεως Ρωγῶν δι' ἐξόδων τοῦ πανοσιωτάτου καθηγουμένου τῆς ἱεράς καὶ σεβασμίας ἐνοριακῆς μονῆς τοῦ Προφήτη Ἡλία Διονυσίου, ἐκ κώμης Λευτεροχώρι. Τὴν σήμερον τὸ ἔτος 1857 Ἀπριλίου 6 ἀπεβίωσε. Ἐστοίχισεν ὑπὲρ τὰς 120.000 γρόσια. Διὸ γράφω εἰς ἐνθύμιον».

Ὑστερα ἡ νύχτα ἔπεσε βαρειά πάνω ἀπ' τὶς χαμηλὲς στέγες τῆς Ἄρτας, πάνω ἀπ' τὸ γεφύρι τοῦ Λούρου, πάνω ἀπ' τὴν πίκρα τοῦ μικροῦ Στεφανῆ.

ΓΙΩΡΓΟΥ ΚΟΤΖΙΟΥΛΑ

ΤΡΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Η ΑΣΤΡΑΠΟΚΑΜΕΝΗ

Σκάλιζε αγάνω στο βουνό - Λάμπρω, Λαμπρούσιω μου -
στο ξερικά χωράφια (παναθεμά την ώρα!)
μ' άλλες από το μαχαλά Λάμπρω, Λαμπρούσιω μου -
πού βόηθαγαν στο σκόλο (παναθεμά την ώρα!)
Κι εκεί πού τραγουδάγανε - Λάμπρω, Λαμπρούσιω μου -
πήρε ψιλή βροχούλα (παναθεμά την ώρα!)
κι άφηκαν όλες τὰ τσαπιά - Λάμπρω, Λαμπρούσιω μου -
και πιάσανε την άκρη (παναθεμά την ώρα!)
Μονάχα μιά πώς έκαμε - Λάμπρω, Λαμπρούσιω μου -
και στέκει παραπίσω (παναθεμά την ώρα!)
κρατώντας τὸ σιδερικό Λάμπρω, Λαμπρούσιω μου -,
τὸ σύνεργο ἢ δουλεύτρα (παναθεμά την ώρα!)
Τότ' ἦταν π' αστραψ' ὁ οὐρανός - Λάμπρω, Λαμπρούσιω μου -
κι άκούστη μέγας δρόντος (παναθεμά την ώρα!)
κι ἡ τοιούπρα' άπόμειν' άδεκεῖ - Λάμπρω, Λαμπρούσιω μου -
σαν τὸ δαυλό καμένη (παναθεμά την ώρα!)

(1942)

ΚΕΝΤΡΩΜΑ

Φίλε, παληκαράκι από τὸ Βουργαρέλι,
πούρθες άπέχει μὲς από τίς ρουπακιές
και μουσαφίρης, δίχως ἔκγεμα τεμπέλη,
πήρες νά μου κεντρώσεις τίς άγριοσυκιές,

Βάλε τὰ δυνατά, δείξε την τέχνη σου ἄλη
διαλέγοντας τὰ μάτια νάν' τῆς προκοπῆς,
ἔτσι πού γιά καλά νά πιάσει κάθε μπόλι,
γιατ' ὅποια πρόφραση ὑστερώτερα κι αν πείς,

Θά μείνεις μὲ τὸ στίγμα ανάξιου δεντροκόμου
και μήτε θά ξαναπατήσεις στο χωριό
πού θά σ' άναγελάει ὁ γιός του ταχυδρόμου
για την ξεδοκιμή τῶν άτυχων κλαριῶ,

Μὴν ἔχοντας κι αὐτὸς λιγώτερο κοπιάσει
φλεσδες γιά νά σου δάλει από συκαμινιά,

θυμούμενος ακόμα, πριν χινοπωριάσει,
ν' αλείψει τών κλαδιών τήν άκρη με σβουινά.

(1943)

ΣΕΡΓΙΑΝΙ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ

Βουνά που γαλανίζετε στο βάθος εϊτ' άχνά
μόλις—άέρινη γραμμή—χωρίζετε άπ' τά ούράνια,
πλαγιές που γέρνετε άπάλά ή όλο γκρεμούς στεφάνια,
γοργ' άκρη σ' άκρη λαίμαργο τό μάτι: ος περνά

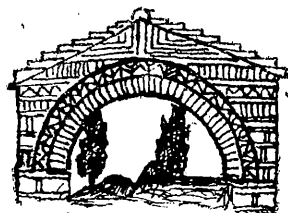
Ή λίμνη ή λαμπροφά ταχτη στο γύρο της έκει
(χρυσό γιαλί νά κοιταχτεί μεσά ή Κερά Φροσύνη)
νειριάζεται νυχτόημερα τά Γιάννενα και δίνει
μιά εικόνα της πατρίδας μας έξαίσια, μαγική.

Ή Ασημοκλώθησαι κι έσύ, ποτάμι σιγαλό,
στοιχιά με τρίκλωνην νουρά που μουλωχτό ριβ ένεσι,
άπ' τίς καμάρες νά διαβετς της άδικοχτισμένης
που σκούζει, άκούετ' ό θρήνος της ακόμα στο γιαλό.

Πόσον καιρό θα τριγυρνάω σ' άγνωρες πριν μεριές,
π' άλλεψ θρυσκούμενος ούδ' τίς έβανα σ'ε νού μου,
μακριά άπ' τά χώματα, μακριά άπ' τόν κύκλο τ' ούρανοσ μου,
δίχως φεγγάρι μάλαμα σ' έρμες άνηφοριές

(1943)

Γ. ΚΟΓΖΙΟΥΛΑΣ

ΝΕΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΟΠΟ ΜΑΣ

ΤΟ ΓΕΦΥΡΙ ΜΑΣ

Τὸ θρυλικὸ Γεφύρι τῆς Ἄρτας, τὸ Γεφύρι μας, κινδυνεύει νὰ γκρεμισθῆ. Ἡ σιδερένια γέφυρα ποὺ χτίστηκε δίπλα του κι' ἀπάνω στὰ βάθρα του, ἔκανε τὸ καταστροφικὸ τῆς ἔργο. Μὲ τοὺς κραδασμοὺς τῆς, χρόνια τώρα, δημιουργήσε ρωγμὲς στὸ πέτρινο, τὸ ἱστορικὸ γεφύρι. Αὐτὲς οἱ ρωγμὲς καθημερινὰ μεγαλώνουν, σὲ τρόπο ὥστε ὁ κίνδυνος νὰ εἶναι ἄμεσος.

Οἱ τοπικὲς ἀρχὲς ἔκαναν τὸ καθήκον τους. Μὲ ἐπανειλημμένα διαδήματα πρὸς τοὺς ἀρμόδιους τῆς Ἀθήνας, ζήτησαν τὴν κατασκευὴ νέου σιδερένιου γεφυρίου σὲ σημαντικὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ πέτρινο. Ἐγραφαν σχετικὰ καὶ οἱ ἐφημερίδες τῆς Ἀθήνας καὶ πολλοὶ λογοτέχνηι μας, ὁ Βενέζης, ὁ Παλαιολόγος κι' ἄλλοι, ἐπίσημαναν τὸν κίνδυνο. Κανένα ὅμως μέτρο δὲν ἐλήφθηκε. Κι' ὄχι μονάχα δὲν ἐλήφθησαν μέτρα, ἀλλὰ μερικὲς ἐφημερίδες δημοσίευσαν δηλώσεις τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες «δὲν ὑπάρχουν χρήματα γιὰ τὸ γεφύρι τῆς Ἄρτας».

Γιὰ τὸ γεφύρι τῆς Ἄρτας δὲν ὑπάρχουν χρήματα. Ἄν ἦταν γιὰ τὴν Ἀθήνα...

Ι. Τς

ΡΥΘΜΟΣ

Ἀκούγεται πῶς σύντομα ἡ πόλη μας θ' ἀποκτήσει κτίρια προοριζόμενα γιὰ τὴν στέγαση τῶν δικητικῶν ὑπηρεσιῶν, τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, τοῦ Ο.Τ.Ε., κ.λ.π. Σὲ μιὰ πόλη στὴν ὁποία πρέχει ἔντονα τὸ συζαντινὸ χρῶμα, θὰ πρέπει, νομίζουμε, τὰ δημόσια τοῦλάχιστο κτίρια νὰ ἔχουν συζαντινὸ ρυθμὸ. Ρίχνουμε τὴν ἰδέα. Οἱ ἀρμόδιοι ἄς φροντίσουν—ἂν συμφωνοῦν—νὰ τὴν ἐπιβάλλουν.

Κ. Χ. Β.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗ

Ὅποιος μελετᾷ τὴν ἱστορία τῶν ἄμεσων προγόνων μας, τῶν Βυζαντινῶν, θὰ ἀντιληφθῆ πῶς ἔνα ἀπ' τὰ σοδαιώτερα αἰτια τῆς παρακμῆς των—τὸ διαπιστώνει ἡ δευδερκῆς κρίση τοῦ σοφοῦ κ. Ἀμνιτου—στάθηκε καὶ ἡ πολιτικὴ συγκεντρωτικότης, πὺ ἐπέβαλε πολλοὺς περιορισμοὺς στὴν ἐλεύθερη κίνηση τοῦ Πνεύματος.

Σήμερα στοχάζομαι καὶ φρίττω—γιὰ νὰ μεταχειρισθῶ μιὰ παρὸ οἷα καθαφικὴ ἔκφραση ποὺ ἡ νεοελληνικὴ πνευματικὴ ζωὴ δὲ εἶ τὴν παρουσία τῆς μόνο σ' ὁ ἀδηφάγο, μὰ καὶ γι' αὐτὸ ἐλκυστικὸ κέντρο. Ἡ θλιθερὴ αὐτὴ διαπιστωτὴ νομίζω πῶς ταυτόχρονα ἀποτελεῖ καὶ μιὰ ἐπικίνδυνη πλάνη.

Ἄν πρέπει τὴν ἱστορία μας νὰ τὴ διαβάζουμε μονάχα γιὰ ἐρίψη καὶ γιὰ ἀπλὸ πλουτισμὸ τῶν γνώσεών μας. Ἀπεναντίας ὀφείλουμε νὰ τὴν ἔχωμε σὰν ἀσφαλὴ ὁδηγὸ γιὰ τὴν ἀνοδο. Ἄς ἀντιληφθοῦμε λοιπὸν πῶς τὴν Ἑλλάδα δὲν τὴν ἀποτελεῖ μόνον ἡ πρωτεύουσα.

Ἄν γ' ἐπαρχία ποὺ δίνει τοὺς πλούσιους χυμοὺς τῆς στὸ ἔθνος δὲν ἐνισχυθῆ κι' ἐδῶ προβάλλει τὸ χρέος τῆς πολιτείας—ὥστε νὰ ἀναπτύξη αὐτόνομη πνευματικὴ ζωὴ, τότε δὲν θὰ πρέπει νὰ μιλάμε οὔτε νὰ περιμένουμε μιὰ πνευματικὴ ἀνθοφορία, μιὰν ἀνοίξη ἀναγεννητικὴ.

Γρ. Ν.

ΠΑΛΑΙΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ

Πολλὲς ἀρτινὲς οἰκογένειες ἔχουν στὴν κατοχὴ τους παλαιὰ χειρόγραφα, προικοσύμφωνα, διαθήκες, συμβόλαια, ἐπιστολὲς κ.λ.π. ἢ παλαιὰ βιβλία μὲ διάφορες ἱστορικὲς σημειώσεις. Κάθε ἕνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ χειρόγραφα μπορεῖ νὰ μὴν ἔχη ἰδιαίτερη

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

Πρώτο μέλημα της στήλης αυτής κατά κύριο λόγο θα είναι η τακτική παρακολούθηση του ηπειρωτικού βιβλίου. Ὡστόσο ὅμως τὰ ἐνδιαφέροντά της δὲν θὰ σταματήσουν ἕως ἐδῶ. Θὰ ἐκτείνωνται—κατὰ τὸ δυνατόν—καὶ εἰς τὴν κίνησι, γενικώτερα τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου, οὕτως ὥστε μὲ τὸν καιρὸ νὰ λάβῃ τὴ μορφή τῆς ἐνημερώσεως τῶν ἀναγνωστῶν της στὶς πνευματικὰς ἐπιτεύξεις τοῦ τόπου μας. Θὰ πρέπει εὐθὺς νὰ δηλωθῇ, πῶς ἡ στήλη αὐτὴ δὲν φιλοδοξεῖ βέβαια νὰ δρέψῃ τίς δάφνες τοῦ κριτικοῦ ἢ τοῦ λόγιου, οὔτε φυσικὰ νὰ ἀντιποιηθῇ τὸ δικαίωμα καὶ τὴν εὐθύνη τοῦ κριτικοῦ. Γνωρίζω πολὺ καλὰ τί σωρὸ δυσκολίες παρέχει τὸ ἔργον τοῦ ἀξιου κριτικοῦ, πὺ πρέπει νὰ συνδυάζῃ τὴ βαθειὰ πνευματικὴ καλλιέργεια, τὴν ἀκονισμένη σκέψη, τὴν πολυταξιδεμένη κρίση, μὲ ἓνα λόγο : τὴν ἀρτία ἐπιστημονικὴ κατάρτιση μὲ μιὰν εὐαισθησίαν ὄχι συνηθισμένην.

Ἡ στήλη μου λοιπὸν θὰ περιορισθῇ κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν καταγραφήν τῶν κυριωτέρων ἐντύπων ἑκ τοῦ ἔργου μὲ κάποιον ἀναλυτικὸν χαρακτηρισμόν, σὲ τρόπο πύρ νὰ παίρῃ μορφήν διδακτικὴν καὶ νὰ συντελέσῃ—ἐ τελευταῖος πόθος μου—εἰς τὴν ἀγάπην καὶ διὰδοσιν τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου εἰς τὴν πνευματικῶς καθυστερημένην ἐπαρχίαν. Προσωπικὰ—τὸ ἐξομολογοῦμαι—δὲν ἔκανο ποιοῦμαι ἀπὸ τίς γενικὰς καὶ ἀόριστος παρατηρήσεις, γιὰτί, νομίζω, πῶς γράφονται ἢ μὲ πολλὴν προχειρότητα (ἐλάττωμα τοῦ καιροῦ μας) ἢ τὸ χειρότερον ἀπὸ κάποιαν σκοπιμότητα κολακείας, ψευτικῶν ἐκδηλώσεων φιλοφρονήσεως, ἀδροφροσύνης κ.τ.τ. Μ' ἓνα λόγο δὲν μένω ἔκανοποιημένος, ἐπειδὴ οἱ γενικότητες δὲν κλείνουν μέσα τους τὰ δύο βασικὰ γνωρίσματα τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου : τὴν εἰλικρίνεια καὶ τὴ συνέπεια. Κατὰ τὴ γνώμην μου λοιπὸν γιὰ νὰ ἔχῃ βάρος μιὰ ἐντύπωση ἀπὸ ἓνα βιβλίον, πρέπει ὁ μελετητὴς νὰ εἰσδύσῃ βαθειὰ εἰς τὴν

ἔξια. Ὅλα ἔμωσ μαζύ, σὲ σύγκρισιν καὶ παραλληλισμὸν τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο, μᾶς δίδουν πολὺτιμες πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴ λαογραφίαν τῆς πατρίδος μας.

Χρέος κάθε ἀρτινοῦ εἶναι νὰ δοηθῇσιν τὸ περιοδικὸν μας εἰς τὴν συγκέντρωσιν αὐτῶν πᾶν χειρογράφων, τὰ ὅποια ἀφοῦ ἀντιγράψωσιν θὰ ἐπιστραφῶσιν στοὺς κατόχους των.

Ε. Μ. Π.

Η "ΑΜΒΡΑΚΙΑ,"

Ὁ Μουσικοφιλολογικὸς Σύλλογός μας, ὁ «Σκουφᾶς», ἐξέδωκε σὲ βιβλίον τὴ μελέτην τοῦ ἐκλεκτοῦ συμπατριώτη μας λογοτέχνη κ Μιχ. Παράνθη «Ἀμβρακία, χρονογραφία μιᾶς πρωτεύουσας».

Τὸ βιβλίον αὐτὸ—πρῶτη προσπάθεια συγγραφῆς τῆς ἱστορίας τῆς Ἀρτας—πρέπει νὰ θρίσκειται εἰς τὴν βιβλιοθήκην κάθε ἀρτινοῦ. Τὸ συλλεγοῦμε θερμὰ ὄχι μονάχα γιὰτί εἶναι ἡ ἱστορία τῆς πατρίδος μας, ἀλλὰ καὶ γιὰτί τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα ἀποτελεῖ ἐγγύγησιν γιὰ τὴν ἀνώτερον ποιότητα τοῦ βιβλίου.

Ι. Τς

ΤΟ ΦΡΟΥΡΙΟ

Γράφτηκε εἰς τὴν τοπικὴν ἐφημερίδα «Ἐλευθερος Λόγος» πῶς γίνονται ἐνέργειαι γιὰ νὰ φύγουν οἱ φυλακὰς ἀπὸ τὸ φρούριον, ὥστε ἐλευθερὸν πᾶν ν' ἀποδεθῇ εἰς τὴν πόλιν. Ἄς ἐλπίζουμε πῶς τόσο ὁ κ. Νομάρχης, ὅσο καὶ ὁ κ. Δήμαρχος, θὰ καταβάλουν κάθε προσπάθειαν γιὰ τὴν ἐπίτευξιν αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ.

Ἄν τὸ φρούριον ἐλευθερωθῇ, θὰ μπορέσουν νὰ καλυφθῶσιν χιλιάδες δύο ἀνάγκης τῆς πόλης μας μέσα σ' αὐτὸ, π.χ. παιδικὸς κήπος, πάρκο, γυμναστήριον κλπ. Ἀργότερα ἓνας δρόμος μπορεῖ νὰ συνδέσῃ τὸ φρούριον μὲ τὴν πλατείαν τοῦ Μονοπλοῦ. Ἔτσι οἱ Ἀρτινοὶ θάχουν μπροστὰ στὰ πόδια τους ἓνα θαυμάσιον πνεύμονα, πὺ θὰ τὸν ζηλεύουν πολλὰς πόλεις.

Ι. Τς

ΠΑΝΤΑ ΚΑΛΥΤΕΡΑ

(1) «Σκουφᾶς» ἐλπίζει πῶς οἱ ἀναγνωστὰς του θὰ κρίνουν μὲ εἰσιέκεια τὸ πρῶτον τοῦ τεύχους πὺ παρουσιάζει ἀρκετὰς ἀτέλειαι. Καὶ ὑπόσχεταὶ νὰ βελτιώνεται διαρκῶς, σὲ τρόπο ὥστε κάθε νέον τεύχος του νὰ εἶναι καλλίτερον ἀπ' τὸ προηγούμενον.

πνευματική ουσία. Νά εκφράζῃ ἄμεσα τὴ συγκίνησή του, ὅταν καὶ ὅπου τὴ δοκιμάζῃ. Νά ἀφουγκράζεται τέλος μὲ θρησκευτική— θά ἔλεγα—προσῆλωση τοὺς παλμούς πού ἀναδίνει ἡ ψυχὴ τοῦ ἔργου, πού πίσω του κρύβεται ὁ δημιουργός. Τότε μόνον κερδίζει σὲ νόημα ἢ ἐντύπωση καὶ πλημμυρίζει ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὸ πνευματικὸ γεγονός.

Κατὰ συνέπεια τὸ μοναδικὸ κίνητρο τῆς στήλης αὐτῆς θά εἶναι ἡ ἀνιδιοτελὴς ἀγάπη πρὸς κάθε ἀξιόλογη πνευματικὴ προσπάθεια. Ἐάν ἡ στήλη αὐτὴ συμβῆλῃ στὴ δημιουργία πνευματικῶν διαφερόντων προπαντὸς στοὺς νέους μας καὶ στὴ πνευματικὴ ἀφύπνιση τοῦ τόπου μας, θά θεωρήσῃ τὸν ἑαυτὸν τῆς εὐτυχῆ.

Καὶ κάτι ἄλλο σὰν συμπλήρωμα τοῦ κῆθρου αὐτοῦ τοῦ εἰσαγωγικοῦ: Κάθε νέο βιβλίον πού θά μᾶς ἀποστέλλεται: θά τὸ ἀναγγέλλωμε καὶ θά τὸ περιβάλλωμε μὲ τὰ ἴδια αἰσθήματα. Ἐάν δὲ οἱ λογοτέχναι τῆς πρωτεύουσας ἢ τῆς ἐπαρχίας μᾶς ἐστελναν ἀπὸ ἕνα ἀντίτυπο τοῦ νέου ἔργου τους, θά ἔπρεπε γὰ γινώριζον ὅτι αὐτὸ θά συντελοῦσε κατὰ τὸν πιὸ θετικὸ καὶ ἀποτελεσματικὸ τρόπο στὴν διάδοση τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου, γιὰ τὴν ὁποία συχνὰ ἀκοῦμε παράπονα.

Γρηγ. Ν.

Μιχαὴλ Περάνθη: «ΑΜΒΡΑΚΙΑ»

Ἡ «Ἀμβρακία» εἶναι τὸ τελευταῖο ἔργο τοῦ κ. Περάνθη. Μὲ τὸ ἔργο του αὐτὸ ὁ φίλος μου Περάνθη μπαίνει σὲ μιὰ σχεδὸν ἀπάτητη περιοχὴ ἀπ' τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Σὲ μιὰ παρθενικὴ περιοχὴ τοῦ θρόλου καὶ τῆς φαντασίας, πού τὸ αἰσθάνομαι πόσο τὸν γοητεῖ. Ἀπ' αὐτὴ τὴ πλευρὰ ἀσφαλῶς βρίσκειται σὲ στοιχεῖο του. Ὅμως τὸ θέμα του ἀπ' τὴ πλευρὰ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως παρουσιάζει ἀναρίθμητες δυσχέρειες. Οἱ λόγοι εἶναι γνωστοί. Ὅλες δηλ. σχεδὸν οἱ ἀρχαῖες μαρτυρίαι πού σώθηκαν, δὲν εἶναι καθόλου πειστικὲς γιὰ νὰ μᾶς ἀποκαλύψουν τὴν αἴγλη τῆς ἀρχαίας Ἀμβρακίας. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα—ἡ ὁποία οὐδέποτε ἔγινε μὲ συνέπεια καὶ εὐθύνη—καθυστέρει ἀνέλπιδα. Ἄρα ὁ φίλος μου ὁ κ. Περάνθη ἀνέλαθε ἕνα δύσκολο ἀγώνισμα. Καὶ ἀμέσως γεννᾶται τὸ ἀγωνιώδες ἐρώτημα: Πέτυχε ἢ

προσπάθειά του; Προσωπικὰ πιστεύω, πὼς πέτυχε ὅ,τι ἦταν δυνατὸ νὰ ἐπιτύχῃ. Κατ' ὀρθωσιν μ' ἕναν ἀσφαλῶς πολυχρόνιο μόχθο νὰ μᾶς δώσῃ τὴ χρονολογία τῆς ἀρχαίας πολιτείας ἀπ' τὴ μυθικὴ ἐποχὴ μέχρι τὴν προσωρινὴ παρακμὴ τῆς τὸ 50 π. Χ., μ' ἕνα τρόπο συναρπαστικὸ καὶ τεκμηριωμένο ἀπὸ ἕλες τίς ἱστορικὲς μαρτυρίαι. Τὸ εὐγενικὸ κίνητρο πού ὠδήγησε τὸν συγγραφέα στὴ προσπάθειά του αὐτὴ, μνημονεύεται ἀμέσως στὸν πρόλογο ὅπου ἐπὶ λέξει ἀναφέρει πὼς «ἡ θωπεία τῆς χορδῆς τῆς πατριδολατρικῆς» τοῦ ἐπέβαλε τὸ μόχθο αὐτό. Ἀτόμη καὶ μὴ χαρακτηριστικὴ φράση τοῦ «μόχθος συλλεκτικὸς» φανερώνει πόση ὑπομονὴ κατέβαλε ὁ φιλότιμος πνευματικὸς ἄνθρωπος γιὰ τὴ συγγραψὴ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ.

Παρ' ὅτι τὸ θέμα εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν κύριων πνευματικῶν του ἐπιδημιῶν, ὅμως τὸ ἔργο παρουσιάζει ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς ζωντανὰ ἐνδιαφέροντα. Πρῶτα—πρῶτα ἐρχεται νὰ πληρώσῃ ἕνα μεγάλο κενὸ στὴ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου, γιὰτὶ πρῶτος ὁ κ. Περάνθη ἐπεχείρησε ἕνα τόσο δύσκολο ἀγώνισμα. (Βέβαια λόγῳ τῶν ἀνυπερβλήτων ἐμποδίων πού παρουσιάζει τὸ ἔγγραφο μὲν ἐπιτρέπεται νὰ καταλογίσῃ κανεὶς ἐπίμεμπτον ἁδιαφορίαν εἰς τοὺς κατὰ καιροὺς πνευματικὸς μας ἀνθρώπους, πού δὲν ἔδειξαν τὴν ἀπαιτούμενη φιλοδοξία νὰ συγγράψουν τὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου τῶν). Ἐπειτα καὶ ἀπὸ ἐθνικὴ πλευρὰ ἡ πνευματικὴ προσπάθεια τοῦ κ. Περάνθη εἶναι ἀξιολογώτατη. Διαβάζοντας κανεὶς τίς σελίδες τοῦ βιβλίου βλέπει μὲ ὑπερφάνεια τὴν ἑλληνικότητα τῆς πόλεώς μας ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ ἀκμὴ ἐποχῆ. Βλέπει πὼς ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἡ ἀρχαία Ἀμβρακία φθάνει σὲ ἀκμὴ καὶ σὲ φρόνημα φιλοπατρίας πανελληνίου μὲ τὴ συμβολὴ τῆς στὸν ἐθνικὸ συναγερμὸ γιὰ τὴν ἀπόκρουση τῶν Περσικῶν ὀρδῶν. Ὅλες οἱ σωζόμενες σκόρπιαι πληροφορίαι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων μὲ σύστημα καὶ χρονολογικὴ τάξιν ἀναφέρονται σὲ τὸ πόνημα τοῦτο.

Ὁ κ. Περάνθη βρασιζόμενος στὶς μαρτυρίαι τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν συμμερίζεται τὴν ἐπικρατέστερη γνώμη καὶ τοποθετεῖ τὴν Ἀμβρακίαν στὴ σημερινὴ πόλιν τῆς Ἀρτης μὲ τὰ ἴδια ἀκριβῶς ὄρια. Τὸ αὐτόλημμα ὅμως εἶναι, πὼς οὐδέποτε στὴ πόλιν

μας έγινε σοβαρή αρχαιολογική έρευνα, για να αναστήση και επιβεβαιώσει τα παραδομένα και γι' αυτό θα λέγονται θα είναι δυστυχώς τυλιγμένα σε νέφος συγχύσεων και εικολογιών "Εως έτου λοιπόν «ήχησει ή σκαπάνη του αρχαιολόγου κι' ή επιστήμη ενδιαφερθή για τὸ κλέος τῆς προγονικῆς μας γενέτειρας», όπως λέγει και ὁ συγγραφεύς, ἕλα ἕλα ἀφορούν στην ἀρχαία ἱστορία τοῦ τόπου μας θὰ καλύπτονται ἀπὸ τὸν πέπλον τοῦ μύθου.

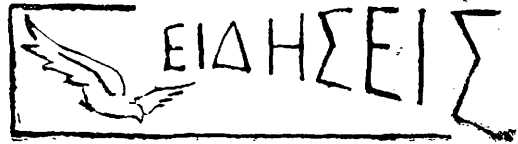
Ἀξιόπροσεκτες εἶναι οἱ σελίδες τοῦ βιβλίου πὸ ἀναφέρονται στην κοινωνικὴ ζωὴ τῆς ἀρχαίας Ἀμβρακίας. "Εἶσι βλέπομε τὴ ναυτικὴ ἀκμὴ καὶ τὴν ἐμπορικὴ δραστηριότητά της, τὸ πολίτευμα, τὴ γλῶσσα, ἔλαθασισμένα στὶς ἀρχαίες πηγές. Γιὰ τὴ τέχνη καὶ τὴ πνευματικὴ ζωὴ τῆς Ἀμβρακίας τίποτε τὸ γνωστὸ δὲν ἀναφέρεται, ἔφου τὰ ἐλάχιστα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα δὲν εἶναι ἱκανὰ νὰ μᾶς διαφωτίσουν. Τὸ τελευταῖο κεφάλαιο πὸ ἐπιγράφεται «ἡ παρακμὴ» εἶναι μιὰ ἐλεγεία γραμμὴν με περισσὴ τέχνη γιὰ τὸ χαμὸ τῆς ἐνδοξῆς πολιτείας.

Τὸ βιβλίον αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ διαδοχθῇ ἀπ' ὅλους τοὺς Ἀρτινοὺς πὸ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ τόπου τους καὶ τὴ προγονικὴ ἱστορία καταγωγή.

Δὲν θὰ ἦταν, νομίζω, καθόλου περιττὸ νὰ πῶ ἀκόμη λίγα λόγια γιὰ τὸ ὕφος τοῦ βιβλίου. Τὸ κύριο λοιπὸν χαρακτηριστικὸν του εἶναι χωρὶς ἄλλο ἕνα «ἔργο ἀγάπης» καὶ κατὰ συνέπεια, ἂν κρθῇ με τοὺς κινῶνες τῆς Τέχνης ἀποτελεῖ σύγχρονα καὶ ἕνα ἄρτιο λογοτεχνικὸν ἐντύφημα. "Ἐπειτα ἡ πυκνότης τοῦ λόγου, ἡ ἀφηγηματικὴ ἀνεση, ἡ χροστή καὶ μικροπεριόδη φράση, τὰ συχνὰ λυρικά πετάγματα, ἡ ἀπόρριψη τέλος τοῦ περιττοῦ, μαρτυροῦν εὐγλωττα τὸ μεγάλο βαθμὸ τῆς συνειδητῆς ὀριμότητος τοῦ φίλου μου κ. Περάνθη.

Καὶ τώρα ἂς περιμένωμε με τὴ σειρά του τὸ Β' τόμο τῆς ἱστορίας τῆς Ἀρτας, πὸ θὰ ἀναφέρεται στὴ Βυζαντινὴ τῆς εὐκλείας καὶ στὰ μαρτυρικὰ τῆς Τουρκοκρατίας χρόνια, γιὰ νὰ χαϊρώμαστε ἕνα ἔργο ὠλοκληρωμένον.

Γρηγ. Ν.

— Ὁ συμπατριώτης μας ἐκλεκτὸς ποιητῆς Γιώργος Κοτζιούλας ἐξέδωσε νὲν ποιητικὴν συλλογὴν με τὸν τίτλον «Ἡπειρωτικά».

— Ὁ Σύλλογος Φοιτητῶν Ἀρτης διωγράνωσε τὶς μέρες τοῦ Πάσχα ἐκθεση ζωγραφικῆς καὶ φωτογραφικῆς Τέχνης στὸ Ἀ' Δημοτικὸν Σχολεῖον. Ἡ ἐκθεση σημείωσε μεγάλη ἐπιτυχία.

— Ὁ λαϊκὸς ποιητῆς τῆς Ἀρτας Ἀποστόλης Καραπάνος ἐξέδωσε τὸν 7ο τόμον τῶν ποιημάτων του με τίτλον «Ἡ Πορτοκαλλιά».

— Ὁ συμπατριώτης μας φοιτητῆς τῆς Ἰατρικῆς Γιώργος Καρατσιώλης μᾶς πληροφορεῖ πὸς σύντομα θὰ κυκλοφορήσει τὸ μυθιστόρημά του «Ὁ δρόμος με τοὺς κόκκινους σταυρούς».

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Ὁ Νομάρχης κ. Βύσταθίου μᾶς γράφει :

«... Εὐχομαι τὸ περιοδικὸν «Σκουφᾶς» νὰ γίνῃ ἕνα νὲν πνευματικὸν γεφύρι τῆς Ἀρτας γιὰ νὰ περνοῦν σὲ φωτεινοὺς δρόμους νέοι πρωτομάστορες σὲ νέες δημιουργίες καὶ νὰ τιμῆσῃ καὶ δικαιοῦν τὸ ὄνομα τοῦ πρωτεργάτου τῆς ἐλευθερίας Σκουφᾶ».

Ὁ Δήμαρχος κ. Παπαβασιλείου μᾶς γράφει :

«... Σᾶς εὐχομαι ὀλοφύχως καὶ ὡς Δὴμαρχος Ἀρταίων καὶ ὡς ὁ ἐλαχιστότατος ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ μου πατρίδι πνευματικὸς ἐργάτης λαμπρὰν ἐπιτυχίαν εἰς τὸ ἔργον σας τοῦτο τῆς ἀνανέωσης τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ζωῆς τῆς Ἀρτης. Ὁ τόπος αὐτὸς εἰς τὸν ὁποῖον ζῶμεν εἶναι γεμάτος ἀπὸ δόξαν. Ἀξίζει νὰ τὸν ὠραιοποιήσωμεν καὶ νὰ τὸν καταστήσωμεν καὶ πάλιν, ὅπως ἦτο καὶ ἄλλοτε, κιβωτὸν πνευματικῆν ὠραίων ἰδεῶν, ὠραίων δραματισμῶν καὶ ρωμαλέων πνευματικῶν κατκτήσεων».

ΤΟ ΓΕΑΤΡΟ

«Τὸ Μυστικὸ τῆς Κοντέσσας Βαλέραινας»

Τὸ θεατικὸ τμῆμα τοῦ «Σκουφᾶ» ἀνέβασε τελευταία στὴν Ἄρτα καὶ στὰ Γιάννενα τὸ γνωστὸ ἔργο τοῦ Ξενοπούλου «Τὸ μυστικὸ τῆς Κοντέσσας Βαλέραινας».

Ἄς μοῦ ἐπιτρέψει ὁ ἀγαπητὸς φίλος κ. Τάκης Βαφιάς, χάρις στὸν ὁποῖο ἀνέβηκε τὸ ἔργο, ἀδικωφονῆσαι γιὰ τὴν ἐκλογὴ πὺ ἔκανε. Ἐχει πιδ χαριτωμένα ἔργα ὁ Ξενοπούλος, πὺ θὰ μπορούσαν ἀνετὰ ν' ἀνεβῶν, χωρὶς νὰ δημιουργηθῆ ἡ ἀποπνικτικὴ ἀτμόσφαιρα πὺ δημιουργῆσε τὸ «Μυστικὸ τῆς Κοντέσσας Βαλέραινας», ἔργα σὺν τοῖς «Φοιτητές», τὸν «Πειραμὸ» κλπ. Ἐπειτα, γιὰ τὴ δοκιμασμένη ἀπ' τὸν πόλεμο καὶ τὴν κατοχὴ γενιά μας, τὸ ἰδανικὸ πὺ δραμ ατοποίησε στὸ ἔργο του αὐτὸ ὁ Ξενοπούλος, δὲν μᾶς συγκινεῖ, ὅπως συγκινῶσε τὴν ψυχικὰ ἡρεμῆ

γενιά τῶν πατεράδων μας.

Ἀνεξάρτημα ὁμως ἀπὸ τὴν ποιότητα τοῦ ἔργου, τόσο τὸ ἀνέβασμά του, ὅσο καὶ ἡ ἀπόδοσή του, ἦταν γιὰ ἕνα θίασο ἔρασιτεχνῶν κατὶ παραπάνω ἀπὸ τὸ τέλειο. Πολλὲς φορές ἀναρωτιέμαι ἀν χωρὶς τὸν Τάκη Βαφιά, χωρὶς τὸν ἀκούραστο αὐτὸν ἔρασιτέχνη σκηνογράφο καὶ σκηνοθέτη, θὰ μπορούσε ν' ἀνεβασθῆ ὁποιοδήποτε ἔργο στὴν Ἄρτα, μὲ τὴν τελειότητα πὺ ἀνεβάζει τὰ διάφορα ἔργα «του» ὁ κ. Βαφιάς. Γιατὶ ὁ Τάκης Βαφιάς ἀνεβάζοντις ἕνα ἔργο δὲν περιορίζεται σὲ μιὰ, ἄς ποῦμε, ἀπλή ἐπιστάσις. Ἀγωνίζεται, χάνει πολὺτιμες ὥρες ἀπ' τὴ δουλειά του, θυσιάζει τὴν ἀνεσότη, γιὰ νὰ μεταβάλλῃ τὰ κοριτσάκια καὶ τοὺς νεαροὺς σὲ πραγματικοὺς ἠθοποιούς. Καὶ τὸ ἐπιτυγχάνει.

Ἡ παράστασι τῆς «Βαλέραινας» ἦταν πλήρη δικαίωση τοῦ ἔργου του. Ἡ σκηνογραφία πὺ καλὴ, σχεδὸν «ἐπαγγελματικὴ». Οἱ ἐλάχιστοις ἐλλείψεις δικαιολογῶνται σὲ μιὰ ἐπαρχία πὺ τὰ μέσα εἶναι πενιχρά. Ἡ σκηνοθεσία ἐξαιρετικὴ. Στὸν τομέα

αὐτὸ ὁ κ. Βαφιάς δὲν ἔχει τίποτε νὰ ζηλέψῃ κ' ἀπ' τοὺς δόκιμους ἀκόμα σκηνοθέτες.

Ἀπὸ τοὺς ἠθοποιούς ἡ Νιόδη Σπύρου σὺν Κοντέσσα Βαλέραινα ἦταν κατὶ παραπάνω ἀπὸ ἀξιόπαινη. Ἦταν μιὰ πραγματικὴ ἀποκάλυψις. Ἡ μαθήτρια κράτησε τὸ

ρόλο της σὺν πεπειραμένη ἠθοποιός. Χάρις σ' αὐτὴν ἡ παράστασι ἀπὸ ἔρασιτεχνικὴ ἐγινε ἐπαγγελματικὴ. Ἡ Νιόδη Σπύρου ἀποδείχτηκε ταλέντο πὺ πρέπει νὰ μὴ μείνῃ ἀνεκμετάλλευτο. Τὸ ἴδιο σημείωσε ἐπιτυχία καὶ ὁ Σπύρος Ζαρκαλῆς, στὸ ρόλο